

vigilia

Fila Béla

ROMANO GUARDINIRÓL

Erdődy Edit

MÁNDY IVÁN RÓL

Mándy Iván novellája

Bálint Péter és Hoványi János

HAMVAS BÉLÁRÓL

Hamvas Béla

Arlequin

HAZÁNK, EURÓPA

Ujfalussy József

és Anton Weiler

Beszélgetés

Szántó Piroskával

és Vas Istvánnal

Georg Britting, Csengery

Kristóf, Gömöri György, Kalász

Márton és Tűz Tamás versei

1986/1

TARJÁNYI ZOLTÁN: Boldogasszony havában.	1
TÜZ TAMÁS: Pillanatok sodrában (vers)	2
FILA BÉLA: A keresztény világnézet Guardini nyomán	3
KALÁSZ MÁRTON: Jób (vers)	9
BALÁS BÉLA: Ne csak kívülről épüljön ... (Egy plébániaépítő naplója)	10
ERDŐDY EDIT: A tehetség törvényei szerint. Mándy Iván prózája I. rész.	17
MÁNDY IVÁN: Magukra maradtak (elbeszélés)	25
BÁLINT PÉTER: Maszk és örület (Hamvas Béla: Karnevál).	27
CSENGERY KRISTÓF: Mozgásban (vers)	32
HOVÁNYI JÁNOS: Elmélkedés a Karneválról – olajfás kerettel	33
GEORG BRITTING: Három királyok (vers, Kalász Márton fordítása)	40
GÖMÖRI GYÖRGY: Hold van, hold nincs (vers)	58

Mai meditációk

HAMVAS BÉLA: Arlequin	41

Hazánk, Európa

UJFALUSSY JÓZSEF: Zene és európaiság	52
ANTON WEILER: Európai kultúra és keresztény üzenet a XX. század végén (Tarjányi Zoltán fordítása)	55

A Vigilia beszélgetése

Szántó Piroskával és Vas Istvánnal (Sz. G.)	59

Élő világegyház

Az ökumenizmus két termékeny évtizede (L. L.)	64
Szenvedő és megújuló egyház: Fülöp-szigetek (T. M.)	67

Hit és élet

Beszélgetés – együttléti Istennel	69

Napló

Irodalom Szunyogh Szabolcs: Bibliai mesék (Rózsa Huba, Hegyi-Füstös István, Deme Tamás).	73
Ruffy Péter: A türelem ösvényein (Zay László).	78
Hetényi Varga Károly: Akitet üldöztek az igazságért (Vásárhelyi Miklós)	79

A címlapon Szántó Piroška Magyarországi Szent Erzsébet, a 63. lapon Szigligeti Pieta című rajza; a hátlapon Lantos Miklós felvétele

Főszerkesztő: LUKÁCS LÁSZLÓ

Laptulajdonos: ACTIO CATHOLICA Felelős kiadó: MAGYAR FERENC

Szede: Szent István Társulat, felelős vezető dr. Ákos Géza igazgató

Készíti: Pannon Nyomda Veszprém, felelős vezető: Danóczy Balázs igazgató

Táskaszám: 86/52703 Index szám: 26 921 HU ISSN 0042-6024

Szerkesztőség és kiadóhivatali ügyintézés: Budapest V. Kossuth Lajos u. 1. Telefon: **173-933, 177-246**. Postacím: 1364 Bp. Pf. 111. Előfizetés, egyházi terjesztés és templomi árusítás: Vigilia Kiadóhivatala. Utcan át árusítja a Magyar Posta. A Vigilia csekk számla száma: OTP 37-343-VII. – Külföldön terjeszti a Kultúra Könyv- és Hírlap Külkereskedelmi Vállalat, H-1300 Bpest. Pf. 149. Ára 25,- USA dollár, vagy ennek megfelelő más pénznem. Atutalható a Magyar Nemzeti Bankhoz (H-1850 Budapest) a Kultúra 024-7. sz. csekk számlájára, feltüntetve, hogy az előfizetés a Vigiliára vonatkozik. Előfizetési díj 1 évre 320,- Ft, 1/2 évre 160,- Ft, 1/4 évre 80,- Ft egyes szám ára 26,- Ft. Megjelenik: havonta

BOLDOGASSZONY HAVÁBAN

Párizsban, 1909. szeptember 22-én délután négy órakor a Ravignari úti padlás-szobában lakó Max Jacobnak jelenése volt. Krisztus a következő szavakkal fordult hozzá: „Max, Max, térj az igaz hitre, fizesd ki a péket, vedd föl a Ciprián nevet, s ezentúl csak engem szolgálj.” Valószínű, kortársai épp olyan kíváncsi kételkedéssel hallgatták-olvasták mindezt, mint ahogy hirtelenjében mi sem tudjuk eldönteni, hogy komoly vagy tréfás dologról van szó, netán gúnyolódásról. A századfordulón jó néhány zajos megtérés, katolizálás történt Franciaországban. A legismertebbek: Huysmans, Bourget, Claudel (ő 1886 karácsonyán tért meg), valamint Cocteau és Mauriac. Sokan bizonyára arra gondoltak, hogy Max Jacob, ez a festegető és verselő fiatal cinikusan kifaragja a nagyokat, akik a nyilvánosság előtt álltak Krisztus zászlaja alá. A legenyhébb ítélet is az értetlenség lehetett: egy 33 éves, zsidó származású művész egészen furcsa módon kapott Krisztustól egy rövidtávú („fizesd ki a péket”) és egy hosszútávú („ezentúl csak nekem szolgálj”) programot. S még a nevét is meg kellett változtatnia, jelezve, hogy teljesen új szakasz kezdődött életében. Annyi szent, hogy az ilyenfajta teofánia egy avantgard művészhez illik. De még mindig nem tudjuk, hozott-e fordulatot a költő életében az élmény.

Nos, még néhány megerősítő jelenés után, és bizonyára kínkeserves vajúadások után Max Jacob 1914-ben katolizált. 1921-ben egy Loire melletti bencés kolostorba vonult. Hat év után visszaköltözött ugyan Párizsba, de 1936-ban végérvényesen a kolostort választotta. Származása miatt onnan deportálták a németek 1944-ben, s az elhurcolás után egy hónappal Drancy-ban, a koncentrációs táborban tüdőgyulladásban halt meg. A jelenés után tehát még 35 évet élt. Magyarul csak néhány verse jelent meg, különféle háború előtti folyóiratokban, és háború utáni antológiákban. (Rónay, Radnóti, Illyés fordították magyarra.) A XX. század külföldi írói c. 1968-as Gondolat-kiadvány szerint „későbbi műveiben uralkodóvá vált a vallásos hangvétel, a miszticizmus, a katolikus hit tételeinek szenvedélyes illusztrálása”. A jelenés tehát beigazolódott. Hogy nem meghökkenteni és nem gúnyolódni akart: a költő az életével tanúsította.

Rögzítsük utólag: mi a folyamata e rendhagyó formátumú, mégis tipikusan lezajló megtérésnek. Először is kell egy teljes személyiséget érintő, mondjuk így: letaglózó Krisztus-tapasztalás. Azután szükséges az élmény ébrentartása, fontolgatása, s egészen konkrét következményekkel az ún. tanulság megállapítása. S amikor már a szervezet földolgozta, teljesen önmagába építette a reálisnak ítélt fölforgató jelenetsort: akkor el kell kezdeni az Üzenet alapján élni.

Ami az úgymond nagy emberek ilyen radikális és lélegzetelállító mértékben megtapasztaltak és megélték, annak „kicsinyített mása” létünk megismétlődő tartozéka. Szabó Dezső szerint az ember legbiztosabb igazságérzéke a lúdbőrzés. Amikor Himnuszunkat énekeltük, s borsószik a hátunk: egy kikezdehetetlen, szent igazságot, a hazához tartozást, a házára támaszkodást érzük tetten magunkban. Amikor a gyertyagyújtáskor megborzong a lelkünk a karácsonyi énekek közben, magára az emberi létre mondunk igent, annak értelmességére. Ráismer a bőrünk a megtestesülés igazságára, s kibékülünk a töredékességgel. S megbékélünk múltunkkal: érvé-

nyét és erejét vesztí sok sebünk, a „hogya akkor szerencsésebb vagy bátrabb vagyok, másként alakul az életem” fölhánytorgatásának egyébként sokszor kínzó fájdalma. A karácsonyi áhítat miújdnyájunkat újjászül – valamennyiünket fölpumpál az Isten. Mi hát a hiba, hogy nem mozgósítjuk teljes valónkat a szent megtapasztaláshoz való fölzárkózásra? Talán már az, hogy, általában készületlenül, lelki várakozás nélkül ér minket az élmény, s az ünnep megszervezésében szétpazaroljuk energiáinkat, illetve nem hegyezzük ki azokat, nem irányítjuk a Cél felé. Ám a nagyobb baj: nem őrizzük meg emlékezetünkben, nem fontolgatjuk szívünkben, kihűlni hagyjuk a tettenért Igazság érzületét. Nem fogjuk be a szelet az Istennek tet-szőbb élet értelem és akarat irányította vitorláiba.

Január a Boldogasszony hónapja, vagyis az elmélyítésé. Ő a lehető legközelebb volt az igazi Tűzhöz, ő igazán bőven részesült a rendkívüli istenélményekben: az angyali üdvözletől kezdve Erzsébet köszöntésén át a pásztorok megható imádásáig. S mégis féltő gondoskodással kellett ébren tartania szívében e bizonyosságokat. Újra és újra föl kellett elevenítenie a lelkében megvirágozott szép áhítatot, a teljes Istenhez hajlást. Igazán hálásnak kell lennünk Lukács evangélistának (és persze a Szentlélek Úristennek), hogy „belecsempészték” az evangéliumba ezt a rövid mondatot: „Mária pedig szívébe véste a pásztorok szavait, és el-elgondolkodott rajtuk.” Az élmény-ajándékok morzsáit magunkba építve, s az odatartozás tudatát szívünkön melengetve válunk mi is alkalmassá a töretlen Jézus-követésre. Hiszen a teljes odaadással valóban hozzá tartozunk: mint testvérei és rokonai. Ám erről se feledkezzünk meg: a tudatos keresztény élet első lépcsője a rendcsinálás. Min-denekelőtt nekünk is a péket kell kifizetnünk.

Tarjányi Zoltán

TŰZ TAMÁS

Pillanatok sodrában

Minden fertálykor üt még tornyom árnya
a holt lelkek álmatlan szérűjén
mint nyilvessző fűr a kristály sugárba
s megcsendül lágyan a mélymedrű fény

fölborzolódik villong benső szférám
teremtő hűségem sziklás foka
megroppant nádak bugája alél rám
s buja fűvek hímpora száll tova

elkap földob a pillanat sodrása
szétmorzsolna kiüresítene
ha az öröklét iptésére várva
meg nem óvna az idők Istene

FILA BÉLA

A KERESZTÉNY VILÁGNÉZET GUARDINI NYOMÁN

Romano Guardini száz éve, 1885-ben született és 1968-ban halt meg. A jubileumi megemlékezés felidézi személyét és alkalmat ad arra is, hogy írásai alapján fölvezessük a keresztény világnézet lényegét. Hiszen ez volt gondolkodásának irányító szempontja.

Guardini személye

Bonn, Berlin, Tübingen és München egyetemein tanított. Tanulmányai és könyvei előadásából és az akkori szellemi élet aktuális feladataiból nőttek ki. Teológiával foglalkozott, de nem a katolikus főiskolákon és egyetemeken szokásos módon. 1923-ban a berlini egyetemen külön katedrát létesítettek a katolikus világnézet számára, és erre őt hívták meg. Nem katolikus egyetemen évtizedeken keresztül tudományos szinten képviselte a katolikus világnézetet. Így bontakozott ki sajátos gondolkozásmódja, teológiai ihletésű gondolatvilága és hatalmas tekintélye.

Műveit nehéz lenne rendszerbe foglalni. Összefoglaló írásai szintézisre törek-szenek. (Az ellentét; Világ és személy; Szabadság, kegyelem, sors; Az újkor vége; A hatalom; A keresztényi létezés.) Néhány tanulmánya módszertani és szemé-lyes reflexiót tartalmaz. Jelentősek úgynevezett dialogikus monográfiái (Szokra-tészról, Ágostonról, Bonaventuráról, Dantéről, Pascalról, Kierkegaardról, Dosz-tojevszkijról, Hölderlinről és Rilke-ről), sajátos szénírásmagyarázatából kisarjadt könyvei (a kinyilatkoztatásról, a hitről, Jézusról, az Úrról, az egyházzal, az imá-ról, a liturgiáról, a nevelésről).

Guardini vallási ébresztő, a liturgikus mozgalom képviselője, egzégéta, igehir-dető, prófétai jellegű kritikus, tudós teológus, pedagógus és lelkivezető volt egy-személyben.

Gondolkodásának középpontjában a keresztény hit igazsága, a keresztény élet, az ember örök üdvösségének kérdése áll. A tények, a valóság helyes megragadá-sára törekedett. Fenomenológiai alapelve volt: „Hallgass és nyisd ki a szemed!” Amit meglátott, képszerűen, „alakyszerűen”, egzisztenciálisan fejtette ki. Tudta, hogy csak a jelenségekre vetett tiszta és nyugodt tekintet vezetheti helyes útjára a gondolkodást. Arra törekedett, hogy a konkrét ellentéteket, a szétzilált szem-pontokat egységbe rendezze és alapjukra visszavezesse. Helyes arányérzékkel először rásejtett az egészre, aztán ebbe illesztette bele a részleteket. Finom ér-zékkel ragadta meg a természet, a kultúra, a vallás, a szentség értékeit. Általá-ban problémákból, nehézségekből, kérdésekből indult ki, és mindig a felelethez, a megoldáshoz érkezett meg. Mivel elevenen érzékelte korának bonyolultságát, ellentmondásait, a pluralizmust, tudatosan lemondott a rendszeralkotásról. Ta-nulmányait kísérleteknek szánta: fölfedező és kutató szellem volt. Nemes tartó-zkodással, komolyan, mégis könnyedén boncolgatta a keresztény hit misztériu-mait. Eljárásmódja közvetett. Természetes, evilági jelenségekre veti tekintetét, de addig elemez és szemlélődik, míg a végső igazság föl nem sejlik. Mélyen át-

érzi, a teremő és megváltó Isten milyen konkrétan, tapintatosan van jelen minden dologban. Elméleti fejtegetéseiben általában fenomenológiai, lélektani, elemző-értelmező-értékelő, pedagógiai szintre helyezkedik, de úgy, hogy mindig nyitott legyen a metafizikai-teológiai mélységekre.

A világnézet feladata

Guardini világosan látta, hogy napjainkban a keresztény világnézetet felül kell vizsgálnunk. A középkorban és az újkorban még a világ keresztény szemlélete uralkodott. A legújabb korban krízisbe kerültek az alapvető értékek, egészen új kultúra kezd kibontakozni. A tünetek arra utalnak, hogy a világról, az emberről alkotott eddigi elképzeléseink lényegesen átalakulnak, gazdagodnak, de sajnos, sok minden eltorzult. Helyre kell állítani az embernek és világának egyensúlyát, egységét. A világnézet feladata az, hogy egységes életszemléletet adjon, amelynek segítségével el lehet igazodni a világban. Ehhez pontosan meg kell állapítanunk a dolgok, az emberi élet konkrét összefüggéseit és értelmét. Csak alapvető igazságok és az emberi élet rendeltetésének tudatában lehet ilyen szellemi látást, „nézést” és erőforrást fölszabadítani.

Comói-tói leveleiben 1927-ben jelzi először Guardini korunk világnézeti krízisét. Megdöbrenti az a szakadék, amely a régi klasszikus, humanista kultúra és az új „északi” germán kultúra között tátong. Az eltűnőben levő kultúra telve volt fénnel, emberséggel, spontaneitással, aránnyal, a természet és az ember harmóniájával. Az új ipari-technikai kultúra, a mesterséges, a „második természet” méreteiben, arányaiban nem számol az ember természetével, hiányzik belőle a természet és az ember élő kapcsolata. Az új kultúrát személytelen és elvont hasznossági tényezők vezérlik. A technikára épülő kultúrában elvesznek az élet mélységei, másképpen látjuk benne az ember rendeltetését. Az élet, a társadalom, a politika átalakul, újjászerveződik, Guardiniban győtrő kérdések vetődnek föl. Megtaláljuk-e újra a természet és az emberi munka egyensúlyát? Kialakul-e olyan pozitív lelkiség, amely meg tudja oldani a fölmerült szociológiai és egzisztenciális problémákat? Megtalálja-e az ember újra a helyét és igazi rendeltetését az új kultúrában? Meg tudja-e menteni igazi értékeit? Az új kultúra csak akkor lesz emberi, ha számol az intelligencia, a szabadság, a bensőség, a lelkiség hiteles igényeivel.

A „legújabb kor” kritikáját adja 1950-ben írt *Az újkor vége* című írásában is. Az újkor végéhez értünk. Valami egészen új kezdődött el az emberiség életében. Helyzetünk most még veszélyes. Jelenlegi fejlettségi szintünk roppant technikai erőfeszítést, átfogó társadalmi szervezettséget igényel. Amit az ember alkotott, magát az embert kezdi fenyegetni. Hogyan találjuk meg az új helyzetben a megoldás elveit és útját? A személyiség lényegére, helyzetére kell figyelni. Guardini már mélyebben lát. A természetközelség, az értelem és a szabadság tényezői önmagukban nem elégségesek az új világnézet kialakításához. A történelem folyamán Isten megszólította az embert, személyes közelségébe kívánja vonni. Ha a veszélyes helyzetet föl akarjuk oldani és emberhez méltó életet szeretnénk kialakítani, akkor a kegyelemre kell rábízunk magunkat.

1951-ben *A hatalom – vagy tájékozódási kísérlet* című írásában Guardini föl-tárja a mai kultúrkrízis gyökerét. Az ember helyzetét a világban manapság az határozza meg, hogy tudásával, technikájával roppant hatalom birtokába jutott. Minden attól függ, hogyan használja félelmetesen nagy hatalmát, hatalmának gyakorlása közben megőrzi-e emberségét, lelkiismeretét. A hatalom aszerint jó

vagy gonosz, hogy mire és hogyan használjuk föl. Tudatában leszünk-e annak, hogy hatalmunkat Istentől kaptuk és Isten üdvözítő szándéka szerint kell élnünk vele? E félelmetes kérdésre kell kibontakozó világnézetünknek választ adnia. A hatalom az autonómia kérdésével függ össze. Már nem lehet egyszerűen visszatérni a régebbi korok keresztény és harmonikus életszemléletéhez. Egyre mélyül a szakadék a vallásos és a profán életszemlélet között. Semleges vagy közömbös álláspont nem fogadható el. Nem lehet kitérni a személyes elkötelezettség alól. Az autonómia eltúlzott értelmezése következtében komolyan számolnunk kell az ateizmussal. Vissza tudunk-e térni a dolgok, az ember, a világ metafizikai-teológiai értelmezéséhez, az alapokhoz? És innen kiindulva újra tudjuk-e értelmezni adottságainkat, helyzetünket? Ha komolyan vesszük a keresztény hitet, vissza tudjuk adni az embereknek azt, amiről elfeledkeztek: a világ, az élet végső értelmébe és beteljesedésébe vetett hitet. A félelmetes csak az, hogy sokan nem is érzékelik helyzetük veszélyességét. Úgy gondolják, minden rendben van; rendelkezünk megfelelő szakismeretekkel, gépezeteink működnek, hivatalos szerveink rendelkezleteket bocsátanak ki. Az egész valóság végső értelme azonban nincs tisztázva.

A világnézet aktuális feladata tehát a jelenkor kultúrkritikájából adódik. Világnézeti alapon kell helyreállítani a világ rendjét, az élet értékeit, föl kell tárni a világ-nézés természetes és természetfeletti alapjait. Képes-e egyáltalán erre a feladatra a mai ember? Guardini válasza egyszerű és józan. A helyes világ-nézés képességét föl lehet ébreszteni, ha komolyan törekszünk az igazságra. Megmenthetjük az embert, ha visszaállítjuk eredeti méltóságát. Ehhez újra meg kell tanulnunk szemlélődni. Szavainknak a csend mélységében megtszúlva kell értelmet nyerniük, és akkor teremtő nyugalommal fölfedezzük ismét a dolgok, az élet, a világ értelmét és értékét, képesek leszünk egymással újra bensőleg találkozni.

A világ-nézés lehetősége

Guardini *Az ellentét – vagy a konkrét – élő bölcséletének kísérlete* című írásában (1925) kidolgozta a világ-nézés lehetőségének elvi alapjait. Először fölteszi a kérdést, fogalmakkal meg lehet-e ragadni a konkrét élő valóságot, annak megjelenési formáját, az ellentéteket, és rendszerbe lehet-e foglalni az ellentétek bonyolult világát? Majd fölvezet az életet átjáró ellentétek sokaságát, összefüggéseiket és rendszerüket. Az élet titkát akkor közelítjük meg, ha földerítjük, hogyan keletkeznek és rendeződnek el az ellentétek. Az élet mindig az ellentétek feszültségi terében zajlik. Ha föltárjuk a szabályozó elveket, olyan gondolkodási formák tűnnek elő, amelyeknek világnézeti jelentőségük van. Az elvont gondolkodásban könnyen elfeledkezünk arról, hogy mindig a konkrét létezőkkel van dolgunk. A világnézeti látásmód lényegesen különbözik a tudományos, a bölcseleti és a teológiai látásmódtól. A különbség abból adódik, hogy a világnézet tárgya a konkrét, az élő a maga világiságában, hétköznapiságában, valóságos összefüggéseiben. A világnézeti szempont nem bizonyos részlet-ismeret, hanem az élet konkrét teljessége, világ-egzisztencia, amely jelen van minden részismeretben. Ebben a szemléletben a konkrét egész nemcsak látjuk, hanem értékeli is, tevékenységünk irányító elvévé tesszük. Azért lehetséges világnézet, mert személyes közelség, érdekeltség és ugyanakkor távolság, mértéktartás, szembe-helyezkedés, elfogadás-elutasítás jön létre a szemlélő és a világ dolgai között.

A világ-nézés olyasmire is támaszkodhat, ami a világ immanens adottságain kívül van, de lényegénél fogva ráirányul a világra és beleépül a világ dolgaiba.

Lehetséges isteni kinyilatkoztatás. Az isteni mint világfeletti beléphet a világba, amelynek teremtő és megváltó Istene lesz. A kinyilatkoztatás fényében másképpen lesz a világ láthatóvá, másképpen alakul a világiság. Ha a világnézet a világra vetett tekintet, akkor ez a tekintet lehet Istennek a világra vetett tekintete, ahogyan Krisztus látta a világot, és ahogyan ő élt benne. Az ember szellemi nyitottsága lehetővé teszi a hívő világ-nézést.

A világ-nézéshez helyet kell készítenünk magunkban a dolgoknak. A látással arra a valóságra válaszolunk, ami láttatja magát. A dolog és a ráirányuló tekintet, a forma és annak megragadása összetartozik. Az emberi szellem alapadottsága a nyitottság, a szabadság, a megszólíthatóság, a hívás és a találkozás – az én és a te, az én és a dolgok egymáshoz rendelve és kölcsönösen megfelelnek egymásnak. Guardini ezt a fenomenológiai szemléletmódot Max Schelertől vette át. Álláspontja ellentétes Kant és Hegel álláspontjával. Általános tudat vagy elvont dialektikus fejlődési folyamat nem létezik. Csak a konkrét dolgok poláris feszültsége valóság – ezt tudatosíthatjuk és személyesen így állást foglalhatunk. A világnézet igazsága a poláris ellentétek kiegyensúlyozásában világlik ki. Szellemi aszkézis, „engedelmesség és bátorság” szükséges ahhoz, hogy az érzéki-szellemi, a természeti-természettől ellentétrendszerben el tudjunk igazodni. A látás-hallás, a mozgás, a gondolkodás, az érzés és a döntés szüntelen áramában élünk. Guardini éles és nyugodt tekintete már az első pillantásra fölméri a dolgok lényegét, értékét a világ horizontján, mert van biztos középpontja, amiből kiindul és ahová visszatér.

Nézni mások szemével

Guardini a világnézetnek nemcsak elvi szempontjait dolgozta ki, hanem történelmi támpontjait is fölkutatta. Megvilágította azokat a jellegzetes történelmi szituációkat, amelyekben egy világnézet összeomlott vagy új jelentkezett. Guardini dialogikus monográfiáiban elemezte azokat a gondolkodókat, akik észlelték koruk világnézeti válságát, akik világnézetet romboltak vagy teremtettek. A kiválasztott gondolkodók nem rendszert alkottak, hanem a gondolkodásnak tágas és nyitott teret teremtettek, amelyben alapvetően új kérdések merülhettek föl; félelmetes szorongások és ragyogó reménységek törtek föl a válsághelyzetekben. Ilyenkor a gondolkodás és a személyes élet szervesen összefonódik – személyes elkötelezettséggel kell gondolkodni. Guardini szellemi ereje, értelmező képessége teljes fényben ragyog ezekben a tanulmányokban. Nagy együttérzéssel hatol bele a problémákba, szinte azonosul az elemzett szerzővel, hogy aztán függetlenül értelmezzen, kritikát gyakoroljon, saját korának világnézeti helyzetéből pozitív irányba lendüljön.

Szokratész halálának kérdése (1941) erősen foglalkoztatta Guardinit. Ő volt az első, aki a reflexió segítségével akarta megújítani és megalapozni az ember magatartását: hogyan juthat az ember önmagán túl reflexió segítségével? Az erkölcsi érték föltétlen érvényét, a cselekvés végső igazságát keresi, még azon az áron is, hogy életéről le kell mondania. Ebben a nemes törekvésben eredeti istentapasztalatra tett szert, és önkéntes halálában közel került Keresztelő Jánoshoz és Jézushoz.

Szent Ágoston megtérése (1935) szintén izgatta Guardinit. Ágoston az antik-újplatonista-keresztény világ kritikus pontján állt. Gondolkodása hosszú időn keresztül meghatározta a keresztény létezés szemléletét. Isten jelenléte mindent átjár és meghatároz. Az emberben drámai módon bontakozik ki Isten elfogadása vagy elutasítása. Az ember csak Istenben lehet boldog. A mindenség az ember-

ben, az ember pedig Istenben nyeri el végső tökéletességét. Ezen a ponton szeretne Guardini tisztán látni, mert szerinte éppen ez a mai ateista humanizmus problémája. Hogyan mehetett végbe a meghasonlás Isten és ember között, és hogyan lehetne a kapcsolatot helyreállítani? Ágoston tovább kérdez: Hogyan lehet összeegyeztetni Isten hatékony kegyelmét és az emberi szabadságot? Hogyan őrzi meg a teremtmény a kegyelem hatása alatt autonómiáját? Az ateizmus szerint az embernek meg kell szabadulnia a vallásos kötöttségektől ahhoz, hogy önmagára találhasson. Ez a vélekedés Istenben „valami mást és idegent” lát. Ágoston előtt világos, hogy éppen Isten az, aki teremti és lehetővé teszi a szabadságot. Isten közelebb van hozzám, mint én önmagamhoz. Isten nemcsak szereti teremtményét, hanem maga a szeretet. Általa jön létre a szabad személy. Minél közelebb van valaki Istenhez, annál közelebb van önmagához.

Dante Isteni színjátékában (1958) újabb kérdés foglalkoztatja. Szerethetem-e Istent igazán akkor, ha valamilyen más teremtményét is szeretem? Ha Isten mindent kíván, rajta kívül lehet-e még mást is szeretni? Ha Isten minden, hogyan lehetséges Beatrice szerelme? Hogyan találhatja meg Dante Istent és hogyan ragaszkodhat Vergiliushoz és Beatrice szerelméhez? Egyszóval Isten előtt mi az értéke a világnak, az egzisztenciának? Ezekben a kérdésekben benne vibrál az élet minden gyönyörűsége és szorongása. Nemcsak Dante személyes problémája ez, hanem minden ember alapkérdése. Hogyan lehetséges, hogy a földön semmi sem éri el beteljesülését, és mégis erre törekszünk? Dante számára biztos igazság az, hogy Isten minden létező vonatkozási középpontja, tőle ered és hozzá tér vissza minden. Mindent Isten szeretete mozgat és mindennek ebbe a mozgásba kell beleállania. Az isteni szeretet mindent lánggra lobbant. Az Istenre irányuló mozgás a létezés értelme. Dante mindezt a keresztény tapasztalat alapján állítja. A mai ember előtt elhomályosult ez a tapasztalat, ez a világnézeti horizont, és így kérdez: Ha a világ létezése tere, akkor mit jelenthet még számomra Isten? Dante fordítva érzékelte a kérdést: Ha Isten számomra minden, akkor mit jelenthet nekem a világ és a másik ember? A kérdés megfogalmazása különböző, de gyökerük azonos. Guardini a közös gyökeret keresi, hogy a keresztény tapasztalatot újra élővé tegye.

Pascal keresztény öntudata (1935) is foglalkoztatta Guardinit. Nála fedezhető fel először a modern vallásos tapasztalat. Ő az első képviselője az újkori kultúrkriszisek. Pascal intenzíven átélte azt a megrendülést, amely a középkor végét és az újkor kezdetét jelezte. A világ értékét már nem az Istenre irányuló reflexió garantálja. A világot végtelennek tapasztaljuk, az emberi életet pedig tragikusan végesnek. Szorongásunkat csak úgy győzhetjük le, ha szilárdan megvetjük lábunkat a világban, tudományosan gondolkozunk, küzdünk, szórakozunk. Ilyenkor úgy tűnik, hogy az ember elégséges önmagának. Valójában az ember beszorult véges, tragikus, hősiecs magányába. Ez már a modern életérzés. Pascal Jézus emberségének-istenségének fényében értelmezi az ember nagyságát és nyomorúságát. Meg van győződve arról, hogy a sors kérdését csak a keresztény hit oldhatja meg.

Dosztojevszkij regényeinek vallásos alakjai (1932) világították meg Guardini számára a modern ember életében fölsejlő tragikus mélységet. A különböző vallásos típusok, magatartások: a lelki emberek, az angyalian tiszta emberek, a zarándokok, a lázadók, az ateisták koncentrált formában jelzik a világnézeti válságot. Az élet képe megrendítően sötét, de a zarándokút végén már tiszta fényben ragyog Krisztus szimbóluma. Az ember szakíthat ugyan Istennel, de akkor lelkében megjelenik az alapvető félelem. Az alternatíva végzetes: Isten vagy én. Ha Isten „a másik, az idegen” volna, érthető lenne a lázadás. Elviselhetetlen lenne,

hogy idegen tekintettől függjön az ember szabad belső világa. Ámde Isten a személyiség forrása és beteljesülésének egyetlen lehetősége. A legfőbb világnézeti feladat az ember öntudatának helyreállítása, a lét alapjainak megvilágítása.

Rilke létezés-értelmezése kétértelmű (1941), egyértelműbbnek tűnik Hölderlin világképe és jámborsága (1939). Hölderlin műveiből árad az elveszett Paradicsom miatti kétségbeesés. De már fölfénylik a megváltás csillaga a „létezés tájain”. A költő-próféta látomása fölfedi a dolgok fátyla mögött azt a titokzatos tereket, amelyben az istenség rejtőzködik. A sors sötét és befejezetlen, a vég tragikus, de benne mégis valamilyen megfoghatatlan találkozás esélye rejlik. A szét-tépett egzisztenciát akkor lehet helyreállítani, ha az ember és a természet között újra harmónia jön létre.

Guardini a dialogikus monográfiákban megtanult mások szemével nézni. Látása megtermékenyült, fölfedezte a keresztény világnézeti problémát, rátalált a létezés magvára, és már tudja, hogyan kell helyreállítani a személyiség méltóságát.

Nézni tiszta fényben

A katolikus világnézet lényegéről tartotta Guardini 1923-ban székfoglaló előadását a berlini egyetemen. Szerinte a katolikus világnézet lényege a világ felé fordulás, a világra vetett keresztény tekintet, amelyet a Krisztussal és egyházával való személyes egységből, a beléje vetett hitből merítünk. Ekkor kötelezte el magát a keresztény világnézet képviselőjére. Schelertől kapott ehhez indítást: „Arra kell törekednie, hogy kidolgozza mindazt, amit a világnézet szó jelent; a világot, a dolgokat, az embert, a műveket, de mindezt keresztény felelősségtudattal, tudományos módon. Hozza felszínre mindazt, amit meglát, például tanulmányozza Dosztojevszkij regényeit, értékelje keresztény szempontból, úgy, hogy megvilágítja egyrészt a tanulmányozott művet, másrészt a kiindulópontját.” A keresztény hit feladata az, hogy megvilágítsa, megtisztítsa és örök fényébe vonja az életet. Ha a világot konkrét emberi formájában vesszük, kultúrát, történelmet, társadalmat, költészetet, vallást jelent. Erről így vall Guardini: „Amit elhagytam, a rendszeres teológia volt, amit viszont kerestem, a világ volt, a hit élő világa, az élő valóság, mindazt, ami az ember. A személyiség ereje fogja egybe a világ sokrétűségét. Nem fordulhat elő, hogy az embernek tapasztalata van a világról és aztán még melleleg hite is van. De az sem fordulhat elő, hogy valakinek hite van és a világot nem érzi hite megvalósulási területének.”

A katolikus hit igazságainak fényében fogalmazta meg Guardini a világ és az ember lényeges kérdéseit. Világ felé forduló realizmus és hitből fakadó humanizmus jellemezte gondolkodását. A hit tiszta fényét nem homályosíthatja el már semmilyen kétely vagy bizonytalanság, hiszen Isten Jézusban elfogadta a világot. A hit fényének elfogadása egyre nehezebbé válik a túlzott autonómiára való törekvés miatt. A hit „nagyon fáradságos” elkötelezettség, a lélek „egyszerű higgadtságát” igényli. Az egyes ember egyre inkább saját személyes döntésére támaszkodik. Sokszor kemény és idegen beszédnek tetszik az isteni hívás. A hit ki van téve a tudomány kihívásainak. Csak a megalapozott hit bírja ki a kritikát. A helyzetet az könnyíti meg, ha tisztában vagyunk a tudomány, az ideológia korlátaival. A pluralizmus tény, de a hitnek ébren kell őrködnie, hogy áldozatul ne essen. A világ mai állapotában még csak halad a végső beteljesülés felé.

Guardini sokat foglalkozott a vallásos és a keresztény tapasztalat különbségével és összetartozásával. Manapság átértékelődik és sokszor eltorzul a vallásos tapasztalat. A vallásos tapasztalat a világ megtapasztalásától függ. De csak a ki nyilatkoztatás fényében lehet igazán megtapasztalni a világot, különben valami-

lyen „világi ígézet” áldozatai leszünk. A világ dolgai végesek ugyan, mégis mindig többek, mint pusztá tények. A hitben egyszerre állítjuk a dolgok esetlegességét és kapcsolatukat az abszolútummal. A vallásos tapasztalat önmagában kétértelmű is lehet, a semmi és a személyes abszolútum között vibrál. Isten és a világ között a „semmi dimenziója” terül el, amelyet csak Jézus Krisztus lépett át. A dolgok utalnak ugyan valamilyen végső jelentésre, de ezt természetes erőből nem tudjuk kimutatni. Ehhez a hit tiszta fényére van szükség. Guardini ennek világosságában értelmezi a kegyelemre épülő természetes adottságokat. Állítja, hogy csak az ismeri igazán a világot, aki ismeri Istent, és a természetes világ ténylegesen a kegyelmi rendre épül, amely Isten szabad teremtető és megváltó jósága folytán létezik.

A hit tiszta fénye teljesen és igazán Krisztus személyéből és tanításából árad. A reflektáló ember hogyan alkothat Krisztusról olyan képet, hogy szellemét, szívét betöltse a hit fényessége? Jézus misztériumát az Egyház folytatja és konkretizálja. Az Úr egyháza (1965) képviseli a hit fényét, a világ világosságát, a világ üdvösségének jelét. Az egyház örökölte Jézus fényét, szeretetét, életét. A keresztény élet különböző kérdéseiről szól Guardini számos kiváló tanulmánya. Aki a hit tiszta fényében lát, egyre készségesebb, engedelmesebb lesz, egyre inkább együttérez az Úr egyházával. Guardini utolsó írott vallomása szerint: „Semmilyen hiteles humanizmus, semmilyen keleti intuício, semmilyen modern elmélet a szuperemberről nem veszi olyan komolyan a világot és az embert, mint a keresztény hit.”

KALÁSZ MÁRTON

Jób

ami az én szemem: az már nem lehetett
vétlen vakságában sem a tied
a vakság derüje tompán fehéredett
ami az én szemem többé nem lehetett

ami az én szájam: az már nem szólhatott
vakságomra félénk hasonlatot
a szó beszédemben csöndben visszafogott
ami az én szájam kékjén nem szólhatott

ami az én eszem: az már nem vehetett
kifelé s lefelé rezzenetet
kirekesztvén magából akár szívemet
ami az én eszem szaván hirt vehetett

NE CSAK KÍVÜLRŐL ÉPÜLJÖN . . .

(Egy plébániaépítő naplója)

SZEPTEMBER

15. Fájdalmas Szűzanya napja. Az építési engedélyjogerőre emelkedik.
16. Nehemiást olvasom: „... nem mondtam meg senkinek, hogy Isten Jeruzsálem ügyében tettekre indított. Más állat nem volt velem, csak amelyen ültem...” (Neh 2, 12). A feladatot Isten ügyének látom... Jártam az ácsnál, az asztalosnál. Portyára indulok téglalesre. Automata szeneskazán híre érkezett. Újabb tippeket kapok újabb szakipari munkákra.
17. Az építkezés kezdete biztos, a vége bizonytalan. A munka óriási, a gyümölcse kétes. A jövő az Úr kezében van. S ez így jó. Így az egészben van valami játékosság, levegősség. Így az egész marad annak, ami... vagyis eszköze marad az Egyháznak.
18. Első húzogatások a sakktáblán... Újból – sokadszor – tárgyaljuk a famunkákat. Nézegetem a térképet. Keresem a téglagyárakat.
19. Jókedvvel, jó időben indulok. A reggeli imát a kocsiban éneklek: „járjon ma mindenütt velünk...”. Süttői tűzép, győri agroker, ménfői tsz, devecseri téglagyár, tapolcai hőszigetelő gyár... – alaposan megjárattam a mi Urunkat.
20. Öt óra előtt ébredek. Sűrű napnak ígérkezik a mai. Pénzügyek kavarognak a fejemben, amikor rátalálok a 2. korintusi levélre: „... nem a titeket keresem, hanem titeket. Hiszen nem a gyermekek gyűjtenek kincset a szülőknek, hanem a szülők a gyermekeknek. Én örömet hozok áldozatot, sőt magamat is teljesen fölládozom lelketekért.” (2 Kor 12, 14–15). Micsoda távlatok...
21. OTP – cementgyár – tűzép – vasbeton – tűzép – fatelítő – Érseki Főhatóság – fatelítő – vasbeton – Bajna Tsz – vasbeton – fatelítő – OTP – stb., stb. Érzem, tudom, csak azért szabad ezt csinálnom, és még le is írnom, amiért Szent Pál is leírta a kolosszei levél néhány mondatát: „Akarom, hogy tudjátok, mekkora küzdelmem van értetek... és mindazokért, akik személyesen nem ismernek, hogy szívükben megerősödvé... eljussanak a teljes megértés minden gazdagságára...” (Kol 2, 1–2.)

Az eddigi tapasztalatok szerint akkora az anyagihiány, az emberhiány és az erkölcsihiány, hogy a „főutak” járhatatlanok. A „kiskapukat” kell keresni, mert azok tárva-nyitva. No persze azok sem úgy, mint a mesebeli „Szezám”. – Hol a „kenőcs”, hol 2 liter „üdítő” nyitja őket, és néha még más is... Sok esetben csak ennyi a varázsigé: „Új plébániát építünk, és – ha lehetne – nagyon szépen kérjük...” Napról napra tapasztalom: a hivatal csak fal, de a szív kinyit. Ma is így történt. Van markológép, lesz segítség, vihető a fa...
22. Csak a mésznek és a fának kell fuvart szereznem. Esetleg még kőzetgyapotot is keresek, hiszen rövidesen rohamosan megy fel az ára. Aztán, mint a mi Urunknak, 2 nap „Efraim” a nagy napok előtt.

23. Hirdetem a miséken: „Az építkezés legyen közügy! Szolgáljuk a falu jövőjét! Kérek segítséget, jó tanácsot!” Délután (miraculum quoad modum): 7 helybeli, 4 vendég és csípős hideg szél... Kitűzzük az alapokat.
24. Várjuk a markológépet. Közben elugrunk (egy jószívű férfi velem van...), szétnézünk a nyergesi tűzépen. A gép csak délután érkezik. Először ebédelnék, majd javítják a gépet. Kicsit dolgoznak, aztán nagyon sietnek tovább. A zsoldár jut eszembe: „Hogyha az Úr nem építi a házat, hasztalan fárad, ki építi azt...” Köszönöm, Uram, a mementót.
25. Kész a meszesgödör. Kész a pince gödre. Itt a fa. Megjött az első adag téglá. A kőműves vasárnap este, útban hazafelé, a kocsijával karambolozik. Az asztalos ideges, hogy kevés az anyag. Hiányzik a zsaluzó deszka...
26. A reggel csupa kérdőjel. A nap titokzatos rongyszőnyeg – a szeretet színeiből és a pillanat gubancaiból... Próbálom napomat az Úr előtt szóni, teregetni. Jönnie kéne a mésznek, menni kéne a statisztikushoz, majd tovább nyomozni téglaugyben. A vészjelzéseket is le kéne adnom a testvéri közösségeknek: „Segítsetek! Mentsétek meg gödreinket!” Szólok két közösségnek, üzenek a harmadiknak. Később kiderül naivitásom. Csak a színeket látom, a gubancokkal nem számolok. Késő az este, amikor végre magamat is, mint egy reggel óta készülő rongyszőnyeget szemügyre veszem. Világos a számomra, hogyha a „színek” és a „gubancok” a „terv” szerint állnának össze, akkor én szent lennék, bár lehet, hogy a ház sose készülne el. Az építkezés alkalom a lelki élet építésére is.
27. Incipit mészoltás. Délután pontosított „kitűzés”. Egész szervezetemen lassan eluralkodik valamiféle építkező görcs. Állandó mehetnékem van. Állandósul az intézkedhetnék, a töltögethetnék, az aláírhatnék, az üzenhetnék... Ezen a keresztúton csak az elesések jelentenek pihenést. Kezdem egy kicsit megérteni az építkező „híveket”. Jó lenne olyan keresztutat járni, amelyen nemcsak elesések, hanem találkozások is vannak. Oly jó lenne, ha sok „intézkedhetnéssel”, „mehtéssel” a végén hozzád jutnék, Uram!
28. Ószövegségi sorok bukkannak fel a tudatomban: „Ideje van a táncnak és a gyásznak... ideje van a kő összegyűjtésének és széthányásának...” Időzavar kísért. Mintha mindennek egyszerre érkezne el az ideje, pedig tudom, hogy az „őskhaosz” még az ószövegségnél is előbb volt, nekem viszont az újszövegségben kellene élnem. Tegnap délutánra beállt az „őskhaosz”. Holtfáradtan megjöttem a mérnöktől. A csomagtartóban az újabb Rahner-kötet, az udvaron mészoltás. az utcán botrány. Eltorzult hangon ordít valaki: „Miért veri agyon az anyámat?!” A szomszéd rádiójából Koncz Zsuzsa bömböl, a kerítésen gyerekek bámészkodnak – hónapok óta most látom őket először. Megérkezett a kőműves. Cölöpöket cipelek. Sötétedik. Harangoznak. Este lett és reggel – sokadik nap. Ma mi vár? Tánc vagy gyász? Azt hiszem, mindegy. Csak az irány legyen jó. Csak a Lélek lebegjen a Khaosz felett!

1. Már reggel fáradt vagyok. Nem az anyagok, hanem az emberek fárasztanak. Azt hiszem, az Úrnak „könnyebb” volt teremtenie, mint megváltania. Kész a mésztoltás. 70 mázsával bajlódott két ember két napig. Kész a pince kitűzése is – 3 dimenzióban. Mára várom a tegnapi ígért segítséget. Meg is érkezik, csak kissé fogyatékosan. Pestről hárman, Nagymarosról öten, helyből egy mélylelkű cigány és egy lelkes gyerek. Néhány óra alatt óriásit dolgozunk. Illusztráció ez a példabeszédhez: „... a hit hegyeket mozgat.” Késő délutánra jár az idő, mire végre úgy érzem, hogy már nem az emberek fárasztanak.
2. Vasárnap „szolgai munkát” nem végzünk, de azért valamit teszünk. Én a falusi ember szemében az „úri munkát” választom. Vállalom az egyszemélyes építésvezetőséget. Egy drámának vagyok a mindenese: rendező és rendőr, koreográfus és táncos, dramaturg, díszletező, karmester, büfés stb. A mai napra jutott szerepemnek megfelelően a misék után útra kerekedek. Az üveghegyek túloldalán mesés mennyiségű zsaludeszkáról regélnek, sőt állítólag még egy betonkeverőre is rábukkanhatok, ha szerencsém van. Estére aztán közérzetem, mint a hiába kutató alaszkai aranyásóé... A reményt természetesen nem adom fel. Csakhogy én még a sikernél is többet remélek. Azt remélem, hogy az Úr napját még így is meg tudom szentelni. Azt remélem, hogy elkerülhetem a Kőműves Kelemen balladáját. Remélem, hogy felépülhetnek úgy a falak, hogy közben egyetlen lélek sem károsodik. S még valamit remélek... A vasárnapi könyörgés szavaival: „Add meg, Uram, amit már kérni sem merünk”, hogy ne csak kívülről épüljön valami, hanem közben belülről is épüljön valaki!
3. Zsaluzó anyag égen-földön nincs. A két heti fáradtság és az elképesztő méreteket öltő közöny levesz a lábamról. Vasárnapról vasárnapra kevesebben vannak a templomban. A hit is hiánycikk. Vajon ebből mennyi az én vétkem? Teljes depresszió, hányinger és szédülés, étvágytalanság és ingerlékenység környékezik. Tegnap nem tudtam prédikálni. Estére úgy éreztem, hogy az én arcom is pléhből van, az én szívem is kő. Tu autem, Domine, miserere nobis! A pályaszélről újabb és újabb szempontokat kapok... Azt mondják, hagyjuk az ásást, hagyjuk a betonozást! Majd tavasszal. Építésvezetővel... Úgy érzem magam, mint az úszni nem tudó a mélyvíz szélénél. Hinnem kell másoknak. Bizalommal kell lennem. Ki kell szolgálatnom magamat mások szeretetének. Kockázat nélkül nincs vállalkozás.
4. Szent Ferenc napja. Jólesik most rágondolnom. Hogyan is épített ő, és végül is melyik építményével „futott be”?
5. Újból és újból elvesztem a fejem – ami most amúgyse ér sokat. A misében a misztériumtól a malterosládáig röpködnek a gondolataim. Sehogy sincs ez jól. Valami sátáni van ebben a sok mindennel való törődésben. Titokzatos csapdákat telepít valaki körém. „Megkaphatod ezt..., beszerezheted azt..., elintézheted amazt, ha leborulva imádog az Építkezést, ha lassanként kitölti szíved-lelked és napi 24 órát...”. Talán így indultak a szabadkőművesek is. Uram, őrizd meg a Tiédnek!

6. Mint a „Hajmási Péter” a nótában, hol megjön, hol elmarad valami. Van kis téglá, de nincs szigetelő. Van kavics, de nem most. Lesz ember, de szakértelem nélkül. Lenne szakember, de nincs annyi pénz... Bocsánat a párhuzamért, de a „kegyelemtan” jut eszembe. Vagy az a probléma, hogy óriási a kegyelem, de nincs hozzá megfelelő ember, vagy az a baj, hogy mázsás az ember, de kegyelem fogytán csak vegetál. Ó, ha egyszer minden együtt lenne, a mennyország kezdődne. Gyönyörűséggel olvasom a Jélenések könyvében az Isten városának történetét. (Jel 21, 9–27.) Érzem a belső összefüggéseket, érzem a felelősséget.
7. Úgy látszik, a mindennapi kenyér mellé kérni kell a mindennapi erőt is a mindennapi harchoz. Nincs erőm leírni a mélységet, ami felé – úgy érzem – zuhanok. S különben is, ha nekem most minden fáj, mért kellene, hogy másnak meg én fájjak? Ilyenkor kell csendben a „rejtekbé” vonulni, ahol csak az Atya lát, ilyenkor kell halkán az asztal végére telepedni. Késő este találkozom a rockopera szerzőivel, szereplőivel. Mennyi fiatal... Vagy ötszázan kavarognak gondtalanul. A pogány táltos egyedül támaszkodik a mankójára. Röstellem magam, de nem merem megszólítani. Talán én lennék az első pap, akivel személyesen találkozok..., s én most éppen a „rejteket” keresem... Bródy szomorúnak tűnik, Levente igen kedves. Koccintunk. Beszélgetünk. Jólesik. Nézem a színes sokadalmat, mint akváriumban a halakat. Gondolkodom, fohászok. „Uram, te mindent tudsz, azt is tudod, hogy szeretlek... (Jn 21, 17), tégy emberhalászoddá... jobban...!”
8. Ilyen állapotban képtelen vagyok fiatalok elé állni. Nagymarosra nem megyek. Próbálok a „rejtekekben” imádkozni és aludni.
9. Megint vasárnap van. Az evangélium az „egy hálásat” dicséri, aki meg is gyógyult, vissza is jött... Ó, Istenem, én ebbe az egytizedbe tartozom? Ha egyszer azt írnám le kipirult arccal és meghatottan, hogy Te napra nap, milyen jó vagy. Ha nem a leprát ecsetelném, hanem Téged csodálnálak.
10. Szentségimádás a templomunkban. Elkezdem és otthagynom. Újból indul a körhinta. Bajna – vasbeton – cement – vasbeton – tűzép – téglagyár – majd vissza a templomba, félóra késéssel: Töprengek, hogy ez most mi volt. Én voltam Jézusért, vagy Ő volt értem? Túl soká nem meditálhatok, mert folytatódik a délután. Temetés – gyászmise – szentségimádás – rózsafüzér – már zúg a fejem, szédülök) – esti mise – jegyesoktatás. Végre csend. Egyszerre csak csöngetnek. Feldúlt férfi jön, hogy „mit is mondott az az asszony...?” Nyugtatom. Elmegy. Ülve alszom el – „latens Deitas, quae sub his figuris vere latitas...”
11. Ma van az utolsó lehetőségem megírni a papoknak szóló előadásomat arról, „mit várnak a hívek a lelkigyakorlatos háztól...?” Szeretnék valami okosat írni, de ahhoz előbb az indulataimat kellene megfegyelmeznem. Ez utóbbi most kivételesen könnyen megy, hiszen nekem most „íroniánál” vagy „impudenciánál” nagyobbak a kísértéseim. Körülbelül az a bajom, ami az evangéliumi embernek, aki ígérkezik: „Megyek, Uram, de előbb engedd, hogy eltemessem apámat...” Ezek a másféle bajok, másféle indulatok persze ugyancsak akadályoznak. Írnék, Uram, de előbb el kell intéznem a téglá, a kavics, a cement, a vas fuvarját; aztán be kell szereznem a hosszabbító ká-

belt, a talicskákat, a keverőt, a szerszámokat... Egyre erősödik a felismerésem: gyökerében kell újra átgondolnom a napomat, a munka teológiáját. A reggeli meditációkat és az esti szentmiséket, a velük járó adorációkkal együtt frissen kell tartanom. Evilágban ezek a másvilág oázisai. No de a két oázis között Isten nélkül kellene vergődnöm? Ez napi 10 óra menetelés lenne a kárhozatban. Nem akarok Kirkegaard eszével gondolkodni. Nem akarok „vagy-vagy”-ban látni. Nincs két ország: evilág és Isten országa. Csak egy valóság van, amit átjár az Isten országa. Teilhard „Isteni miliő”-jére nagyon szívesen gondolok vissza. Olvasnám, Uram, újból és újból, de előbb engedd, hogy elintézzem...

12. Otthon hordják a kavicsot. Rájuk hagyom. Indulnom kell. A környék papjainak beszélek a lelkigyakorlatokról. Délután fuvarokat intézek. Körbejárom a falumat, embereket keresve, mert jön – jön – jön a cement...

Estére Pesten vagyok. Éjjel 1-ig értékeliük az első magyar rockoperát, az „Istvánt”. Fiatal értelmiségiek, rockzenészek között ülök. Végre lelkes emberekkel találkozom. Izzik a levegő. Az ország ifjúsági életének ez az evilági boszorkánykonyhája... Csendes izgalommal figyelem százezrek sztárjait. Micsoda nyíltság, mekkora humanizmus. Rokonszenvesek. Telve a levegő „Koppánnal”, a magyarság féltésével. Feró, ahogy magát nevezte, „a nemzet csótánya” védi a közönségét: „Nem ezek a gyerekek a bűnösök, hanem akik nevelték őket – mondja. – Ezeket nem szerette senki, senki sem adott a kezükbe egy indián könyvet, senki sem adott nekik hitet...” Elcsendesedik a szoba, ha szólok. Tudják, hogy pap vagyok. Udvariasak, figyelmesek, de érzem, hogy ez csak nekem szól... A hagyományos kereszténység, az Egyház – sejtésem szerint – idegen a számukra. Tudom, hogy missziós a helyzetem és óriási a felelősségem. Egyelőre csak tanulom a nyelvüket...

13. Körülbelül 4 óra alvás után frissítőül egy kis cementhordás. Újabb kavicsszállítmány érkezik. Délutánra megjön a kő is. A kert már, mint a csata-tér... Újabb pesti út a kántornővéért, mert még egy temetés is vár ránk. Gyorsul az idő, ritkul az ima...
14. Utólag írom a napot – bevallva, hogy semmire sem emlékszem. Estére megérkeznek a mentőcsapatok előőrsei. Különböző pesti közösségekből néhányan. Örülünk egymásnak. A zsoltosmát éjfél körül együtt mondjuk.
15. Avilai Nagy Szent Teréz napja. Ő másféle „várkastélyra” gondolt... Én pillanatnyilag semmilyenre sem. Szellememet percről percre újabb kalandok bilincselik le: a villanyóra nem bírja a keverőt, elfogyott az üdítő, honnét lehetne védőkesztyűket keríteni...? Hatan dolgoznak helyből, húszan más-honnan. Óriási a hangulat és a lendület. Estére kész a pince alapozása.
16. Vasárnap van. A délelőtti a szokott ürességgel múlik. Fájó fehér foltok a térképen. Délután a szokott kábulat, gyógyító alvással.

Este a feltámadás, az észhezterés, a lélekjárás... Zsúfolva a Domonkos-templom, Roger Schütz Magyarországon... Ezer és ezer fiatal énekel, imádkozik. Mögöttem hirtelen halkul a tömeg, mozgolódás. Odanézek. Mint Mózes előtt a tenger – vagy 5 méteres rés nyílik. Lassan, fehér habitusban ő közeledik. Arcán ugyanaz a fájdalmas, megfagyott kifejezés, ugyanaz a majdnem

síró mosoly, mint amit a pápa arcán láttam Varsóban. Rám néz, valamit halkán mond, nyújtja a kezét. Érintem. „Én Uram, én Istenem!”

17. Úgy érzem magam, mint akit a mennyország küszöbéről „reanimáltak” – a mosókonyhába. Jön a téglá, locsolni kell az alapokat, tovább kell kutatni a közetgyapotot. S mindezt oly békével és hittel, mintha a jövő magyar „tézé-jét” építenénk. – 40 év múlva már látszani fog, hogy mit ért a munkánk és mit akart az Úr.
18. Ahogy csendesedik a munka, úgy erősödik a kétely. Kinek jó ez? Mire jó ez? A belső vívódásban legalább úgy el lehet fáradni, mint a csákányozásban. A kedélytelenség úgy próbál elharapózni bennem, mint a rák a szervezetben. Sokszor kedvelt magányom most iszonyú teherként nyomakszik rám. Egy jó szó, egy biztatás hegyeket mozgatna. Tudom, nem várhatom. Másnak is megvan a maga baja. Az emberek általában maguknak, az övéiknek élnek. Csak egyvalaki él egészen másokért. Őt keresem, Őt várom esténként. Egyre hosszabbra nyúlnak adorációim. Világosan látom, hogy az építkezésnél „hiánycikk” lehet akármi, csak Ő nem.
19. Megpróbálok elmenekülni. Levegőre, Lélekre, Közösségre!
20. Nyugodtabban érkezem vissza. Még az sem zavar, hogy a pesti Duna-parton a jeges szélben bedöglök az autó. Délelőtt 10-től este 5-ig javítjuk. Meglepetésekre érek haza. Míg távol voltam, sokan dolgoztak. Néhányan adományokkal várnak. Valaki kérdezi, hogy ettem-e? Az a gyanúm támad, hogy az Úr „szívesebben” segít akkor, ha nem akarjuk folyton tetten érni.
21. Az év utolsó „csatája”. A pince alapjaira talpkoszorút készítünk. Pestről 2, Nyergesről 1, Dorogról 2, helyből 6 ember dolgozik. Én a tizedik házat járom betonkeverőért, majd italokért futkosok. Ebédre készen vagyunk. Ők isznak rá, én csendben az Urat faggatom: „Jó lesz?” Sok minden lett ugyanis, és sokszor lett este meg reggel, miként a teremtés hajnalán, de vajon az Úr most is úgy látja, hogy „jó”?

Este laziba kell mennem. A család aranyos, a többiek a kontrapunkt. Évek óta nem látottak ropják a táncot. Mosolyognom kell. „Viselkedem” – a tartalék energiáimmal.

22. Missziós vásárnap. Újból menekülök. – Cserélek egy kollégával. Elfog időnként a lelkiismeretfurdalás, pedig nem Jónásként, hanem Izajásként akarok viselkedni. (Iz 6, 8) Nem a próféta-ságot „rühellem”, hanem a semmittevést fájlalom. Legalább néhanapján, vásárnap szeretnék aktívabb papi munkát végezni. A „passio” és a „contemplatio”, úgy látszik, még mindig nem tartozik a fő erősségeim közé. Az üvegyári kápolnában beszélek. Új arcok. Néhány férfi, két fiatal pár. Figyelnek. Úgy érzem, sikerül eltalálni a Hangot is, mely szólni akar, és őket is, akik „hallani” akarnak. Aztán vége a varázslatnak.

Vár valahol egy felnőtt közösség. Ők a „mieink”. Beszélgetünk. Egyikük hangosan kimondja: „... én utálom a papokat...” Csak hallgatni tudok és befelé fájni. Most innen hová meneküljek? A társaság nem vesz észre semmit, zavartalanul tovább diskurálnak. Még néhány további mondatot fölfo-gok: „... ti ott falun most vagytok a hatodik misszionárius, akit megesznek...” A főváros ezen már túl van. Pesten az Egyház már nulla. Ott már van esélye

a kereszténységnek...” Nagyon fájnak ezek a tulajdonképpen félig igaz mondatok. Remélem, valaki az égben számolja az ostorcsapásokat, mert aki kapja, az számolni már nem tud... Uram, érzem, hogy csak futkározom a keresztiek között, csak az időt húzom. Fiatalokat misszionálni, az öregeknél a becsületet újra kivívni, a plébániákat is megmenteni és a kisközösségeinket is rekatolizálni, egyszerre építeni is és renoválni is, alkotni is, harcolni is. Mindezt ingyen nem adják. Fülemben egyre erősödik az ismert dallamú Hang: „... valakinek meg kell válnia életétől... segítsenek!”

23. Az első „rohamnak” lassan vége. Már csak apróságok vannak hátra, nehogy Pató Pált keresse a postás. A düledező, vizes, vagy 200 éves épületben mindig van mit tenni. Délelőtt az altároi kollégával 3 olajkályhát javítunk, délután a romokban lévő főkaput emelgetjük. „Varietas delectat” – „a változatlanság gyönyörködtet”, mondták a régiek, nyögik a maiak. Egy helybeli férfi arra jár. Képtelen nézni a két plébánost. Beáll ő is. Már hárman dolgozunk. Hát igen. Szent Pál se prédikálással kezdte, hanem előbb sátrat szőtt. Olvasom a tesszalóniki levelet. (1 Tessz 2, 9.) Tűnődöm a régmúltról, és ki tudja, milyen távoli jövőről. A vicc jut eszembe: „Azt tudom, hogy mi lesz, de addig mi lesz?”
24. Egésznapos betonozás a főkapunál. Talicskázunk, kézzel keverünk. Most egy asszony nem tudja megállni: megszólít, odajön, segít. Másvalaki ebédet hoz. Érzem, néhány lélek szeret, szépen szeret. Mégis, mégis a keresztutunk 8. állomása jut eszembe. Persze nem szólok. Az „idézet” ugyan jó, de én nem alkalmazhatom, hiszen oda a Megváltó lelkülete is kellene. A keresztet elfogadni és vinni kell, nem pedig ingerülten mutogatni. Könyörülj rajtunk, Uram...!
25. Levelekre válszolok, már másfél hónapja torlódnak. Próbálok rendet teremteni a pénzügyek dzsungelében. Az iszonyú hangú, de nagyeszű matematanáromnak micsoda elégtétel lehet most a mennyben ez a számokkal kínlásom.

Egy hónapja kellene hitoktatnom. A gyerekek lassanként teljesen eltűnnek. Ijesztő, hogy egyedül én képviselem e tájon az Egyházat...

Erősödik a gyomorfájásom. Influenzával és álmatlansággal küszködöm. A lélek úgy-ahogy kész, de a test gyöngé. Mit kéne ilyenkor csinálni? Lelkigyakorlatot vagy talán mást?

26. A mérnök ígérte: majd jön. Télre a meszet eltakaró homok talán a héten érkezik. A költségvetést a jövő hétre várom. Sürgősen be kell nyújtanom segélykérelmünket is. Fájó szívvel újabb és újabb csoportokat utasítok vissza – „... nem érek rá, még beszélgetni sem...” Már csak két hetem van a kispapok lelkigyakorlatáig. Befejezem e naplótöredéket. Eldobom a palackpostát. Ha valahol valaki rátalál, kérem, mondjon értem egy foházt. Az ítéleten ugyanis sokféle könyv kinyílik majd (Jel 20, 12), de nem az lesz az érdekes, amit mi írtunk, hanem egyedül az lesz a döntő, hogy bennünket följegyezték-e!

A TEHETSÉG TÖRVÉNYEI SZÉRINT

MÁNDY IVÁN PRÓZÁJA

(I. rész)

Nemcsak a felszabadulás utáni, hanem az egész XX. századi magyar irodalom egyik legjelentősebb prózaírója Mándy Iván. Novellái, kisregényei, hangjátékai a magyar próza kimagasló alkotásai közé tartoznak. Mándy életművét általában „tömbszerűnek” szokás jellemezni, melyen nem vagy csak alig figyelhetők meg a fejlődés, változás jegyei. Látványos korszak- és stílusváltások, harsány kísérletezések valóban nem segítenek az életmű vonulatainak kirajzolásában; mely azért korántsem homogén, tömbszerű, hanem állandóan változik, megújul. Ez a változás azonban nem feltűnő, mivel nem külső inspirációk, divatok következménye, hanem az író belső tartalékaiból táplálkozik; az életmű rétegei szervesen, egymásból építkeznek. Mándy mindig a maga útját járta, írt a „tehetsége törvényei szerint”, ahogyan híressé vált ars poetikájában megfogalmazta. Modernsége írói alkataból, szemléletmódjából, világlátásából következik, s független a fel-felcsapó irodalmi irányzatok hullámaintól. Azon írók közé tartozik, akiknek teljesítménye világirodalmi mércével is mérhető. Nemcsak azért, mert „tehetségének törvényei” szinkronban vannak a világirodalom fejlődésvonalaival, mert a modern prózatechnikai eljárások fölényes birtokosa. Hanem azért is, mert az általa kifejezett közérzet és világerzékelés jellegzetesen XX. századi.

Pályakezdés

Mándy Iván írói pályafutása a felszabadulás előtt indult, de első, jelentős műveinek megjelenése egybeesik a magyar irodalom felszabadulás utáni megújulásával. 1943-ban jelent meg első kisregénye, *A csöszház*, a *Diárium* könyvtárban. Első novelláját, a *Bogár* című írást Schöppflin Aladár közölte a *Tükörben*, a Franklin Társulat képes folyóiratában. Erre az eseményre emlékezik az *Utószó helyett* című írásában (*Idegen szobák*, 1957): „A Tükör aztán megiscsak közölte egyik elbeszélésemet. *Bogár* volt a címe. Egy kutyáról szólt, akinek a szabadság és a kényelmes élet között kell választani. Menne, elhagyna mindent... de nem tud, egyszerűen nem tud. És közben mintha önmagától akarna elszakadni.”

Itt még csak allegorikus formában jelenik meg az alapvető léthelyzet, állapot, melyben az író későbbi figurái is élnek: a megkötöttség és a determináltság állapota.

Az 1945-től 49-ig terjedő időszakban, a koalíciós korszakban Mándynak két regénye és egy novelláskötete jelent meg, s természetesen számos novellája különböző folyóiratokban. A kritika nemzedékének kimagasló prózaírói tehetségeként tartotta számon. Egyike volt az *Újhold* című folyóirat köré csoportosuló fiataloknak, akik a Nyugat szellemi örököseként léptek fel, határozott irodalmi programot követve, közös esztétikai elvektől vezérelve. Mándy Iván nemcsak műveivel vett részt az *Újhold* arculatának kialakulásában, hanem – néhány számon át másokkal együtt – szerkesztőként is.

Második regénye, a *Francia kulcs* 1948-ban jelent meg. Ez a könyv már eltéveszthetetlenül magán viseli Mándy elbeszélőművészetének főbb jegyeit, s megpendíti mindazokat a témákat, melyeket később majd részletesen fog feldolgozni.

A mű kisregény, de nem a cselekményes fajtából. Epizódok laza láncolatából áll össze, s cselekmény helyett az atmoszféra, a lelkiállapotok, közérzetek, hangulatok rajza válik elsődlegessé. A *külvilág*: a budapesti nagyvárosi milió, és annak jellegzetes figurái a főszereplő kamaszfiú tudatán keresztül, a valóságérzékelés belső törvényei szerint jelennek meg. Ez az ábrázolásmód azonban nem szerkesztetlenséget, formátlanságot jelent; nem alakatlan tudatáramok rögzítését. „Egyik legrokonszenvesebb erénye éppen hangulati egysége s a fegyelmezettség, ahogy az író szövevényesen gazdag anyagával bánik. Módszere, a részvétlen, tárgyilagos ábrázolás, melyet novelláiból olyan jól ismerünk, ebben a munkájában is meggyőzően hiteles – írta Birkás Endre. – A regény központi figurája az Apa, akivel a fiú nyomorúságos kis szállodákban húzza meg magát. A korabeli Pest jellegzetes alakja: vállalkozó, újságíró, félig művész, félig pénzember, azazhogy egyik sem igazán, hiszen vállalkozásai sorra kudarcba fulladnak, s marad a „bizonytalan egzisztencia.” Ez a figura majd más és más oldalról és nézetből, egyre gazdagabban kibontva jelenik meg az író regényeiben, novelláiban; itt egy gyerek nézőpontjából: kedves, bár felelőtlen bohémként, inkább rokonszenves, mint taszító jellemként. Rokonszenves, amennyiben mentesnek látszik a polgári konvenciók kötöttségeitől; adakozó természetű, s a művészet és az alkotás fontosabb számára, mint az élet anyagi feltételei.

A következő regény, *A huszonegyedik utca* (1949) is önéletrajzi fogantatású mű; a gyermekkor után az ifjúkor színhelyeit, hangulatait idézi fel. „A lírai regény megismételhetetlenül egyéni változata” – írta róla Vargha Kálmán. Talán még a *Francia kulcsénál* is elmosódottabb, bizonytalanabb az a közeg, melyben az író hőseit mozgatja. Elsősorban benyomásokat, hangulatokat rögzít, a tárgyi, anyagi világ tudattartalomává való átlényegülését. A tárgyak, dolgok ebben a világban megszűnnek holt anyagnak lenni: jelentéssel telítődnek, s kapcsolatba lépnek az élő, emberi világgal. A *huszonegyedik utca* jobban magán viseli az anyaggal való küzdelem nyomait, mint a könnyed természetességgel pergő *Francia kulcs*. A főhős „Naplójegyzet”-e sokatmondóan utal erre a küzdelemre:

„Alakok merülnek fel előttem, akár a sötétbe hanyatló fények. Látom a mozdulataikat, ahogy egy kis csomagot fognak, vagy állnak a kávéház ajtajában és a pultr előtt. Ha el tudnám mondani, mit érzek ezekben a mozdulatokban . . . – az embert, a szobát, az utcát, ahonnan jöttek és talán magamat. (. . .) Valósággal gyűjtöm a mozdulatokat, mintha az érne valamit. Pedig nincs segítség, jól tudom én, hogy nincs segítség: semmi sem idegenebb, mint két ember.”

A sivár valóságot, a hányódó, céljukat nem találó, kapcsolatteremtésre sem képes emberek reménytelen világát a vágyak és álmok romantikusan színezett dimenziója ellenpontozza. A romantikus elvágódást jeleníti meg a címadó „*A huszonegyedik utca*”, mely egy eleven fantáziájú kisfiú képzeletében született. Ebben a képzeletbeli utcában béke és nyugalom van. „A boltos ingyen is ad narancsot, mert nem mindig van pénze az embernek, és a mozbán nem kell jegyet váltani.” A romantika eszköztárából való az olykor felbukkanó naplóforma is; a főhős érzelmeinek parttalan áradása, költői képekben való lecsapódása. Talán ez az egyetlen Mándy-mű, melyben a stílromantika nyomaira bukkanhatunk; a későbbiekben nemcsak ettől tartózkodik, hanem a szimbólumteremtésnek e fajtájától is. A romantika azonban kitermeli ellenszerét: Vargha Kálmán hívta fel rá a figyelmet, hogy a regényben jelen van a romantikus líraiság tagadása és ellenanyaga is: a groteszk látásmód, mely Mándynál az évek során majd egyre nagyobb jelentőségre tesz szert.

A két regény mellett a pályakezdő Mándy Iván talán legfontosabb könyve a *Vendégek a palackban*, novelláinak – alaposan megrostált – gyűjteménye, mely

1949-ben látott napvilágot, ugyancsak az Új Idők Irodalmi Rt. gondozásában. Még a kötet megjelenése előtt méltatás jelent meg elbeszéléseiről az Újholdban, Lengyel Balázs tollából, aki már ekkor rátapintott Mátyás Iván írói világának megkülönböztető jegyeire. „Erős körvonalú, sűrű világ ez, néhol szinte egzotikum jellegű, melyet tömör, rövid jelenetekben, filmszerűen pergetett képekben ábrázol” – állapította meg. A novellák világa földrajzilag, szociológiailag is jól körülhatárolható: a külső Józsefváros olykor valóban egzotikumszámba menő helyszínei és figurái. Ez a kötet – akárcsak a *Francia kulcs* – már jó néhány olyan témakört exponál, amelyhez az író később is hű marad. A *Könnyező fák*, a *Hajnali szél*, a *Vendégek a palackban* a külváros sajátos embertenyészetét mutatja be, a csavargók, vagányok, cigányok tarka, mozgalmas világát, mely az író kezén olykor még melodramatikus felhanggal jelenik meg. A *Kosztos vendég* A huszonegyedik utcából ismerős miliőbe visz, diákok, albérlők között játszódik; impresszionisztikus hangütéssel, elmosódott kontúrokkal, középpontban a szerelem motívumával. S megjelenik a *Tribünök árnyékában* A pálya szélén majdani hőse, Csempe-Pempe. Már itt is nyilvánvaló, hogy nem a tárgy, a feldolgozott, megjelenített életanyag az elsődleges, bármennyire jellegzetes és sok szempontból újszerű is –, hiszen a nagyvárosok peremén vegetáló, a gyakran törvényen kívül helyezkedő rétegekről nem sokan írtak a magyar irodalomban; irodalmi rokonsággként Gelléri Andor Endrét szokták emlegetni. A szociológiai kuriozitásnál fontosabb egy létállapot, általános létélmény tolmácsolása, melyhez ezek a helyszínek és figurák csak eszközként szolgálnak. Ennek a léthelyzetnek alapvető meghatározója a magány. A tengő-lengő külvárosi alakok, a sivár albérletek lakói menthetetlenül és reménytelenül magányosak és cselekvésképtelenek, az élet csupán megtörténik velük. Mátyás Iván a nagyvárosi „magányos tömeg” írója – Pomogáts Béla találó és frappáns meghatározása szerint.

Az érzelmi sivársággal olyan hősöket állít szembe az író, akiknek egész lényüket átjárja, szinte felfalja egyetlen érzés: legyen ez az érzés a szerelem, mint Spinyóka, a félbolond cigánylány esetében, vagy a futball iránti rajongás Csempe-Pempe alakjában. Az érzelem Mátyásnál mindig hűséget is jelent: a – mégoly méltatlan – szerelmeshez, partnerhez; hűséget a csapathoz. Ez a hőstípus szinte mindig vesztésként kerül ki az erősekkel, gátlástalanokkal, az érzelem nélküli hősökkel való találkozásból, összecsapásból.

Az erőszak néhány novellában konkrét történelmi szituációban jelenik meg. Mátyás Ivánban – nemzedéktársaihoz hasonlóan – a háború, a faszizmus eseményei mély és kitörölhetetlen nyomot hagytak. Az író az erőszak, a félelem és a kiszolgáltatottság mechanizmusainak pszichológiai, emberi rugóit keresi első sorban – feszült, drámai hangütésű írásokban (*A besúgó*, *Polgárok*, *Arcok és árnyak*).

A hallgatás és a kibontakozás évei

A felszabadulás utáni néhány év irodalmi pezsgése, mely Mátyás Ivánt is elismert prózaíróvá tette, 1949-ben egycsapásra véget ért. Megszűnt az Újhold is, s az „újholdasok” legtöbbje elhallgatott, nem tudván eleget tenni az irodalompolitika követelményeinek. Mátyás Iván is azon írók közé tartozott, akiket a magyar irodalom káros és kóros jelenségei között tartott számon a kritika. A kitűzöttség, félreállítottság évei ezek az ő számára is. Későbbi írásaiban tökéletesen érzékelteti ezeknek az időknek a hangulatát, s azt a létállapotot, mely hőseinek legalapvetőbb sajátja: a kívülállást, az ideiglenességet, az átmenetiséget, a távollátalanságot. Több mint harminc év távolából, a *Pilinszky* című, önéletrajzi visszaemlékező novellában így eleveníti fel e korszak hangulatát:

„Egy másik színhely. Balázsék lakása. Idő: ugyanaz. 1951. Személyek: Nemes Nagy Agnes, Lengyel Balázs, Pilinszky János és én. Ittuk a feketét. Beszélgetünk. Hallgattunk. A kitasztítottak. (Ünnepélyesen.) A lepasszoltak. (Kevésbé ünnepélyesen.) Írásaink már régen nem jelentek meg. Csak átírásaink. A nagy átíró korszak!...” Az *Előadók, társszerzők* (1970) megjelenésekor így emlékezik: „Közben azért írtam. Előadások, hangjátékok között novellákat. A megjelenés minden reménye nélkül. Úgy éreztem, be kell számolnom erről a korszakomról.” Ez a beszámoló csak jókora késéssel jutott el az olvasóhoz. Mándy pályájának időrendje több más kortársáéhoz hasonlóan felborult. Ez a folytonossági hiány az egész irodalmi folyamatban törést, zavart okozott. Rónay György nem véletlenül üdvözölte így az 1957-ben megjelent új novelláskötetet, az *Idegen szobákat*: „A közelmúltban annyi többé vagy kevésbé sikerült Mándy-utánzatot olvashattunk, hogy már igazán időszerű volt magának a mintának a megjelenése: az *Idegen szobák* című elbeszélésköteté, amely az írónak az utolsó nyolctíz évből való java novelláit tartalmazza. Mándy Ivánnal is olyasmi történt, mint – mutatis mutandis – Weöres Sándorral. Némán voltak jelen irodalmunkban és iskolájuk előtt anélkül, hogy ők maguk a friss megjelenés élő szavával nevelhettek volna.”

Az új novellás kötet hű marad az első kötet által jelzett tematikához és ábrázolásmódhoz – a folytonosságot jelzi néhány, abból átvett írás is –, ám túl is lép azon. A témák közé új elemként lép be a Teleki téri bódésok világa (*Kulikabát*); az ötvenes évek félrecsúszott értelmiségijének alakja, a későbbi kisregény hőse, Fabulya (*Egy esküvő*), s a nemzedéki ellentét, a „modern fiatalok” világának ábrázolása (*Nagyvilági főcső, Napozás közben*). Az író továbbra is a magány, az ott-hontalanság állapotát, a kapcsolatteremtés kísérleteinek lehetetlenségét írja novelláiban; hol epikusabb anyagba ágyazva (*Idegen szobák, Szoba a harmadikon*), hol pedig az abszurd felé közelítve a novellát (*Két fa, Kulikabát*). Megjelennek Mándy eredeti, kedves gyermekszereplői: Csutak, Totyi, Színes Géza – gyermekregényeinek visszatérő figurái. S az író folytatja a korábbi témaköröket is: megeleveníti a külvárosi vagányok, lecsúszott figurák kegyetlen, az erőszak törvényének engedelmeskedő világát (*Egyérintő, A fehér város, Utcák*), a társadalom peremén vegetálók kétségbeesett, suta kísérleteit az egzisztenciateremtésre (*Ügynök a kórházban*). Tematikájában a folytonosság, írói ábrázolása és nyelve vonatkozásában viszont a változás a szembeötlő. Ebben a kötetben Mándy Iván, a novellista már teljes fegyverzetben jelenik meg, levetkőzve az első kötetében még olykor fellelhető művészi megoldatlanságokat, következetlenségeket. Egyre határozottabban bontakozik ki szuverén írói világa, s teljesen eredeti, minden utánérzéstől mentes látásmódja, világérzékelése, s az ezt közvetíteni tudó írói technika. Nyelve egyszerűsödik, kiiktat belőle mindent, ami fölösleges, elhanyagolható. A külváros helyszíneiről lehámlik az egzotikus csillogás, a színek elkomorulnak, a hősök összeütközései, tragédiái az emberi lét csupaszig tragikumának kifejezői lesznek. Elhalkul a lírai alaphang, hogy átadja helyét az érzelemmentességnek s gyakran az ironiának.

Ábrázolásmódjának lényege: a kihagyás, a sűrítés, a képszerű, vizuális és akusztikai hatásokkal élő szerkesztés. Prózája voltaképpen anti-epika: sohasem mesél vagy elmond valamit, mindig megjelenít; a dolgokat, jelenségeket nem imitálja, hanem újrateregetti, érzékletessé varázsolja. Szinte valamennyi méltatója hangsúlyozta írásmódjának a filmtechnikával való rokonságát. Alakjai vagy a legkülönbözőbb dolgok, jelenségek valóban úgy tűnnek elő egycsapásra a semmiből, s olyan hirtelen is térnek oda vissza, akárcsak a filmvászon fantomjelen-

ségei. Merész vágásokat alkalmaz: olykor két, különböző helyszínen játszódó jelenet mindenfajta átvezetés, összekötés nélkül követi egymást.

Legendák és mítoszok

1959-ben jelent meg Mándy egyik leghíresebb, pontosabban hírhedtté vált műve, a *Fabulya feleségei*, melyről köztudott, hogy modelljéül az író egyik kortársa szolgált. A kisregény megjelenése idején ez volt a szenzáció, s talán ezért sem figyelt fel a kritika kellőképpen a mű értékeire: ábrázolásmódjának újszerűségére, bravúros prózatechnikájára. A *Fabulya feleségei*: karakterrajz, s egy kor atmoszférájának hiteles felidézése. Az ötvenes évek elején járunk, s a könyv lapjain sajátos embertenyészet örvénylik: írók és átírók, jólmenő rádiósok és félreállított, lecsúszott és tönkrement értelmiségiek, s a hozzájuk tartozó hölgyek kavargó sokasága. A középpontban álló alak, Fabulya, kicsinyes, önző, garaszkodó figura. Nagyképű és kiszolgáltatott, kétségbeesetten vergődik nők, szerelmek, házasságok között – de a hozzá tartozó nők is ki vannak szolgáltatva mértéktelen önzésének.

De hogy voltaképpen milyen is Fabulya, az egyértelműen nem derül ki a regényből. Az író ugyanis két nézőpontot játszat egymásba, s ezek metszéspontjában jelenik meg a figura, mely így nem ölt végleges és határozott formát: villódzva, olykor elmosódottan villan fel az emlékezet vetítővásznán. Az alaphelyzet, melyben a Fabulya-történetek felidéződnek, tulajdonképpen kerettörténet: Zsámboky, az író a rádióknak készít ismertetést az Egri csillagokról, egy kis presszóban; előtte „Egy üres feketéspohár és egy cetli az asztalon” – az alkotás kellékei. Ekkor érkezik Turcsányi, a szerencsétlen, groteszk figura: „Egy lehetetlenül elnyűtt, kiázott kabát állt előtte. Ebből a kabátból nőtt ki a vékony, karószzerű kéz, a tüskés, pattanásos arc.” Zsámboky, mint a lesben álló vadász, szimatolja meg Turcsányiban a témát; körüljárja, faggatja Turcsányit, aki hirtelen furcsa metamorfózison esik keresztül Zsámboky szemében: megírható, megírandó tárgy lesz, családjával, környezetével együtt... Ám a szó Fabulyára terelődik. „Azt se tudom, kicsoda!” mondja barátjának Zsámboky. S maga a könyv: furcsa, feleselő, vitázó oknyomozás Fabulya személyisége után, amely minduntalan kisiklik a nyomozók kezéből... Mert amint egy határozott vonást akar húzni Zsámboky a készülőben levő portrén, újabb és újabb korrekció következik, s az addigi kép elmosódottá, bizonytalanná válik. Mert az egyes, Fabulya-központú epizódokat nem öncélúan idézi fel Zsámboky, hanem a végleges formába öntés, a megírás, megfogalmazás céljából. Fabulya sem más számára, mint feldolgozható, feldolgozandó életanyag, mely végtelen számú formában realizálódhat az alkotásban. A kerettörténetben a Turcsányihoz beszélő Zsámboky egyes szám első személyű monológja szinte észrevétlenül vált át egyes szám, harmadik személyű, szerzői elbeszélésbe, melynek nézőpontja már Zsámboky alakját is magába foglalja. A kétféle narrációt az író mesterien kapcsolja össze, a szöveg asszociációs lehetőségeit kihasználva.

„Zsámboky nem akadt össze senkivel. Egyszer csak ott ült Fabulyánál.

– Ismered a szobáját?

Turcsányi bólogatott a seprűfejével, vigyorgott. Ebből a vigyorból nyílt ki az a kis szoba ott valahol a hatodik emeleten.”

A *Fabulyában* tulajdonképpen a tárgy maga másodlagos jelentőségű. Nem Fabulya regénye ez, hanem a prózáirásé; az alkotás küzdelmének, a nyersanyag alakításának, bekerítésének, megragadásának gyötrelmeit rendkívüli pszichológiai hitelességgel, ugyanakkor könnyed eleganciával, szórakoztatónan előadó regénye. A regény regénye tehát, s mint ilyen, nem teljesen új lelemény, hiszen az

európai irodalomban nem ritka formáról van szó. A magyar irodalomban azonban, főként megírása és megjelenése idején, valódi újdonság s ritka vállalkozás volt. A *Fabulya* voltaképpen az ember – s végső soron a valóság – megismerhetősége, s e megismerés művészi formába öntésének lehetőségeit latolgatja – ám a lehető legkönnyedebb és szórakozatóbb formában. S hogy ehhez az ismeretelméleti kísérlethez épp *Fabulya* lett a kísérleti alany – az tulajdonképpen mellékes körülmény. A kisregényben feltárul az alkotó és témája közti viszony: az író kiszolgáltatott, s akarva-akaratlanul szinte foglya, rabja lesz egy témának: „Zsámboky elkezdte írni *Fabulyát*. Nem tehetett róla, írta magában, ahogy elmondta azt az estét Turcsányinak.” De nemcsak a figurák, a téma van kiszolgáltatva az írónak: hanem fordítva is. Mándynak működésében, gyakorlati megvalósulásában sikerült megragadnia egy alkotáslélektani jelenséget.

Maga a „keretjáték”, Turcsányi és Zsámboky kettőse is remekül megkomponált, bravúros írói szöveg. Zsámboky mesél Turcsányinak, s magában a megírás mikéntjét latolgatja; ám közben Turcsányi is elmondja a véleményét, kommentálja a Zsámboky által felelevenített epizódokat: olykor kellemetlenül megzavarva Zsámboky elképzeléseit. Turcsányi alakja azért fontos tényezője a kisregény szerkezetének, mert rajta keresztül érvényesül az ironia Zsámboky alakjának megformálásában; rajta keresztül lepleződnék le Zsámboky *Fabulya* iránt táplált elfogultságai, előítéletei.

A kisregény végén *Fabulya* személyesen is megjelenik: kilép a pletyka, a szóbeliség közegéből és belép a történetbe, a fikcióból a faktív realitásba. A regényt záró luftballon-kergetőzésnek bizonyára szimbolikus értelmet is tulajdoníthatunk; a „lufi” úgy szökök ki a barátok keze közül, akár a történet, a figura az író kezéből; éppoly megfoghatatlan, anyagtalan, mint az: héj és levegő... s mégis: csodálatos, remek játék, amely vidámít és gyönyörködtet.

Nagyvárosi mítoszok

Mándy életművének egyik csúcsa, *A pálya szélén*, 1963-ban látott napvilágot. Kiforrott, minden ízében tökéletesre csiszolt alkotás, mely már az érett prózaíró megvalósult törekvéseiről tanúskodik. Csak csodálkozhatunk utólag a fogadtatás közönyén. Vezető folyóiratainkban hiába keresünk recenziót a később világhíressé lett kisregényről, melyet – többek közt – olyan írók méltattak elragadtatott hangon, mint Heinrich Böll. Az okokat nem nehéz felismerni. Az akkori irodalmi közvélemény – közönség és kritika egyaránt – az irodalomtól azt várta, hogy minél kendőzetlenebb, őszinte híradásokat adjon a valóságról, melynek képe sokáig csak a sematizmus lakkborításától fényesen jelenhetett meg. Az akkor sikeres, nagyra értékelt regényeket elsősorban nem esztétikai értékük, művészi megformáltságuk emelte az első vonalba, hanem a korszak közéleti, politikai, morális problémáira való érzékeny reagálás.

Mándy Iván kisregénye mindebből semmit sem kínál az olvasónak. Az 1927-ben játszódó mű témája a futball, szereplői kizárólag ezzel foglalkoznak – játékosok, nézők, vagy a csapatok körül ügyködnek; személyiségük egyéb mozzanatairól nem esik szó. De igencsak messze járna az igazságtól az, aki „sportregényként” olvasná *A pálya szélén*t, amelyben, akárcsak a *Fabulyában* a közvetlenül ábrázolt személyek és cselekvéssorok csak ürügyként, eszközként szolgálnak egy általánosabb érvényű igazság kimondásához. Ennek a kisregénynek ugyanis összefüggő storyja van, mely ok-okozati láncot alkotva, egyenesen vezet a kezdő ponttól a végkifejletig. Ezt az előrehaladást ugyan számos kitérő fékezi, tudatosan késleltetve a kibontakozást – ám ezek a kacskaringók, mozaikszerű betétek is ennek a célszerűségnek vannak alárendelve.

„Valaha neki is lehetett neve.” – Ezzel a remek mondattal indítja útnak az író a névtelen, időtlen, kortalan Csempe-Pempét, akinek egyedi személyisége szinte felszívódott az egyetlen célért való szüntelen lelkesültségben, izzásban. Megbíztatást kap: meg kell szereznie csapata, a Titánia (az akkori Ferencváros csapata rejlik e név mögött) számára a Hálókocsi fiatal, tehetséges kapusát. Csempe-Pempe kimegy a Dohánygyári Lendület–Hálókocsi mérkőzésre, s ott minden ügyességét latba veti, hogy a fiatal Hübner közelébe férkőzzék. Ám a rivális csapatok játékosrablói, Császár és Tokics is lesben állnak, és inkább egymással szövetkeznek, semhogy átengedjék a zsákmányt Csempe-Pempének. Amikor úgy látják, hogy egyiküknek sem sikerülhet már megkaparintani Hübner, addig heccelik a brutális szélsőt, míg szét nem rúgja a kapus fejét. Csempe-Pempe hazafelé menet mégis talál egy tehetséges gyereket a Titániának – a tragédia után előről kezdődik minden. Ezt az ösztövről mesét több mellékszál, kitérő gazdagítja; a legfontosabb Csempe-Pempe volt feleségének s házasságuknak története; a nők motívuma. Csempe-Pempe kezdetben konszolidált viszonyok között élt, ám felesége elhagyta őt, mert életét kizárólag a futball töltötte be. Az asszony nélkül a futballrajongó teljesen lecsúszott ember lett: egzisztenciáját groteszk, már-már abszurd módon jelzi az a tény, hogy szállásán, egy rossz pincében ágy helyett szárítókötélre függeszkedve tölti éjszakáit. Felesége még mindig szereti; erre a mérkőzésre is utána megy anyósával együtt, ám Csempe-Pempét ismét a meccs érdekli jobban, mint az asszony s a lehetőség régi életének helyreállítására.

A történet a közvetlenül ábrázolt cselekménysor szintjén is megállja a helyét; a hitelesség „mitikussága” azonban egy tágabb jelentésszerkezet felé mutat: egy *groteszk hősköltemény* jellegzetességeit, poétikai ismérveit rajzolja ki (Rónay György kifejezésével: a mű „tragico-groteszk”). Tisztán, világosan elkülönülnek a műben az alapvető értékmínőségek: a Jó és a Rossz, a Tisztaság és a Bűn erői. A fiú, a kapus a tisztaság és ártatlanság jelképe, őerte indul harcba a Jó és Rossz. A történet szerint a Rossz győz a Jó felett, mert míg szövetségeseiket, segítőket talál, addig a Jó, amelyet Csempe-Pempe képvisel, egyedül marad. A rossz, a bűn képviselői: Császár és Tokics, semmitől sem riadnak vissza (a megkísértés ősi eszközét, a Nőt is megpróbálják felhasználni, akárcsak a Sátán); Csempe-Pempe viszont becsületesen akar küzdeni. Még így is győzne, ám ellenfelei aljasságával és az erőszakkal szemben tehetetlen. Az eseménysort a fiúért való küzdelem – tehát a Tisztaság megmentéséért, illetve eltiprásáért folyó harc – szervezi. Baljós jelek vetítik előre a tragédiát, s utalnak az elkerülhetetlen Végzet közeledtére.

Csempe-Pempét is, akárcsak egy eposzi hőst, több mozzanat próbálja eltéríteni céljától; nemcsak a nők kísértik meg (elsősorban a felesége), hanem maga Császár is – aki a csapatához való hűtlenségre próbálja rávenni. Csempe-Pempe azonban hajlíthatatlan, s leperreg róla mindennemű csábítás: „Egy csapat van – mormolta Csempe-Pempe eszelős macacssággal. – Egyetlenegy csapat van. Főlnézett az égre, mint aki azt várja, hogy ott robog át az egyetlenegy csapat, amiért az ember drukkol otthon, drukkol a pályán, lemegy minden mérkőzésre...”

S akárcsak az eposzi hősnek, Csempe-Pempének is az erkölcsi megigazulás, erkölcsi győzelem az osztályrésze. Az ellenségesnek mutatkozó külvilággal és a könyörtelen végzettel szemben fellobbanó, tehetetlen dühe és kétségbeesése az újrakezdés, a küzdelem vállalásának gesztusában oldódik. Ám az író óvakodik attól, hogy patetikussá váljék: Csempe-Pempét groteszk fényben ábrázolja, mely inkább sajnálatra méltóvá, olykor megmosolyogtatóvá, szánnivalóvá teszi alakját, s nem engedi a pátoszt eluralkodni a Jó és a Rossz küzdelmében.

A futball, a pálya, a küzdelmek, győzelmek és vereségek színhelye, Csempe-Pempe világa a múlt, az elsüllyedt gyerekkor egy darabja; s része a Városnak is,

mely az író számára az élet szinte egyetlen, elképzelhető színhelye és közege. A nagyváros másik helyszíne, amely már kezdettől foglalkoztatja az író: a mozi. Itt is, akárcsak a pályán, embertömeg gyűlik össze napról napra, hogy átadja magát egy tőle függetlenül létező valóság illúziójának, részt vegyen benne, s ezáltal, ha csak képzeletben is, de túlemelkedjék saját életének szűkre szabott korlátain, lehetőségein. A húszas években még sokkal többet jelentett a film, a mozi, mint napjainkban: nemrég felfedezett, hatalmas szenzáció, technikai csoda, a nagyvilág, távoli, ismeretlen életek üzenete.

A mozi feltűnt már pályakezdő regényeiben is, s *A pálya szélénben* az egyik jelenet a Bodográf mozi előcsarnokában játszódik. A téma tehát kezdettől fogva érlelődött az íróban, s önálló léte követelt magának. A *Régi idők mozija* (1967), majd a *Zsámboky mozija* (1975) ezt a világot alkotja meg, sajátos műfajt is teremtvé. Nehéz lenne eldönteni, novellafüzérről vagy laza szerkesztésű kisregényről van-e szó, mely egy ponton a dokumentumirodalommal, a tényirodalommal is kapcsolódik, hiszen a lírai emlékezés, a fantázia és képzelet játéka hiteles filmtörténeti adalékokkal is szolgálnak, tehát informatív értékeket adnak a húszas évek mozijáról és filmterméséről. (Ezt a funkciót támasztják alá a kötet fénykép- és dokumentum-mellékletei is.)

A film mint téma többféle, sokrétű lehetőséget jelentett Mándy számára. Az emlékezés, a múltidézés terepét, a gyerekkor egy darabját; mely egyúttal a nagyváros egyik fontos helyszíne, szociológiai gyűjtőpontja. Másrészt olyan terepet, ahol szabadabban és kötetlenebbül mozoghat, hiszen a film a képzelet, a fantázia és az illúziók birodalma.

A *Régi idők mozija* novelláiban tehát két életanyag, kétféle minőség jelenik meg: önéletrajzi ihletésű, lírai visszaemlékezés a gyermekévekre, középpontban a Fiúval és az Apával, akik a keserves, gondokkal teli mindennapi létet a mozi álmvilágával teszik elviselhetővé. De nemcsak ők, hiszen kisemberek millióinak mindennapi kábítószere a film. A másik minőség: a sztárok, a mozi világa, mely a korabeli filmekben s a Fiú képzeletvilágában elevenedik meg, olykor szinte összeolvadva a valódi élettel. A „mozivalóság”-hoz kapcsolódó történetek, elképzelések nemcsak a fiút, de a filmimádók millióit foglalkoztatják: legenda lesz belőlük, olykor hihető, olykor a fantasztikum felé tolódó történet, mely mint a tündérmese fejezi ki a mesélők, a szerzők vágyait, hit- és képzeletvilágát. Erre a legendaképzési folyamatra utalnak az olyan alcímek, mint az „Egy gépész mesélte ezeket a fiúnak, egy öreg gépész a Fővárosi Moziból.” A *Régi idők mozija* „arról szól, milyen volt a régi idők mozija Pesten a Józsefvárosban, a Roxyban és a Fővárosi Moziban. Hogyan nőtt bele egy sajátos népi képzelet- és érzésvilágba. Milyen hajszálcsovesség révén érintkezett a legendás »film városa« a Phónix közönségével, a Roxy előcsarnokával” – írta Rónay György.

A novellákban a Fiú nézőpontja az uralkodó; az ő – olykor naiv elképzeléseit, fantáziáit közvetíti az elbeszélő; az ő szemével elevenednek meg a film-storyk. Az elbeszélő az emlékezés líraiságát igen finom iróniával ellenpontozza; távol attól, hogy nevetségessé tegye akár a filmek ma már mosolygató storyjait, akár a naiv gyermeki ábrándokat, akár az öreg mozigépész legendáit. Látásmódja, szemlélete érzelmileg azonosul a fiúéval. Szemléletét s az egész könyv alaphangulatát a visszaemlékezés-jelleg határozza meg. A *Régi idők mozija*: a múlandóság könyve. Nemcsak a gyerekkor, az ifjúkor jelenik meg benne, hanem természetesen a húszas évekbeli Pest is, a kis mozik, a Bodográf, a Fónix és a többi, melyekből mára talán egy téglá sem maradt; eltűntek nyomtalanul az ott játszott filmek is, s hol vannak már a régi sztárok? Alig néhányat őrzött meg a celluloid-szalag s a nézők emlékezete... A film: talán a leggyorsabban avuló művészet. A

hajdani sztárok, világhíres rendezők még életükben „kikoptak” a sikerből, elfeledettekké váltak, s újak, mindig újak léptek a helyükbe. A film világában is a kegyetlenség, a könyörtelenség érvényesül – ez derül ki Mátyás írásaiból. Az erősek itt is eltapossák a gyengéket, legyen az akár a legjobb barát (*Zoro halála*) vagy testvér (*Charlie és Syde*). Az elbeszélő a Fiún keresztül elsősorban az elfeledettekre, a gyakran méltatlanul elfeledettekre irányítja a fényt, s teljes rokonszenvével a Zorók mellé áll, akiket a szerencsésebb csillagzat alatt született Huruk lelkiismeretfurdalás nélkül löknek félre az útból. A dicsőség, a siker s maga az élet mulandóságával szembe egyetlen dolgot helyezhet az író: magát az írást, mely a megőrzés, megörökítés gesztusát is tartalmazza.

Mátyás még egy könyvet szentel a mozinak: a *Zsámok mozija*, mely 1975-ben jelent meg, *A családtag* alcímet viseli. A *Régi idők mozija* líraiságával, spontaneitásával szemben itt egy művibb, olykor mesterkétebb világot teremt. Régi színészfotók ihletése nyomán bontja ki azt a fantáziavilágot, melyben ő is elvegyül, „családtag”-ként, a színészek és színésznők között... A gyermek természetes fantáziálása, a fantáziavilág és a valóság összekeveredése helyett itt egy felnőtt idézi tudatosan a múltat, s tudatossá s hangsúlyossá válik a megőrzés, megörökítés gesztusa is. Az elégtételadás az „elhagyottaknak és szomorútekinetűeknek”.

MÁTYÁS IVÁN

MAGUKRA MARADTAK

(A hunyó)

Odadőlt egy fához. Fejét az alsó karjára hajtotta. Még hátraszólt úgy lehunyt szemmel.

– Húszig számolok és aztán jövök!

Hozzatapadt a fához. Mintha a fából nőtt volna ki. Egy furcsa, görbe ág.

Suttogás, nevetés a háta mögött.

– Ez leskelődik!

– Hé, te! Mit leskelődsz!

Elmosolyodott, kissé lenézően. Mit képzelnek ezek?!

Lezárt szemhéján átsütött a nap. Az alsókarja pihéi az orrát csiklandozták. Orra végigsiklott a karján. Le-föl, le-föl. Bódultan keringett a pihék között.

Váratlanul beleharapott a karjába, úgy oldalról. Akár egy ragadozó.

Ráhajolt a karjára. Ráfektette az arcát, szelíden, engesztelően.

Valaki állt mögötte. Belehajolt a nyakába. Érezte azt a forró lehetet. Alig hallható kuncogás. Talán hívja valahova. De hát mit akar? Most hív? Éppen most? Tudja, hogy nem mehetnek el innen!

Kéregdarabkák hullottak a vállára. Az egyik belecsúszott a nyakába.

Közben már benne a számolásban.

– Kilenc!

– Tíz!

– Tizenegy!

– Tizenkettő!

A hang elakadt.

A számolás abbamaradt.

Csönd. A tér közönyös csöndje.

A hunyó nem indult el körútjára. A hunyó eltűnt.

Akárcsak ők, akik olyan nagyszerű rejtekhelyet találtak. Akik úgy elbújtak a bokrokban, a kukákban, a padok mögött. Hogy senki meg ne találja őket.

A bokrok riadt hajladozása.

A padok sivársága. Észrevettek egyáltalán valamit?

A kukák döbbenete. Ezt egyszer még megbeszélük maguk között.

A fa értetlen elhagyottsága. Ő semmit nem beszél meg senkivel.

(A Vasutak Atyja)

Egy szobor földre borulva a pályaudvar mellett. Szakállas, szalonkabátos férfi. A Vasutak Atyja. Hát igen, ő bocsájtotta útjára az első vasutat. Homlokán horpadás. Megkeményedett sárcsomók a szakállában. A szalonkabát megfeketedett. Akárcsak az az összegöngyölt pergamenttekercs. Az a hódolatteljes okirat. Milyen görcsösen szorongatja! Ünnepestes keretek között nyújtották át neki a pályaudvar üvegcsarnokában. Azon a bizonyos napon, amikor az első vasút elindult. Beszédek hangzottak el. Felkészöntök.

Szobrot emeltek a Vasutak Atyjának. Ott állt a pályaudvar előtt. Kezében az okirat.

A szobrot ledöntötték. De hát miért? El akarták költöztetni a Vasutak Atyját? Mégis hová? Vagy talán mást terveztek? Valami egészen mást?

Kik tették ezt vele?

Tökéletesen mindegy.

A Vasutak Atyját mindez nem érdekli. Eltűntek, akik ünnepelték. És eltűntek azok is, akik ...

Most hát ott fekszik a pályaudvar mellett egy romos, kiégett mozi közelében.

(Egy ablak)

Az ablaküveg váratlanul felragyogott az emeleti folyosón.

Színek robbanása. Színek lángolása. Szikrázó vörös, kék, sárga körök, félkörök, vonalak. Egy-egy szín eltűnt, majd ismét fellobbant. Várni lehetett, hogy arcok pattannak elő. Régi lakók arcai. Szentek. Házszenetek.

Ragyogott az üveglak valami olyan pazarló adakozással.

A halottszürke lépcsőház nem fogadta be ezt a ragyogást.

BÁLINT PÉTER

MASZK ÉS ÖRÜLET

(Hamvas Béla: Karnevál)

1

Hamvas életművéből mindezidáig néhány esszéjét, tanulmányát és confessio-ját ismerhettük, most a *Karnevál* megjelenésével végre egy terjedelmes és jelentős művével birkózhatunk, amely önmagában is számos tévhitet, illúziót és „mítoszt” foszt meg létjogosultságától, visszavonhatatlanul szembesülhetünk Hamvas Bélával, az alkotóval és a gondolkodóval. Mi ez a *Karnevál*? Marionesz, grand guignol, démiurgoszi fantazma, kiméra, szakrilégium, apokaliptikus vízió, pathológ sorskatalógus, tulajdonságkatalógus, monomániások bélyeggyűjteménye, egy szeleteire hullott ÉN vonósnygyese, hőbolygések farce játéka, misztériumjáték, divina commedia, egy beválthatatlan lehetőség, ami szükségképpen torzó maradt, regénykísérlet, hitvallás, confessió naplóregény, lelkigyakorlat, gyónás, a tükör által homályosan látott énkép? Mindez együtt és egyszerre is jellemző rá, ugyanakkor Hamvasnak ez a regényeposza túlnó a regénypoétikai játékon és kísérletezésen, s a magyar és európai irodalom, a teológiai és az egzisztencialista filozófia, a keresztény etika legjobb hagyományain nevelkedve egy olyan *szintézist* kíván teremteni, amely tipikusan a huszadik századi és az európai gondolkörben nevelkedett ember etikai és egzisztenciális dilemmáit eleve-níti meg a belső látomások, apokaliptikus víziók, az esszészzerű bölceletek és az „énkép” dialógusa nyomán. Hamvas szintézise a *regény metamorfózisa*, a szó nemes értelmében „restaurant spirituel”, amelyben boszorkányos ügyességgel elegyíti és ötvözi azokat a szellemi-bölceleti hagyományokat, amelyek az emberi lét értelmének meghatározására és a létkudarchból, a csapdából való kivezető út megtalálására tettek kísérletet. Ez a hamvasi szintézis nem képzelhető el az élet-filozófusok és moralisták etikai rendszere nélkül, mint ahogy a huszadik századi regényújítások, vagy Palestrina, Josquin des Prés, Bach és a gregorián vokális zene, vagy éppen Giotto, Bosch, Velasquez, Blake, Puvis de Chavennes és a szim-bolista festők hagyománya nélkül sem. Hamvas regényeposza a középkori és a 17–18. századi regénytípushoz áll közelebb; inkább vállal azonosságot a dantei, villoni, chauceri és cervantesi légkörrel és szemlélettel, mint a realista és klasszicista művészekével. Joyce és Proust regénykísérletétől misztikussága és látomásossága választja el és sodorja közelebb a dosztojevszkiji miszticizmushoz vagy a tolsztoji szereteten alapuló megváltásmániához, a duhameli és mauriaci katolikus confessió naplóregényhez; bár megőrzi a joyce-i és a Füst Milán-i *nyelvi humort* (tessék csak felidézni Kanavász Platon irományát: „Isteván, Isteván, ki you gallonba”). De éppígy beépíti a műbe a prousti névmágiát is, gondoljunk csak a női maszkot öltött démoni figurára, s arra, hogyan változtatja nemcsak maszkját, de jellemét és természetét is: *Abihail*, a szent örült, a kielé-gíthetetlen nőtény, a vérfertőzésben és gyilkosság bűnében kéjelgő kurtizán és *Antennis*, a kénvágyaktól megtisztult és idealizált nő, a „lunyacska” rejtegetője, aki Máriára emlékeztet és piétás hangulatot áraszt; a két nő keveréke és szünte-

len átváltozása eredményezi: Angehailt, Abingelát, Améhailt, Abéline-t, Angéline-t és Angemarianne-t.

Hamvas *Karneválja* nem a fent említett alkotók és gondolkodók utánérzete, másodvirágzása vagy sajátságos egyvelege, hanem a magára hagyott ember lelki transzfigurációjának „*egyetlen pillanatban*”: a megtisztulás, a divináció pillanatában való megjelenítése. Az említett alkotókkal bevallottan vagy tudattalanul is sors- és lelki közösséget vállal Hamvas, s talán azért is érdemes körülhatárolni, ha csak nagy vonalakban is annak a forrásnak a medrét, amelyből merít, mert az európai kultúrának egy jól kitapintható és fölvázolható áramlatához kapcsolódik, s ennek az áramnak a szerves folytatása ez a műve és az életműve is. Minél mélyebben járja be ebben az izgalmas és érdekesítő szellemi kalandban, dantei pokoljárásban az európai kultúra hagyományait, annál nagyobb és tisztább levegőt szippant a múltból, hogy elegendő szellemi tartaléka és etikai tartása legyen egy olyan szintézis-igényű művet teremteni, amelyben az emberi egzisztencia egészére óhajt megoldást, kiutat találni. Bár szervertlen szövegmonstrumnak tűnik az első pillanatban ez a majd ezerkétszáz oldalas mű, ami az író szándéka szerint talán nem is regénynek készült, ha a regény műfajának kritériumait a klasszikussá vált 19. századi, realista művek sorozatából határozzuk meg; Hamvas ugyanis semmitől sem viszolyog és irtózik jobban, mint a realista regénytől, a *realizmustól* s a pusztán racionális logikára épített művektől; a realista regényt: a valóságon állt méltó bosszúnak tartja, a logika csődjének, zsákutcájának, amelytől csak néhány kivételes esetben tért el az újkori irodalom, s ezek a rendhagyó művek a teremtmő képzelet és a „nemző szellem” imaginációjára rakták az alapjaikat.

Ha nem regényt akart írni Hamvas, akkor mire vállalkozott? Azt az életvalóságot próbálta feltérképezni és jelenésekben megvilágítani, amit a shakespeare-i idézetben: „*our little life is rounded with a sleep*” – picinyke életünket az álom óceánja veszi körül – az álom világa jelez. Hisz a labilissá, abszolút mértékben relatívvá vált valóság, ami ráadásul Isten hiányában értelmetlen és csak káprázat Hamvas gondolatrendszerében, nem kínál boldogságot, megtisztulást és megváltást. Mindez csak az imaginációban, a képzelt s átlényegített világban lehetséges, ahol az egyetlen valóságos arkimédeszi pont: Isten – „*the divine is only real*” –, aki helyreállítja a meghasonlott világot, értelmet és harmóniát teremt benne. A *Karnevál* írója eszménye és hitvallása szerint „felújítja”, pontosabban visszahelyezi jogaiba a görögség és a középkori kereszténység világvalóságát, amelyben a chthonikus és földi szféra egyetlen szerves egészt, magát a világvalóságot jelenti, amelynek fókuszában az istenség áll, az az alak, akit József Attila így szólít meg: „*Fogj össze, formáló alak*”. Ennek a formáló, formázó abszolútumnak a jelenléte és bizonyossága adja az ÉN egységét, azonosságtudatát, valódi arcát, a szeretetet, s azt a lehetőséget, hogy az emberi közösség ne paralel, egymásmelletti sorsok és monomániás egyedek sokasága legyen; ebben a „közösségben” a *valószínűtlenségi mozzanat* alapján a hazugság az igaz, s az igaz abszurdum; ebben a „közösségben” ugyanezen elv alapján embereket lehet meghurcolni, megalázni, lemészárolni és hóbölygésekkel rászedni, s a Csiba-szerű diabolikus barmoknak hatalommániájuk démonát az emberek, a közösség rovására kiélni. A *Karnevál* az emberi, a keresztény etika és egzisztenciális értékek megmentésének, vagyis az „elmúlhatatlanba” való átemelésének heroikus kísérlete. A létrejött művet nehéz bármiféle címkével ellátni, nem egzisztencialista, nem metafizikus, nem élettörténet, nem lélekrajz, nem példázatok és jelenések gyűjteményes kötete, holott mindez jellemző is egyben rá, s talán e meghatározhatatlanság a mű gyengéjét, amorf és eklektikus jellegét is megvilágítja. Hamvas

műve olyan *szintézis*, amely ki nem mondottan is az egyetlen, a tökéletes művet kívánta célba venni: a *Bibliát*; nem azért, hogy vetekedjék vele, hogy átlépjen rajta, hogy megreformált és aktualizált változatát adja, egyszerűen olyan mű a *Karnevál*, amely csak az ember lét- és sorskérdésein óhajt meditálni, töprengeni, és a legrafináltabb írói eszközöket igénybe véve akarja rávenni az olvasót, hogy a *silentium* óráiban maga is mélyedjen el saját felelősséggel vállalt sorsán. Nem jól megformált alakokat, modernül extravagáns hősöket, valóságos és „hétköznapi” kalandokat, eseményeket nyújt, hanem a természeti és társadalmi lét jelenségeinek szövevényes labirintusában az esendő, az önépítkező, az érzéki-gondolkodó emberre s annak veszélyeztetett létére igyekszik reflektálni, úgy, hogy a könyv minden lapját az aggodalom, a szorongás hatja át. Hamvas egy paroxizmussal és patológikus tünetekkel megáldott világban figyelmeztet a legfőbb értékre: az *emberi létre*. Hamvas talán éppen ezért nem egyszerűen metafizikus bölcselkedő, nem szürrealista formaújító, nem spiritualista hitújító, nem szimbolista, hanem ami mindennél többet árul el természetéről: *humanista*, a szó eredeti értelmében.

2

A *Karneválnak* van egy varázsszava, egy bűvös mondata, amely hozzásegíti az olvasót a mű értelmezéséhez: „*the divine is only real*” – az Isten az egyetlen valóság. Hamvas hittal vallja azt a hartmanni axiómát, hogy a világ csak akkor lehet értelmes, ha a mozgatórugója egy értelmes lény, de nem a személytelen isten, ami mégcsak tudattalan intelligencia, hanem az a személyes Isten, akit arról ismerünk meg, hogy azt a szellemi fluidumot sugározza magából, amit *intellectus divinus*nak nevezünk. Ez a világteremtő az emberi értelmet valóra váltja és megvilágítja, s azt az életpraxist kínálja, amiben tisztán és értelmesen lehet élni, vagyis az egyetlen értelmes lét lehetőségét nyújtja. Isten nélkül értelmetlen az élet, a valóság csak káprázat és látszat, márpedig ha a világvalóság egésze értelmetlen, a mégoly valóságosnak tűnő részek sem lehetnek értelmesek a hamvasi logika szerint.

Mi jellemző a *Karnevál* rejtőzködő Istenére? Hamvas Böhmeire hivatkozva megerősíti azt a kinyilatkoztatást a *Silentiumban*, hogy lényege és természete szerint a semmi, „Ungrund”, „Deus absconditus”, megfoghatatlan, néma, láthatatlan, mítosztalan, a „semmi valósága”, az „egyetlen valóság, ami az egész világ köré a csoda atmoszféráját teremti meg”. Hamvas Béla a *Karnevál* fókuszába helyezi ezt a Semmi-Istent és a Fényhozó-Lucifert, valójában ez a két *nemhős-hős* a regény főszereplője, vagy ha még tovább szűkítjük a kört, a démon a mű középponti alakja, aki a legkülönbözőbb „emberi” maszkokat és jellemeket ölti magára, hogy a józan észre és a valóság káprázatára hivatkozva elaltathassa és rászedhesse a „Tízezerbőrű Tűzgyermeket”, a *lelket*, ami pedig az evangéliumot és az Igét áhítozza. Isten csak mint *hiány-élmény* van jelen a regényben, s a szereplők minél inkább távolodnak a tiszta és evangéliumi létformától abban a hiszemben, hogy Isten halott s ennek következtében megszűnt büntető és jutalmazó hatalom lenni, annál inkább a démon hálójába kerülnek, s úgy tátognak, mint a partra vetett halak. A farsangi maszkabálon részt vevő szereplőkben egyre inkább körvonalazódik és megvilágosodik a vágy alanya, s át akarnak lépni a valóság küszöbén a transzcendencia világába, hogy megtalálják lelkükben az Istent és fölemelkedhessenek hozzá; a démon azonban annál inkább aktivizálja saját és a bukott angyalok tevékenységét, s az isteni evangéliummal szemben az *éj varázsát* mutatja föl a „vezeklő”, a vegetáló tévelygőknek. A Semmi-Isten és a

Fényhordozó-Lucifer az a két láthatatlan princípium, akik a karneváli páston megküzdene az emberi lélek feletti uralomért. Illetve ez a két nemhős-hős, ez a két lelki realitás csap össze az emberi lélekben, mint világosság és téboly, valóság és káprázat, imagináció és racionalizmus, hogy föltáruljon az ember előtt a lét és a morál értelme.

„Egy ember képességeit és elrendeltetésének erejét arról ismerjük fel, hogy mennyi benne a démoni” – vallja Goethe, hiszen minden történet démoni, rejtett hatalmak apokalipszise és megnyilatkozása, folytathatnánk Hamvas Béla gondolatával. A *Karnevál* alapeszméje, regénykompozíciós kísérlete és az írói szándék számos ponton rokon vonást mutat Gide *Pénzhamisítókjával*, csak Hamvas sokkal következetesebben és „őszintébben” járja végig azt az utat, amit francia író-elődje egy naplófeljegyzésében tűzött maga elé célként: „Egy olyan regényt képelek el – írja Gide –, amelynek a tárgyát ez a mondat világítaná meg: *Le poids de mes péchés m'entraîne*” – (bűneim súlya vezet engem). Hamvas a *Karneválban* nem véletlenül választja központi figurának a nemlétező hóst: a *démont*, hiszen a mű alaptétele az, hogy Isten nélkül mindannyian „páchan” vagyunk, az elbeszélő, az író („agent spirituel”) és az olvasó is, s ebben a kiszolgáltatott léthelyzetben, a démon kedvére packázhat a bizonyosság hiányában szenvedő, Dionüszosz istennek hódoló „vezeklőkkel”. Az ember lelki tartományához nemcsak az Isten tartozik immanensen, hanem a démon, a sátán, a gonosz, a rontószellem is. Az ember lelki alkatánál és kiszolgáltatott léthelyzeténél fogva vonzódik az éj varázsához, hogy aztán a világosságot, a tisztaságot, az ártatlanságot, a megváltó istenséget áhítozza. Mert az ember csak végletek közt tud élni, s énje minél inkább elvesztí egyiségét, harmóniáját és Istent mint vonatkoztatási pontot, annál inkább arra kényszerül, hogy szembenézzen és megküzdjön saját démonaival. Aki felismeri a démon erejét és szerepét a teremtésben, csak az hisz igazán és mélyen az isteni igében s az evangéliumban, sugalmazza Hamvas.

Mivel az emberek Isten hiányában szem előtt tévesztik azt a mértéket, ami a tiszta élet megvalósításához szükséges, s Isten hiányában délibábbá válik az az etalon, amire az ember saját létét vonatkoztathatná, a világ „labilissá”, relativá válik, s a lét az abszolúttá vált relativitás lesz. Az *ÉN* meghasonlott énkék egymásmellettiségéből, „pseudoegyetlenségekből” tevődik össze, s ezek az énkék még egymásra sem ismernek rá. Az embernek, mivel a világot és az enjét nem tudja egységben, csak rögeszméi lehetnek, ebből következően monomániás őrlött, aki sem magát, sem a másikat nem képes megismerni, elveszíti érzékenységet az imagináció, a varázslat, a teremtés, a képzelet iránt. Az önmaga elé tett tükör előtt „hőbolygó lárvává” korcsosul, léte reflexív lesz, mivel maga körül mindent a ráció szemszögéből akar megközelíteni, ahelyett hogy a fantáziára hagyatkozva szárnyalna. Hamvas énkéi párhuzamosan futó életszeletek, amelyek a legképtelenebb viszonyban állnak egymással: hol vérfertőző testvérszereteten; hol parázñaságban leledzenek; hol véletlenül felcserélődnek és a másik életét élék; hol apa-, feleség-, testvér- és gyermekgyilkosok; hol „cadik”-ok, vagyis szentek és örültek; hol a sors kegyeltjei vagy éppen fanatikus remeték. Mindannyian a Nagy Ri-mítosz jegyében élnek és megkísérlik a lehetetlent, alkalmazkodnak az örület világához. Ennek az az eredménye, hogy maguk is féktelenül tobzódó örültekké, bohócokká vagy szentekké válnak. Hogy következetesek legyünk Hamvas szójátékához, a mimikri életük csődje. A valóság ürességéhez és káprázatához ugyanis a *Karnevál* eszménye szerint nem alkalmazkodni kell, hanem a látszatvilág helyett egy humánusan berendezett, emberhez méltó, értelmes világot kell teremteni, amelynek nem a hatalommánia s az érdek a mozgatórugója, hanem a szeretet megváltó ereje.

A farsangi bál szintársulatára a „sokszínűség” jellemző, ahogy Gide kamaszaira a sokféleség. Ez kiváló alkalmat ad az írónak arra, hogy a proteuszi alakok között végig elrejtse az igazi főhőst: az ÉN-t, akinek a lelki színpadán a démon és a jóisten dialogizál. Mert csak a mű végén döbbenünk rá arra, hogy Hamvas az ezerkétszáz oldalon mindvégig rászédett minket, bár ha figyelmesen és türelmesen olvasunk, már a második „felvonás” utáni szünetben, alkotói intermezzóban hozzászokhatunk ahhoz, hogy résen legyünk, de az ördögös Hamvas még azt is belekalkulálta a műbe, hogy az olvasó mindvégig résen lesz a krimiszerűen izgalmas játékaival és a maszkok változásával szemben. Csak egy nagyobb lélegzetű tanulmány keretében lehetne végigkövetni azt a mű szerkezete szempontjából nem lényegtelen metamorfózist, amin az egyes „maszkok” átesnek; azért nem mondhatunk *jellemet* vagy szereplőt, mert az énkék karaktere következetesen csak egy-egy vonásra redukált, pontosan annyira jellemek, amennyire ének. Csak a mű egészét magunk előtt látva ismerjük föl a hamvasi játék lényegét, hogy nincs önálló s különálló: elbeszélő, narrátor, íróbojtár, démon és isten, Bormesterek és Herstalok, Angelák és Anteñnisek, hiszen Hamvas ugyanazt a kijelentést ismétli meg frivol és önirónikus regénykompozíciójával, amivel annak idején Flaubert kifigurázta értetlenkedő olvasóit és megvilágította művei rejtett lényegét: „*Bovaryné én vagyok.*” Vagyis hiába kelnek önálló életre a lélek színpadán az énkék, a legkülönbözőbb maszkok, amelyek a tudat mélyéről törnek föl az írás-analízis folyamán, valamennyien egy *meghasonlott-én* tartozékai, s a Rimbaud-i igazság koronatanúi, mert „*az én – mindig valaki más.*”

A *Karnevál* kompozíciója szerves egységben áll azzal a játékkal, ahogy az ÉN felvonásról felvonásra rejtezik előlünk, s hol a démoni, a „szimpla tudatú” embereket megrontó Abihail, Ábsolom doktor, Ábel alakját ölti; hol a megtérést váró és megtisztulásra készülő Bormesterek, a cadik Zorge Bernát szerepében tűnik elő. A műnek az is lehetne az alcíme, amit Bormester Virgil adott naplójának: „*Tépelődések*”, mert Hamvas ebben az antiromannak minősíthető művében szervesen kapcsolódik a confessiók naplóregények Ágoston által elindított sorához. A *Karnevál* kontrapunktos szerkesztési módja attól a szintén Gide-re emlékeztető eljárástól nyeri varázsát, hogy a mű szöveetébe belefonja a „mű naplóját” is, s mindazt, amit ez a páratlan műveltségű, a szellem mozgására nyitott s ördögös játékokra kész író az irodalomról tud.

Hamvas számára az írás vezeklés, gyónás, fohász, az Ige beteljesítése, vagy – ahogy ő vall az irodalomról – a „*szóértékek kidolgozása*”. Hamvasnál minden mondatnak külön regénye van, minden mondat önmagával is egyenlő és az egész látomás, jelenés egy-egy hieroglifája is. Ez a regény-szintézis nyelvezeténél fogva is közelebb áll a költészethez, mint a prózához, hisz írójának ars poeticája: a teremtmény képzelet, a „nemző szellem” műve valahogy mindig költészet, ami pedig lényegénél fogva transzcendencia és immanencia. Hamvas a babitsi hitvallást követve e művével igazolja, hogy az írás és vallás, mint a szellemi és lelki megnyilatkozás két megnyilvánulása, igen gyakran egy töről fakadnak.

Azt sem tagadhatjuk el, hogy a *Karnevál* minden erénye mellett néhány jelentős kifogásunk is támad a művel szemben. A bölcs szentenciák, a teológiai eszmefuttatások olykor a látomások, a jelenések rovására burjánzanak. Helyenként oly messze jut a szó- és névmágiában, hogy képtelenek vagyunk követni az írói szándékot; s a „történelmi színek” halmozása sem a jellemek jobb megértését segíti elő, hanem megakasztja és áttekinthetetlenné teszi az epikus áramlást. Bár elfogadjuk azt a törekvést, hogy az író a fogalmi gondolkodást a belső átéltség útjára próbálja terelni, s az énkék hiú önmutogatásán, a karneváli hőbolygésen keresztül a veszélyeztetett sorsú ember pathológ tünetekre hívja föl

a figyelmet; azonban a lélek és a „nemző szellem” boncolgatása közben Hamvas megfeledkezett vagy tudatosan lemondott arról, hogy az ÉN-t meghatározó konkrét és hiteles kort fölvezolja, ami pedig éppen azt segíthetné elő, hogy a vívódó, töprengő ember meghasonlottságának, kiszolgáltatottságának okaira ismerhesünk. A lélek színpadára helyezett színjáték így oly mértékben „általános emberi” marad, hogy akár több generáció etikai és egzisztenciális problémája is indokolatlanul összemosható lesz, miközben a mű háttérében sejtetett száz esztendő a magyarság és az európai etnikumok létében, sorsában, eszméiben és hitében is lényeges változásokat hozott. Ezek a változások ilyen vagy olyan módon, de jelentős mértékben módosították az egyes korszak emberének vagy a változást megélő egyénnek a létét és világlátását. Az idő és a tér abszolút mértékben való felfüggesztése az emberben a tépelődés során olyan „dramaturgiai” és lételméleti anakronizmushoz vezet, hogy az egyén meghasonlottságát már csak azért is képtelenség föloldani, mert oly annyira különvált benne a lélek és a test, hogy nem tud valóságos emberi életet élni. Ugyanis a lélek szüntelenül önmagára és az istenségre reflektál, hogy megtisztulhasson, miközben figyelmen kívül marad az, hogy a megváltásnak az akadálya nem az imaginációra való hajlam hiánya, hanem az a tény, hogy az emberi lét kettős meghatározottságú, egyszerre lelki és testi, szellemi és anyagi. S végül ennek a hatalmas regényeposznak talán azok a leggyengébb pontjai, ahol Hamvas nem tud fölülemelkedni saját vélt vagy valóságos sérelmein; mindettől függetlenül a *Karnevál* felszabadulás utáni irodalmunk olyan jelentős forrása, amelyből az olvasó és a jelenkori irodalom egyaránt erőt és hitet meríthet a megújuláshoz és az önépítkezéshez.

CSENGERY KRISTÓF

Mozgásban

Mindegy, hogy ott, vagy itthon:
 úgyis az idő alakít,
 s míg hozzáidomítom
 lassan magam, az arcait
 folyton cseréli – így tanít
 hűségben sose bíznom.
 Valami mindig elhajít,
 amikor elhajítom.

Más keze a papíron
 s más súgja a vers sorait.
 Én: alig-alig írom,
 s ő: mit belőlem kihalásit,
 késsel faragja . . . kell a hit,
 fogam összeszorítom,
 mert mást próbál ki, elhajít,
 ha látja: rosszul bírom.

Ahogy átmegy a hidon,
 vagy ahogy átsegít a hid?
 Ki tudja . . . Szólsz: „megírom”.
 – De ha nem *hagyja*, hogy megird?
 Lám: alig tettem valamit,
 és máris mennyi lim-lom!
 Bár ami fontos volna itt,
 tán még nem is gyanítom . . .

HOVÁNYI JÁNOS

ELMÉLKEDÉS A KARNEVÁLRAÓL – OLAJFÁS KERETTEL

Cervo fölött, a városkapun kilépve, az ember előbb-utóbb az olajfaligetekhez ér. A táj enyhe és egyszólamú. A kétértelműségek a szemhatár szélére szorúlnak.

Szemben, de valahol egészen messze, az Alpok sötétsége. Hátról pedig, mélyen lenn a város mögött, a Mare Nostra, a Földközi-tenger. Villódzó, kékfehér ragyogás és nyugtalanság: hullámok örökös születése, hullámok örökös halála.

Mindez azonban messzibbre van. Itt olajfaligetek vannak. És a fák közé kifeszített nagy hálókban olajbogyók sötétlenek. Távolról még nem látni, de ha ideér az ember, körös-körül már megpillantja a domboldalba vágott teraszokat. Néhol egy-egy ciszterna cementgyűrűje. Máshol házfal, teraszfal, fehér kövekből rakva.

Az olajfák között forró csönd van. Ezen a vidéken a csönd színe olajzöld. Oli-vaolaj-sárga és olajzöld. Ülök a panasztalan nyárban, hátamat egy olajfának támasztom. Hangya igyekszik előbb az egyik, aztán a másik ujjam felé. Nézem. Várom, lesem, mikor válik bennem is egyszólamúvá a csönd. A hangya. Az olajfaliget.

Újabban viszolýgok a „beavatás” szótól. Azt hiszem, régebben sokszor visszaéltem vele.

1

Voltak korok, amelyek a tájakban is csak a szélsőséges formátumokat szerették: amikor egy-egy táj „hirtelen forte”-hangzásúvá lett. Az olajfás táj nem ilyen. Bölcs, panasztalan, eseménytelen.

Az olajfák alacsonyok, törzsük meggyötrötten győzedelmes. Ezek a fák soha nem szépek, soha nem arányosak. Olyanok, mint akiknek valami nagyon fontosért mindig harcolniuk kell, mint akik soha semmit sem kapnak ingyen. Csupa görcsösség, csupa ökölbe szorított akarat. Mintha minden pillanatban a megsemmisülés legszélén belemarkolnának, belefeszülnének valamibe. Azt hiszem, az olajfák nehéz sorsú lények.

De van a létezésüknek egy másik, aranyló értelme is: az olaj. Az olajnak – mint minden jelentős dolognak – bizonyára van természetrajza, szimbolikája, metafizikája. Hamvas Béla megírta *A bor filozófiáját*. Valószínűleg rajta kívül jelenleg senki nem tudná megírni Az olaj filozófiáját.

Cervo fölött, az olajfaligetben ülve, az olajfákon gondolkodom. Jellegzetesen mediterrán fa. Pátosz kevés van benne, annál több bölcsesség. Levele keskeny, éppen csak kevéske, igénytelen, szűrt árnyékot ad. Fű – hát még pázsit – nem nagyon terem meg alatta. Inkább csak ritkás fűcsomók.

Talán mert annyi mítoszban szerepel, elsősorban a görögökre emlékeztet. De néhány közülük – és nem is kevés – olyan, mint egy régi kínai arc. Lao-ce-szerű.

Vannak fák, vannak tájak és vannak korok, amelyek sötétek. Az olajfa nem sötét fa. Akiben ennyi szenvedés, ennyi ökölbe szorított akarat és minden mő-

gött ennyi bölcsesség van, az nem sötét. Az olajfaliget még az éjszaka kellős közepén sem tud teljesen sötétté válni.

Az olajfa számomra görög is, kínai is. És minden fölött: az Olajfák Hegye!

A ragyogásban meg-megáll, aztán megint titokzatos köreit járja kezem mellett a hangya. Az olajfás keretből kiindulva, lassan épülnek, meg-megállnak bennem is a gondolatok. A *Karnevál* hatása egyre inkább átüt mindenben. Nem akarok, nem is tudnék szabadulni tőle.

2

Hamvas Béla az Uzsoki úti kórházban halt meg 1968-ban. A vaságy egy nagy teremben volt. Egy a hús, talán harminc ágy közül. „Érték”, személyes tárgy túl sok nem maradt utána. Néhány könyv, pár ruhadarab, ceruzák, félig telt tintás-üveg, kopottas barna aktatáska, sarkain fémlemezekkel. Egy meggyfa husáng. És a kéziratok.

Hamvas Béla kéziratai. Ez a sokak számára talányos, még többek számára teljesen ismeretlen (eltakart? rejtőzködő?) kézirat-tömeg. Tradicionális, őskori szövegek, keleti és európai misztika, hindu, kínai és görög mesterek, keresztény hagyomány, szufi, zen-buddhizmus... A legfontosabb könyvek, töredékek, szerzők fordításai és kommentárjai... Szatírák, tanulmányok, esszék, regények... Egyetlen, monumentális, szemléletében és hőfokában egységes, roppant építmény. Hány oldal lehet? Nem száz. Nem is ezer. Hát mennyi? Tízezer? Húsz-ezer?

Aki soha, egyetlen sorát sem olvasta, azt gondolja: ebben az emberben az írásnak valamiféle démoni bősziúsága élhetett. A mánia egy fajtája.

Mások, egy-egy oldalnyit elolvassva, úgy érzik – belehülyülnek! Vagy pedig úgy – most már soha többé nem tudják félretenni!

Nem sznobságon, nem műveltségen, nem is érzékenységen múlik. Hamvas Béla művei: hatalmasak és némelyek számára veszedelmesek. Úgy, ahogy a nagyon magas hegyek vagy a nagyon nagy mélységek. Van bennük valami örvényszerű. Az örvény nem mindig rossz. Az örvényhez néha mi vagyunk kicsik.

Ülök a tündöklő nyárban. Az olajfa ritkás lombjain áttetszik az ég. A mélységes ragyogás. Nietzsche mondata jár az eszemben. Aki az örvénybe pillant, vigyázzon: a mélység rá visszanéz.

3

A *Karnevál* Hamvas Béla regénye. Mű, amelyet ő maga nevezett férfikora „legfontosabb” művének. Életszakasz szerint tehát középen áll az ifjúkort reprezentáló *Magyar Hüperion* és az öregkori „legfontosabb”, a *Patmosz* között. 1948 és 1951 között írta Szentendrén. Ötvenévesen.

Az eredeti kézirat alighanem végig kézzel (sőt ceruzával!) íródhatott. Erről, valószínűleg két példányban, gépelt másolat született. A másolat már némileg módosított szöveg volt. A javítások, változtatások a szerzőtől származtak. A gépelt kézirat második (harmadik?) példánya elkallódott. A megmaradt egy példányról ketten készítettek négy gépirásos másolatot az író életének utolsó éveiben.

Voltak időnként szavak, amelyeknek gépelése (talán már az első olvasata is) hibásnak tűnt. A többszöri leírások végleges és egyöntetű szövegjavítására illetékesebb nem vállalkozhatott, mint Az, aki Hamvas Bélával végig a legszorosabb, az elsődleges életközösségben élt.

A hét részből álló mű könyvheti kiadványként, 1985 nyarán jelent meg. Két kötetben, a Magvető kiadásában. A megjelent szöveg – az említett hibajavítások figyelembevételével – az eredetivel betűről-betűre megegyezik.

Sok könyvüzletben a regény néhány óra alatt elfogyott.

4

Tájaknak, koroknak, fáknek vannak nagy pillanatai. Naivitás azt hinni, hogy a dicsőség „a” nagy pillanat. A dicsőségről magáról különben is keveset tudunk. Nem biztos, hogy a szemünk olyan erős, az ítélkezésünk olyan tévedhetetlen, a lelkünk olyan bátor, hogy rámondhatjuk valámire: igen, ez most itt dicsőség! A dicsőséget hagyjuk meg Istennek.

A táj, az olajfa, a hangya, a kéz, a mű dolga: a szolgálat. Ennyi. A mi dolgunk itt csak ez a kevés. És ez a kevés sokszor nehezebb – mint egy Himalája.

Egyik könyve előszavában Hamvas ezt a kifejezést használja: meditációs objektum. Hogy most a *Karnevál* „műfaját” latolgatom, ez a kifejezés jut eszembe. A szavak bizonyos idő után elhasználódnak. Úgy vélem, ez lett a sorsa a „meditációs objektum” kifejezésnek is. Ennek ellenére pontosabb szót nem tudok találni: a *Karnevál* meditációs objektum, álarccokká változott arcokról, életekről, korokról. A regény meditációs objektum azokról, akik nem tudják (vagy nem vállalják) a szolgálatot. Mi a szolgálat? Hamvas Béla egyetlen szóval felel: Isten.

Ez a nagy mű, ez a kolosszális karneváli kavargás, sorsok, bukások, elragadtatások, aljasságok, mohóságok, életszentségek, hazugságok, ez az egész fortyogó, bugyborékoló és örvénylő menaszéria, kizárólagosan – az Isten felé fordul. Mindezt, ami más egyéb, írója – kiköpi. Kinevet.

5

A *Karnevál* cselekménye? „Hát bikavadító történet, annyi szent! Soha ilyen cifrát!” – kiáltana fel Laurence Sterne.

A szereplők végtelen menetben tolonganak, nyüzsögnek. A látszólagos „főhős” megkettőzi énjét, rossz házasság pokla, túlvilágjárás, nyilasok, ostrom, ötvenes évek, elcserélt gyermekek, feljelentések, mániák, félelmek... A történet „elbeszélője”, a „deiró” és a „hang” időnként közbeszólnak: a leírtakat megbírálják, korrigálnak, értelmeznek, átírnak... Kápráztató tolongás, bábeli zsvij az egész... Fuldoklik tőle az ember.

Mintha egy roppan kar belelőkné, beletaszítaná az olvasót valamilyen Bosch-kép kellős közepébe.

A dologban az a legfurcsább, hogy a *Karnevál* egyes részei ugyanakkor a világ-irodalom leghumorosabb lapjai közé tartoznak.

Hermina nénire gondolok, Bormester Mátéra, Hoppy Lőrinc postamesterre, az „ostromnaplóra” („Fikarc indiszponált.”), és azon kapom magam, hogy hangozan felnevetek.

Mi ez? Vicc? Nem az, egyáltalán nem! Hamvas úgy mondja: humorisztika.

A *Karnevál* egyik rétege Rabelais-ra emlékeztet. (Ő nem, Hamvas soha nem pietista!) Egy másik Sterne nevetésére. Ám ezek csak a felületi hárttyák, hiszen humora olyan sajátos, hogy komikus lenne skatulyázgatni. Az „intellektuális humor” kifejezés üres és semmitmondó.

A humor a *Karnevál*ban a létezés Nagy Angyala. Az, aki segít elviselni a bukásokat, az elragadtatásokat, a mohóságokat. A humor átvezet a létezés infernális köreire. És ugyanakkor erőt ad, hogy elviselhessük a szakrális köröket.

A szerepe körülbelül olyan, mint a zen-buddhista koanokban a „feliasztásnak”: az egyéni és a kollektív örületek (álarcok) mögött megvillantja a hiteles valóságot és az igazi arcokat.

Hamvas Béla humorával az ember egyszerűen nem tud betelni. Nemcsak szavakkal, nevekkal, mondatszerkezetekkel, leírásokkal, gondolattársításokkal csal könnyet a szemembe a nevetéstől, hanem néha még a szerkezetet is így komponálja meg. Bormester Mihály túlvilágjárása például egyike a regény legmagasztosabb részeinek. Hogyan lehet ezt a szakrális „magaspontot” folytatni? Hamvas tudja: Konc, Lába és Tekenő urak bornírt és viszolyogtató „vérszövet-ségének” (időpont 1944!) betoppanásával. Íme: a humorisztika. Hatalmas, meg-rázó túlvilágjárás és rögtön azután egy infernalis csöcselék groteszk-komikus handabandázása. És a kettő együtt – a regény felfogásában – szakrális egész!

Az ember olvassa a könyvet, egyes oldalaknál nevet, hahotázik, és közben érzi, vérvörös lesz. Ezek vagyunk. Ostrom van, lőnek, de „az áruház ég!” – és mi szaladunk, rohanunk, egymás sarkát tiporjuk, hogy fölösleges kacatokat, üdvösség-szurrogátumokat zabrálhassunk.

Íme – mondja Hamvas – a 20. század!

„Az áruház ég!”

6

A tájék lassan hajlik a délutánba. A fák között némileg csökken a forróság. A hegyek felől valami kis szél támad. A madárhang élesebb lesz, a fák békessége esendőbb.

Valahol ott, az Alpoknak ide látszó lejtőin lopakodhatott hajdan seregével „getul elefánton a félszemű vezér”, Hannibál.

Valahol a zsigereimben még mindig túl erős a latin kontinuitás, hogy ne borzongjak bele! . . . Mint a kutya a vackát, az ember megszokja a hagyományait.

A szabadsághoz többnyire kicsik vagyunk. Vackunk szagát jobban álljuk.

7

A Karneválban a létezés alapállása: a szabadság. A „vackok” (álarcok, mániák, bűvőhelyek) felszámolása nélkül az ember metafizikai helye betöltetlen marad. Nincs veszélyesebb és démonikusabb szituáció annál, mint mikor egy ember, egy közösség, egy világ metafizikai helyét elfelejti, felszámolja vagy bemocskolja. A regény bugyborékoló, kavargó forgataga nem más – mint ennek ábrázolása.

Jaspers azt mondja: „A nappal Normája. És az éjszaka Szenvedélye.” Ha a Karneválra gondolva az ember itt megállna, úgy tűnnék: a művet elárasztja, át-itatja az infernalis helyzet sötétsége.

Hamvas egyetlenegy dologba kapaszkodik, egyetlenegyre hivatkozik: a Megváltásra. A Karnevál mélységesen keresztény mű. A regényben így van együtt a nappal Normája és az éjszaka Szenvedélye!

8

Közbeszúrás következik az imaginációról, részben zárójelben, részben a-nélkül.

*

(Tudomásom szerint napjainkig mindössze két tudományos csoportosulás számolta meg a Karnevál mondatait. A kapott kalkulációk – sajnálatos módon – eltérőek.)

Egy bizonyos mór gondolkodó és közíró nevével és tekintélyével jegyzett, úgynevezett „toledói csoport” számításai szerint a keresett szám: 35.924!

Ezzel szemben a némileg rigorózusabb, ám szintén mór „Alcazári Baráti Asztaltársaság” véleménye szerint a keresett szám: 472.111 és akkor még nem is számolták sem a félmondatokat, sem pedig a fattyúsorokat.

A probléma pillanatnyilag eldönthetetlen. A homályt tovább növeli, hogy az 1985-ös, editio princepsnek számító, kétkötetes kiadvány korai mór vélelmzései (1.: MOROLÓGIA), mint köztudott, a 13. században keletkeztek, és ilyen módon egzaktságuk 20. századi tudományosságunk próbáját aligha állhatja ki.

Ebben a furcsa helyzetben – amikor a filológusok a regény terjedelmét, a paleográfusok betűformáinak milyenségét, végül a közkönyvtárosok az ajánlhatóság mértékét illetően zavarban vannak – az Esszé Szelleme fejét vakarja, sóhajt, legyint egyet és ráröppen a mű „legszigoribb” mondatára. A mondat az 1985. évi kiadás 2. kötetének 645. oldalán található és így hangzik:

„A *Karnevál* minden szereplője imagináció, a regényben egyetlen élő ember sem szerepel, kivéve Radafukot.”

Mármost! Mivel sem a regény kinyomtatott, sem pedig kéziratot szövegében Radafuk nevű szereplő nincs és nem is volt, továbbá mivel ilyen nevű figura Hamvas Béla más művében sem szerepel, sőt mi több, tőle ezt a nevet soha senki nem is hallotta – azaz nem említette Szentendrén, miközben a levendulátöveket kapálta, nem utalt rá, miközben a kivágott cseresznyefa törzsére ráült és cigarettát sodort, nem hivatkozott rá, miközben a kifőzde szurokpapír-teteje alatt grízestészta evett, és végül nem citálta akkor sem, amikor egy alkalommal felugrott a nekilóduló 67-es villamos lépcsőjére és kicsit ettől zavarba jött –, nem lenne semmiképpen sem elhamarkodott megvizsgálni (kikutatni, megvitatni, elemezni s végül vita tárgyává tenni, majd pedig e nagy témából ledoktrálni), hogy a *Karnevál* előbb idézett mondat (azaz: a Radafukra vonatkozó kijelentés) vajon teljes egészében

1. megkérdőjelezhető-e?

avagy

2. a Radafuk nevű szereplő csak elkallódott a *Karnevál* 35.924 (1. toledói csoport), illetve 472.111 mondata (1. Alcazári Baráti Asztaltársaság) között? S ha elkallódott, újabb kérdés: hol van?)

Az „imagináció” szó Hamvas Bélánál mindig jelentőségteljes. Amennyiben az olvasó megmarad az Értelmező Szótár szerinti definíciónál, a Radafukra vonatkozó mondat a *Karnevál* humorában „az utolsó csavarás”. Hiszen Radafuk – tényleg nem szerepel!

A viccnél azonban a humorisztika távlatosabb...

Megkockáztatnám azt a feltételezést, hogy a *Karnevál* egyrészt valóban szótári jelentésében használja az imagináció kifejezést (azaz: Radafuk – vicc!), de ugyanakkor használja sokkal mélyebb, nagyon is komoly értelemben, azaz Jakob Böhme felfogásában. (Böhme misztikája meghatározó erővel jelen van Hamvas legtöbb írásában.)

Az imagináció Böhmenél az egyik legkomplexebb fogalom. Olyan mágikus aktus – magyarázza Hamvas –, amelyben a kép, annak kivetítése, visszaverődése,

látása, a képtől való „megtermékenyülés”, a sóvárgás és az akarat tökéletesen egybeesik. Az imagináció több mozzanatból áll. Böhme-fordításának szómagyarázatában Hamvas részletesen leírja, melyek ezek a mozzanatok. Az értelmezés nem könnyű: Böhme – a 17. századi nagy német misztikus – egyike a legnehezebb szerzőknek. Fogalmi részben a gnózis, részben a kabbala, részben az al-kímia felől értelmezhetők.

Az imagináció első mozzanatában az akarat – a benne felvillanó kép utáni sóvárgástól – megmozdul. A második mozzanatban (és a *Karnevál* szempontjából az ismertetés innen válik érdekessé) az akarat a képet önmagából kivetíti és a tükörben (l. Bölcsesség Tükre, éberség) megpillantja. A harmadik lépés önmaga képének felismerése. Abban a pillanatban, amikor önmagát (képét) a tükörben megpillantja, saját magától bűvöletbe esik és a bűvöletben cselekszik (l. Mallarmé: *Herodias*). Ugyanakkor a kép maga is tükörré válik benné.

Böhme – mondja Hamvas – az imaginációnak két alakját különbözteti meg: a sötétség és a világosság jegyében történő imaginációt. Ami annyit jelent, hogy az emberben vagy a sötétség, vagy a világosság akarata imaginál. Az ember életét az dönti el, hogy melyik világot engedi magában imaginálni.

Hamvas Béla *Karneváljának* megértéséhez Böhme számomra inkább kalauz, mint bármilyen irodalomtörténet, vagy a 20. századi regényírás bármilyen formabontási kísérlete. „A *Karnevál* minden szereplője imagináció...” Jakob Böhme felől nézve: a *Karnevál* – imaginációs regény. Mágikus regény. A szereplők a valóság tükörkép-varázslatában élnek, mozognak, cselekednek, néha (ritkábban) a világosság, néha (gyakrabban) a sötétség világát engedve akaratukba. Akaratuk – és ez nagyon lényeges – mindig, minden helyzetben szabad.

A regényben valószínűleg az a legmagasabb művészi „teljesítmény”, ahogy a valóság és annak tükörkép-megfoghatatlansága egymásba varázsolódik. Ami formabontásnak – abszurditásnak – tűnik, az legtöbbször: egy misztika rendszerének filozófiája, az adott filozófia művészi megvalósítása.

Azt hiszem, ez lehet az oka, hogy olyan bajos a *Karnevált* kizárólag irodalomtörténeti, esztétikai vagy műelemzési aspektusból kiindulva „helyére tenni, megbírálni, osztályozni”. A végeredményből valami mindig „kilógna”. A művelet pedig kicsit mindig komikussá válna...

„A *Karnevál* minden szereplője imagináció, a regényben egyetlen élő ember sem szerepek, kivéve Radafukot.”

A helyzetre valóban egyetlen szó illik: humorisztika!

10

A *Karneválban* a fix pont: Isten. Minden egyéb mozog, kavarg, örvénylik. Maga a cím is az álarcos forgatagra utal, melynek résztvevői másoknak látszanak, mint akik voltaképpen. Az álarc mögé rejtőzött létnek – az író így láttatja – az a legmélyebb veszélye, hogy a maszkot viselő minden esetben az álarc bűvöletében cselekszik. Közösség szintjén a maszkos egzisztenciák (ál-szerepek, ál-személyiségek, ál-formációk) veszélye ugyanez.

Az álarc: valami, ami nem-valóság. A nem-valóságnak a kulcsszava: az örület. A *Karnevál* azt mondja: „Szeretet nélkül élve, az embernek őrzöngenie kell.”

11

Sibenik kicsinyke dalmát város, körülbelül félúton Split és Rab szigete között. Gótikus templomának egyik oldalát – karnyújtásnyi magasban – faragott fejek

sokasága díszíti. Úgy tartják, modelljeik a városka hajdani lakói lehettek. Az arcok karakteresek, mindegyik más és más. Hamvas a *Babérlietkönyv* egyik esszéjében ír róluk.

Nem tudok szabadulni a gondolattól, hogy – Schumann zenéjén kívül – ezek a faragott fejek is inspirálói lehettek a *Karnevál*nak. Mindenesetre, ha valaha sor kerülne a regény „illusztrált” kiadására, arra szavaznék: a sibeniki faragott fejek fényképei legyenek az illusztrációk!

A faragott fejek esetében együtt van művészet, emberismeret, pszichológia. Humor, moralizmus. Sorsismeret, irónia. Áhítat, valószínűség. Történet, kábultság. Metafizika, szakralitás.

Ugyanúgy, mint a *Karnevál* esetében.

A két mű – kortól és helytől függetlenül – van, és egymás felé néz.

12

És akkor itt van még a *Karnevál* zeneisége! Elsősorban nem is a sok zenei utalás, inkább a szerkezet, a kompozíciós megoldás muzikalitása.

Részek felvonultatása, egymásba tükrözése, motívumok „áthangszerelt” újra-játszása. A variációs megoldások az I. és a II. részben, az Abihail-dallam a II. és a VII. részben, a fugára emlékeztető szerkesztésmód az V. rész nagy „sors-isméltelgető” katalógusában, a zenei tükrörfordulatokat idéző „függöny-előtti beszélgetések”, mind-mind zenei inspirációknak tűnnek. Bizonyos oldalak esetében mintha maga a „zene” szó is kevés lenne: Pataj mondatai a II. részben („ó Abihail . . .”) nemcsak zenélnek – muzsikálnak!

Eljátszom a gondolattal, végül is melyik zenei műfajba sorolhatnám a regényt? A szimfóniát rögtön elvetem. Kamarazene? Nem, arról szó sem lehet! Talán leginkább – fuga.

Van egy különös Mozart-mű. Sziklakemény. Sűrű. Fájdalmas. A C-moll adagio és fuga. A *Karnevál*nak nem egészen ez a zenéje. De sokszor hasonlít rá.

13

A ligetben lassan hosszúkássá válnak az árnyékok. Kicsi társam, hangya, merre iramodtál, hol lehetsz most már?

Azon kapom magam, hogy képzeletem hullámszik erre meg arra: áttetszik a fák között, könnyű páráként átlendül a városfalon, a görbe utcák zegzugát nesztelen követve bent van már a csöppecske szobában, az olajmúzeumban.

Fűszagú, olajszagú csönd. Olívaolajok. Csőrös, nyakas, talpas, hasas, húzott, megcsavart üvegek tucatjai az asztalokon, polcokon, lent a földön, emelvényeken. Napsárga, holdsárga, mézarany olajok. Olajok csöppekben, flakákban, üvegcsékben, korsókban. Palackba zárt ragyogások. Olívaolaj békessége. Olajszagú, fűszagú csöndesség. Együtt munkál föld és fa és ég és ember.

Spirituális világhely a Jóisten hóna alja melegében: olajmúzeum!

14

A *Karnevál*ból az olaj ragyogása és békessége – látszólag – teljesen hiányzik. Az arcok, mint egy El Greco-képen, fájdalmasan megnyúlnak, a sorsok valamilyen függőleges térben mozognak. Mindössze egyetlen, rövid epizód található a világos és a sötét imaginációk örökös mozgásában, amelyik nem mozog: fényben és nyugalomban áll. Ez Jézus és a tanítványok megjelenése az V. részben. Magában az epizódban nincs semmi festőiesség. Csak józan, tiszta, már-már kemény fény.

Úgy látszik, az „olaj” és a „ragyogás” még mindig csak álarc. A hiteles valóság józan, pátosz nélküli, egyértelmű éles fényesség.

A *Karnevál*ból valószínűleg ezért hiányzik az olaj derűje és idilli ragyogása. A rontott valóságnak a hiteles valóság az ellentéte, és nem egy festőiesített.

A regény előterében a rontott valóság örvénylik, kavargog és bugyborékol. Ha a pillantás nem hatol mélyebbre, a *Karnevál* valóban csak sziklakemény, sűrű és fájdalmas műnek tetszhet...

15

Van ebben az egészben valami torokszorongató bátorság és nagyság:
„Ha a bolond mézzel kínál, köpd ki! Ha a bölcs mérget ad, fogd meg és idd ki!”
Ami a *Karnevál*ról elmondható, azt ennél a pontnál abba kell hagyni.

16

Már félig sötét az olajfaliget is. A fehér színek ilyenkor eloldják magukat a kövektől. Meg nem foghatóan, el nem mondhatóan, mint az irgalom, a fehér megjelenik a tájban.

Állnak a sötétség határvonalán, mérlegelnek valamit a fák. Tövükben ott ülök én is. Fogadva a sötétet, az olajfalombok az éjszakába belemosolyognak.

GEORG BRITTING

Három királyok

Szent Gáspár fölsége hollólovát rugtatja éppen.
Remeg a nyeregben, suhog brokát ruhában:
Országában csupa nehéz pálmavirág van,
Lázás nyíl, akár a lendülő leopárd a címerében.

Szent Menyhért fölsége elhagyja fehér elefántja
Hátán a palotát, nők ülik pástja zöldjét
S a függőkertjeit. Most föl vonja szemöldjét,
A keresés napjai, éjei parázslanak csöndben hiába.

Szent Boldizsár fölsége dromedár tevéen közeleg,
Sóvár zászló, inog a hátán előre-hátra,
Mint a perzselő csalán, ostromozza őt is a vágya,
A királyok közt ő a legtüremlenebb.

Égő fáklyát, kezét mindhárom előre veti.
Hajtja őket a vérük hegyeken, erdőkön át.
Fellepként felhőzi körül testük a belső zsarát.
S a csapat Istent, a fönti tüzes hattyút, követi,
Az Úr kitárt szárnya hol az eget, hol a földet veri.

Kalász Márton fordítása

HAMVAS BÉLA

ARLEQUIN*

1

Amíg Rómeó a csinos Rózába szerelmes, egy kicsit érzékeny, de pontosan úgy viselkedik és úgy beszél, mint a többi. Abban a percben, amikor Júliát megismeri, elkezd félrebeszélni. Szokatlan szavakat mond és azokat furcsa értelemben használja. Néha bizarr, többször groteszk, még többször teljesen értelmetlen. Minél bolondabbul szeret, annál bolondabbul viselkedik és beszél. Nyelve, mint-ha hirtelen a többinél egy oktávval magasabbra ugrott volna.

Amíg Hamlet apjának szellemével nem találkozik, egy kicsit búskomor, de pontosan úgy viselkedik és úgy beszél, mint a többi. Abban a percben, amikor apját meglátja, elkezd félrebeszélni. És micsoda meglepetés! Ugyanabban a percben kiderül, hogy nem ő, hanem a többi beszél félre, s ő az, aki helyesen beszél. A többi a maga nyelvét gyanútlanul tovább használja, Rómeó és Hamlet badarságait rosszállóan hallgatja. De bennünket, akik a drámát pártatlan helyről látjuk, ez már nem tud megtéveszteni. Egészen jól tudjuk, hogy Rómeó és Hamlet beszél helyesen és a többi beszél félre és mellé. Tudjuk, hogy azért használnak szokatlan szavakat furcsa értelemben, azért gyártanak szójátékot, mert, mint Shakespeare mondja, a világ kizökkent és nyelvük, mintha egy oktávval magasabbra ugrott volna.

Mialatt a többi a félre- és mellébeszélést gyanútlanul tovább folytatja, Rómeó és Hamlet elkezd pontosan a helyzethez mért szavakat használni. Micsoda helyzethez? Ostoba kérdés. Hát ahhoz a helyzethez, ami van. A többiek az egészről egy hangot sem értenek. Micsoda dologból? Ostoba kérdés. Hát abból a dologból, ami történik. A többiek azt hiszik, hogy itt a létezésnek veszedelmes, sőt kártékony, sőt tilos felfokozásáról van szó. De bennünket, akik a drámát pártatlan helyről látjuk, ez már nem tud megtéveszteni. Egészen jól látjuk, hogy semmiféle felfokozás nem történt. A többiek Rómeóhoz és Hamlethez képest a nemlétezésben vannak. És abban a percben, amikor Rómeó Júliát megismeri, vagy, amikor Hamlet apja szellemével találkozik, vagyis, amikor a világ kizökken, a nemlétezőkből hirtelen létezők lesznek. S amikor létezők lesznek, elkezdnek beszélni és pontosan a helyzethez mért szavakat használni úgy, mint akik a dolgot pontosan értik. Semmiféle veszedelmes, sőt kártékony, sőt tilos felfokozás nem történt. Nincs szó félrebeszéléstről. Nincs szó arról, hogy minél bolondabbak lesznek, annál bolondabbakat beszélnek. Ezt csak a többi hiszi. Mi, akik a drámát pártatlan helyről nézzük, tudjuk, hogy a többiek egyszerűen nem számítanak, a drámában egyedül Rómeó és Hamlet a létező.

* A szerző Titkos jegyzőkönyv c. esszékiötetéből. (Szerk.)

Arra a megkülönböztetésre, amit már egészen régen meg kellett volna tenni, soha kedvezőbb alkalom nem volt. Van művészet, amely geometrikus és értelmes, csaknem pythagoreus és klasszikus, de mindenképpen valamely rend ihletéből él, és ehhez képest az arányt és a bizonyosságot és a tudást sugározza. Ezt a művészetet orfikusnak lehet hívni, nem azért, mert Orpheus találta ki, hanem, mert Európában legmagasabb foka az orpheusi görög klasszika. Orfikus végül az egyiptomi művészet is, a tibeti, sok tekintetben kínai, a tolték, a gótika, a reneszánsz. Az orfikus művészet megfőkező művészet. Nagy példája a keleti yantra. Az erőket, amelyekhez nyúl, rendezi. Ezért minden orfika nagy célja a harmónia. S ezért értelmes, geometrikus és arányos és ezért él a rend ihletéből és ezért legmagasabb foka a görög klasszika.

Minden művészetben a rendező és a fegyelmező és a megfőkező mozzanat mellett ott van és megvan az idéző mozzanat. Ez a mágikus művészet, amely időnként kitör s amely az orfikát Európában csaknem teljesen lerohanta. A mágikus művészet nem fűkezi meg, hanem éppen idéz. Nem értelmes, hanem imaginatív. Nem a harmóniában él, hanem a mámorban. Nem a bizonyosságot keresi, hanem az entuziazmust. Az erőket, amelyekhez nyúl, felszabadítja.

Jellegetes mű a *Divina Commedia*, az orfika egyik csúcspontja. A poklok fenekétől a legmagasabb mennyországig az összes erőket rendezi és megfűkezi. Jellegetes mágikus mű Dosztojevskij *Ördögök*-je. Ez a mű, amelyben Sztavrogin a tábornokkal nyugodtan beszélget, de egyszerre minden ok és előzmény nélkül feláll, a tábornokhoz lép és fülébe harap.

„Általában borzasztó dolog a zene, írja Tolsztoj, – mi is az tulajdonképpen? Én nem tudom. Mi a zene? Mit csinál? Azt mondják, a zene hat, borzasztóan hat, de egyáltalán nem lélekemelő módon. Nem lelket felemelő módon, vagy lealacsonyító módon, hanem lelket felizgató módon hat. A zene hatása alatt úgy látszik valamit értek, amit nem értek, hogy képes vagyok valamire, amire pedig nem vagyok képes.”

Tolsztoj ezekkel a szavakkal Beethoven mágikus zenéjét jellemzi. A zene lelket felizgató módon hat. Nem lelket felemelő, vagy lealacsonyító, hanem felizgató módon. A beethoveni zene idéző zene. Mágikus zene, mint ahogy Dosztojevskij írása mágikus írás. Ez a lelket felizgató művészet, szemben a lelket megfűkező művészettel, a mágikus művészet, szemben az orfikus művészettel, amikor képes vagyok valamire, amire pedig nem vagyok képes, amikor értek valamit, amit nem értek. Ez a mágia. Ez a mámor és az imagináció és az entuziazmus. Az orfikus művészet mindent a helyére tesz és kiegyensúlyoz és fegyelmez és a lelket felemelő módon hat, mint Pindaros ódája, vagy a *Divina Commedia*, vagy egy Bach-fuga, vagy a Parthenon, vagy egy Raffael-kép. A mágikus művészet a mélységeket felidéz és az egyensúlyt felbontó művészet, amely lelket felizgató módon hat, mint a Faust, vagy egy Beethoven-szonáta, vagy egy Van Gogh-kép, vagy egy kései Michelangelo-szobor. Az orfikus művészet emblémája a kristály, a mágikus az örvény. Orfikus a Bibliának ez a mondata: Kezdetben teremté Isten a mennyet és a földet. Mágikus Tolsztojnak ez a mondata: Csak akkor kezdődik az élet, ha az ember nem tudja, hogy mi lesz.

Amikor Rómeó Júliát megismeri és amikor Hamlet apja szellemével találkozik egyszerre és hirtelen és egy pillanat alatt a megfűkezés állapotából az izgalom állapotába lép át. Létezésének összefüggései egy pillanat alatt megváltoznak. Nem a kristályban él, az örvényben van. Kizökkent a világ, mondja Shakespeare. Ez az entuziazmus, és az imagináció és a mámor. Nincs rend többé. Értek vala-

mit, amit nem értek. Csak akkor kezdődik az élet, ha nem tudom, mi lesz. Rómeó és Hamlet valami döntő dologra jön rá. A többi ember rosszul értékeli és rosszul kalkulál és hibásan számol és leszűkít és lesorvaszt és letagad. Mit? Ostoba kérdés. Azt, ami van. Úgy látszik, hogy Rómeó és Hamlet megőrült. Erről szó sincs. Az élet csak akkor kezdődik, ha az ember nem tudja, hogy mi lesz. A létezés nem hat megnyugtatóan. Egyáltalán nem fölemelően, hanem felizgató módon hat. Hirtelen azt hiszi, hogy képes valamire, amire pedig nem képes. Nincs többé bizonyosság és rend és fegyelem és harmónia és megfékező hatalom. Ellenben igenis van önkívület és szenvedély és van idézés és entuziazmus és mágia és mámor.

3

Az emberi lét egyik főalakjáról van szó. E lény származásának egyik fele, mondjuk, egyik szülője, mondjuk, hogy az anyja az örvény mómora. A lény származásának másik fele, mondjuk másik szülője, mondjuk, hogy az apja, Shakespeare-nél szintén könnyen megtalálható.

Az alapszó a vaulting ambition. Fordítható nagyravágyásnak, vagy becsvágynak, vagy hatalmi ösztönnek. Ebben az örületben szenved a történeti drámák minden alakja, de senki sem inkább, mint III. Richárd. És Macbeth. De éppen úgy Antonius és Caesar és Coriolanus.

A hatalmi ösztönnek különös logikája van. Befehlen ist Seligkeit, ahogy Goethe mondja. Elmondhatatlan gyönyör, ha az ember parancsol. Hatalmasnak lenni. Lerészegedni attól, hogy parancsolhat. III. Richárd sokat tudna beszélni róla. Macbeth még többet. Ha valaki útjában áll, megöleti. De valaki a gyilkosságról tud, azt is meg kell ölni. Vér, vér. Még mindig van valaki, aki útjában áll és aki valamit tud és akitől félni lehet. Mind meg kell ölni. Ez a vaulting ambition. Most már oly sokan állnak útjában és oly soktól kell félni, hogy tulajdonképpen nem is tehetne mást, mint szüntelenül ölni és öletni. Ez a hatalmi ösztön. Megöli Duncant, de, mert megölte, meg kell ölnie Banquot és mert őt megölte, meg kell ölnie Macduff egész családját. Mikor lehet végre hatalmában biztos? Ez a vaulting ambition.

Az *Athéni Timon* Shakespeare-nek az a drámája, melyben az első felvonásban Timon hatalmi örületben él, gazdag és befolyásos és uralkodik és parancsol. De amikor vagyonát elveszti, abban a pillanatban kivétel nélkül mindenki elhagyja. Athéni Timon Shakespeare-nek az az alakja, aki látja, hogy nincs a világnak sejtje, melyet a hatalmi éhség né itatna át. S a dráma második fele, mikor Timon egyedül van, elhagyatva és szegényen, megvetve, koldus az erdőben, nem egyéb, mint a hatalmi örület világának bírálata. „Ferde minden, nincs egyenesség csúf természetünkben, csak egyenes gazság.” Barlangban él, gyökeret eszik és a vaulting ambition ellen toporzékol. Ez Macbeth és III. Richárd és Caesar bírálata. Timon a madman so long, now a fool – sokáig örült, most bolond. Timon az egyetlen lehetséges átmenet a becsvágy és aközött, ami a becsvágyon túl van. Mi az, ami a becsvágyon túl van? Sokáig örült, most bolond. Az egyetlen ember, aki a hatalom örületét legyőzte. Az egyetlen ember, aki a világban élőt különös szavakkal áldja meg: the plague of company light upon you – a közösség döge szálljon rád. „Egyetlen büszkeségem, hogy nem vagyok te.” Ha elég tiszta lennél, leköpnélek.

Az emberi lét egyik főalakjáról van szó. E lény származásának egyik fele az örvény mómora. A lény származásának másik fele a hatalmi örület legyőzése és megfékezése, „sokáig örült, most bolond”.

A hatalmi ösztön azt hiszi, hogy a világ tetején a Mindenható trónusa áll és ebbe bele akar ülni. Az idióta. Miért vigyorg a bolond? Mert tudja, hogy Isten nem ül a trónuson. A trónus megvan. A hagyomány azt mondja, hogy Isten a trónust a teremtés legelső napján az Araboth-ban, a legfelsőbb mennyben megteremtette. De sohasem ült bele. Maga helyett a hetedik napon a Sabbath-ot, az ünnepet ültette. Az egész földkerekségén ezt csak a bolond tudja. A hülye becsvágy azt hiszi, hogy Isten paláستtal és kormánypálcával ott ül és parancsol, abban a hiszemben, hogy Befehlen ist Seligkeit. Csak a nagyravágyás hiszi, hogy parancsolni a földön a legnagyobb gyönyör. A bolond vigyorg és nem győz rajta viccelni. Ha a bolondnak a trónust felajánlanák, fejére csörgősapkát tenne, hahotázna és a trónus támláján tótágast állna és hosszú orrot mutatna. Micsoda hallatlan multság látni a loholókat, amint nyelvük kilóg és tülekednek és egymást tapossák, az árulókat és az orgyilkosokat és akik csontjukig sárgák az irigységtől és forrnak a bosszútól, pokoli multság az egész úgynevezett történet, eszeveszett és bomlott őrvjngésével a trónusért, vagyis a hatalomért. A világhatalom nem Isten, hanem a bálvány. Trónus! Hatalom! Talán egyszer Isten megteszi, a maga multságára, hogy valakit a trónusba ültet. Lehet, hogy erre a szerepre az Antikrisztust jelölte ki. Pokolian komikus lesz, nevetethünk rajta, csak kibírjuk. A bolond nevet. Mind a trónusra akar ülni, mind, mind, azt hiszi, diktátor lehet és parancsolhat. Befehlen ist Seligkeit.

A bolond a becsvágyon kívül áll. Megtanulta Timontól az átkokat, hogy ezen a világon minden görbe, csak a gazság egyenes. De a bolond nem toporzékol. A bolond a hatalmi örületen kívül áll. A történeten kívül. Pótolhatatlan ember. Páratlan ember. Az öreg Lear tudja, és egy percig se tudna meglenni nélküle. Amikor nincs ott, azonnal felkiált: Hol a bolondom? Hol az én legénykém? Hej, mintha aludna a világ! Az öreg Lear tudja, hogy nincs nagyobb biztosság, mint olyan ember közelében lenni, aki nemcsak hogy nem akar a trónusra ülni, hanem hahotázik azokon, akik a trónus felé loholnak. „Itt a bohóc, itt a kincs”, mondja Goethe. Itt a nagy rejtett kincs, a bálványon való nevetés és a bálványimádókon. Itt a nagy és édes nevetés azon az őrvjtő semmin, ami a hatalmi ösztön. Ez a bolond. „Nem ritka fickó ez, uram? He is as good as anything and yet a fool.” A világ legkritkább fickója és az emberi élet egyik főalakja. Pont olyan, mint a többi és még hozzá bolond.

Arlequin egyik szülője, az anyja, az örvény mámara. Csak akkor kezdődik az élet, ha az ember nem tudja, hogy mi lesz. Arlequin másik szülője, az apja, a hatalmi ösztönön való nevetés. Sokáig őrvjt, most bolond.

Arlequin úgy beszél, mint Rómeó, miután Júliát megismerte, mint Hamlet, miután apja szellemével találkozott. Létezésének összefüggései megváltoztak. Szójátékokat gyárt és különös szavakat használ még különösebb értelmezésben és nyelvet öltöget és hosszú orrot mutat és sapkáját csörgeti. Pont olyan, mint a többi és még hozzá bolond. „Milyen kár, hogy a bolond egy okos szót se mondhat, mikor az okosok oly bolondok.”

Elég. Most már ideje a dolog lényegére térni. Arlequin az emberi lét egyik főalakja. És a világ egyik legkritkább fickója. Miért? Mert Arlequin paradox? Nem. Ez így teljesen rossz. Arlequin nyelvének logikája paradox. Miért? Mert para-

dox? Ez viszont kevés. Tény: Arlequin megismerte, hogy a létezés logikája paradox.

Mindenekelőtt a harci szituációt feladta. A hatalomért való küzdelemben nem vesz részt. A nevetés ezzel a világgal való együtt nem működésének éppen olyan jele, mint a csörgősapka és a vicc és a tótágas. Arlequin nem ambiciózus. Neki az egészségből csak annyi kell, amennyi éppen eléje hull. Arlequin nem kötelezi magát le se vagyonnak, se rangnak, sem elméletnek, sem az evésnek, sem az ivásnak, sem valamilyen mesterségnek, sem a tudásnak. Nem hódol meg senkinek. Arlequin szabad. Ezért a lét egyik főalakja és ezért ritka. A nevetés ennek a szabadságnak éppen olyan jele, mint a szójáték és a bukfenc és a hahota.

Az olyan ember, aki a harci szituációt feladta s aki a zsisb vásár közepén leül és a feneketlen loholás közepette szundikál, az olyan ember paradox helyzetben van. Tibetben azt mondják, hogy a szellem olyan, mint a tevé. Ha meg akarják fékezni, egyszerre tíz irányba tör ki, de ha békében hagyják, meg se mozdul. A szellem logikája paradox, mert a létezés logikája paradox.

Senki se mer egyedül élni. A legtöbb ezért nekiáll, érthetővé teszi magát, hízeleg, magyaráz, megalkuszik, hazudik, vagyis partikularizálja és szekularizálja magát. A közösséget nem a társas ösztön teremtette, az egyének teremtették, az egyedüllétől való félelmükben.

Senki se mer egyedül élni. Fantasztikusan bonyodalmas trükköket eszelnek ki, hogy egymáshoz valami közük legyen. Tíz körmükkel egymásba kapaszkodnak s ennek arányában egymástól csillagászati sebességgel távolodnak. Nem különös? Ha mindenki azt mondaná, hogy egyedül van, abban a pillanatban a félelem elmúlna s abban a percben a nagy közösségben mindenki találkozna. Miért? Mert a közösség logikája paradox, ahogy a magány logikája paradox és a nyelv logikája paradox, mert a létezés logikája paradox.

A lélek is paradox, mert a legmélyén nem a bestia él, hanem a tiszta égi tűz. A történet is paradox, mert a kezdetek kezdetén nem a vadember és a gorilla áll, hanem a magas szellemű lény. Az emberi lét és a lény elemei intakt tisztaságok, mint a legelső értelem és a lelkiismeret és a szeretet.

Ha természeted ellen erőszakot követsz el, a természet bosszút fog állni. A megalázott természet minden esetben bosszút áll. Ha szellemed ellen erőszakot követsz el, nem fog bosszút állni. A megalázott szellem hallgat, mélyen hallgat, meg se mozdul, nem felel, nem szól, nem ad jelt és nem áll bosszút. Ez a bosszúja. Miért? Mert a szellem logikája paradox.

Arlequin ebben a paradoxonban él. A történeten kívül, vagyis annak közép-pontjában. Szokatlanul, vagy ami a paradox logika értelmében ugyanaz, minden elképzelhető sorsban egyszerre. Nincs karmája, vagyis minden elképzelhető karma számára kinyílt. Prepared for all events – minden eshetőségre készen. A nullponton, vagyis a forrponton. Miért? Mert a létezés logikája paradox.

Az emberek, ha valaki egészséges, vidám, gondtalan, meg vannak ijedve. Meg vannak ijedve, ha nevet és bolondozik és nagyokat eszik és alszik. Azt hiszik, ha valaki jól él, nekik már nem jut belőle. Azt hiszik, ha valaki intenzívebben él, nekik kevesebb jut és az életet valaki elől úgy elélhetem, ahogy a kenyeret előle elehetem. S ezért azt hiszik, hogy az ilyen embert irigyelni kell és el kell pusztítani. Mert száz másik életét éli el. Ennek természetesen éppen ellenkezője. Ha valaki intenzívebben él, oly erőket szabadít fel, amelyek az én életemet is elmélyítik és fölemelik. Az élet nem fogy el. Az életet nem lehet más elől elélni. Az élet abban az arányban gazdagszik, amilyen arányban elszórják. Minél intenzívebben élek, annál több ember számára annál intenzívebb életet teszek lehetővé, annál több ember lehet egészséges és gondtalan és vidám. Az élet logikája

paradox, mert a nyelv és a magány és a közösség és a sors és a szellem logikája paradox.

A költő mámora az élet természetes állapota? Igen. A szerelem szenvedélye az élet természetes állapota? Igen. Az entuziazmus az élet természetes állapota? Igen. Miért? Mert a létezés logikája paradox. A bolond bölcs? A bölcs bolond? Igen. Milyen kár, hogy a bolond egy okos szót sem mondhat, mikor az okosak olyan bolondok. Nincs okosabb lény, mint a bolond. Az élet normál állapota az örület. A kristály örvénylik. Tulajdonképpen csak az beszél helyesen, aki félrebeszél. Ezért van, hogy akit a hatalmi ösztön elkap és az életre veti magát, az egészet elveszti. S ezért van, hogy, aki leül az országút szélére és szundikál, az egészet megnyeri. Csak akkor kezdődik az élet, ha az ember nem tudja, mi lesz. A létezés nem hat megnyugtatóan. Ezért Isten megalkotta trónusát, de eszéágában sincs beleülni. Ezért Arlequin az egész világkomédián vigyorog. A létezés, amilyen arányban valaki le akarja igázni, kezéből elpárolog. És ha szétszórja, egész gazdagságában éléje dől. A világ ezt nem tudja. Ezért mondja Goethe: *die Welt ein einzig grosser Tor* – a világ egyetlen nagy bolond. Foolery does walk about the orb, like the sun, it shines everywhere, – a bolondság szabadon sétál a világban, s mint a nap, mindenütt világít. Arlequin pedig az egyetlen józan ember.

6

Persze, ahol az ilyen ember megjelenik, azonnal kész a skandalum. A világnak a lét paradox voltáról sejtelve sincs. Mindössze kényes pontokon olyasvalamit érez, mintha valami nem lenne egészen rendben. Azt hiszi például, hogy az az erős, ami sok, vagyis nem tudja, hogy minél több van valamiből, annál gyengébb. A világ azt hiszi, ha valamit sokan mondanak, az igaz. Például, ha mindenki örült, azt hiszi, hogy aki józan, olyan bolond, hogy meg kell verni. A világnak sejtelve sincs arról, hogy Arlequinhez képest éppen úgy nemlétezésben van, mint a dráma többi szereplője Rómeóhoz és Hamlethez képest.

Arlequin a létező, a többi hozzá képest nemlétező. A peloponnesosi háború kitörésekor Athénban nagy készülődés indult meg. Az emberek ide ügettek, oda loholtak, cipeltek, rejtegettek, fegyverkeztek, hurcolkodtak, búcsúztak, kiabáltak. Diogenész, az öreg Arlequin ezt látva, hordóját a főutcán elkezdte gurigázni. Tíz lépés oda, tíz lépés vissza. Rendkívüli buzgalommal és sürgősen. Mit csinálsz bolond?, kérdezték. Látom, felelte Arlequin, hogy mindenki szorgalmasan készülődik, én se akarok lemaradni.

A létezés logikája paradox. Amikor Isten az embert megteremtette, maga is elcsodálkozott. Azt mondta: úgy alkottam, hogy testében is szellemi legyen s íme testivé lett szellemében is (Bossuet). A létezés önmagának egyszerre alanya és tárgya. Ezért paradox. Az a mozzanat, amellyel az ember önmaga személyét önmaga tárgyává teheti, a nyelv. Ezért paradox a nyelv. Ezért paradox az én. Én magam nevében vagyok, de nem magamért. Helyettesíthetetlen vagyok és pótolhatatlan. Bárki bármit megtehet helyettem, de senki sem létezhet helyettem és az én nevemben nem mondhatja, hogy én vagyok. De ha magamat önmagamnak tartom meg, magamat elvesztem és létem is elvész. S ha önmagamat eleresztem, megnyerem és létem gazdagsággal telik meg.

Kínosabb skandalum el sem képzelhető, mint hogy a becsvágy világába, az orgyilkosok és az árulók ünnepélyes hazugságainak kellős közepébe Arlequin belép. Az összes III. Richárdok és Macbethék és Caesarok és Antoniusok meghökkennek. Íme itt jön az az ember, akinek nincsenek elvei és nincs úgynevezett

életcélja és nem óhajt tisztos polgár lenni és fűtűl a morálra és nem tiszteli sem a gazdagokat, sem a hatalmasokat. Furcsa ember! Till Ulenspiegel, amikor a hegyről lefelé ment, sírt, mert arra gondolt, hogy fölfelé kell menni s amikor fölfelé ment, nevetett, mert arra gondolt, hogy lefelé fog menni. Mit lehet az ilyen bolonddal kezdeni? Nagy Sándor a sűtkérező Diogenészhez lépett és azt mondta: Kívánj valamit, teljesítem. Az öreg Arlequin azt válaszolta: Menj föltre, ne álld el a napot.

Kidobják? Nevet. Nem adnak neki enni? Nevet. Kicsűfolják? Nevet. Megverik? Még jobban nevet. Bezárják? Akkor nevet csak igazán. Mi az, hogy tőlem olyan sok ember fél? Az egész város, az egész ország tőlem fél. A királyok és a nagyszakállú tanácsosok és a katonaság és a rendőrség és a gazdagok, mind félnek. A mamák gyorsan eldugják leányaikat. A fiukat a kamrába parancsolják. A tudósok feszengenek, a papok elfordulnak. Kész a skandalum. Miért?

7

Európa két nagy Arlequinje Shakespeare és Rabelais. Az öreg Powys a jelenkorban az emberi tudás nagymestere, akinél többet a létezés paradox és mágikus természetéről ma senki sem tud, Rabelais-ról hatalmas könyvet írt. Arlequin, mondja, tulajdonképpen a kozmikus csecsemő, kicsiny, újszűlött gyermek, mint a kis Heraklész, aki semmit sem tud és nem akar tudni a becsvágy-világ kényszerzubbony-logikájáról. Akinek egyetlen fontos dolog van, hogy abban a mámorító tündöklésben, ami az élet, gyönyörködjek és azt élvezze. Minden fenntartás, minden gátlás és zavar és bonyodalom és szégyen nélkül. Élvezze és ne hagyja magát ebben az élvezetben megzavarni. A kis gyermek titka, hogy a világ misztériumát pontosan annak látja, ami, s ez számára teljesen fölöslegessé tesz minden úgynevezett filozófiát, amelyet kinevet és úgynevezett vallást, amelyet őrütségnak tart. Ez a pantagrueli élet megalosaurusi ereje és szépsége. Ez Rabelais szakrális obszcenitása és mennyei profanitása. Az étváagnak ez az enthuziázma és az ivásnak ez a szaturnáliája. Ez az ártatlan gyönyörvágy, mert az élet édes és gyönyörű. Ez az, amit Shakespeare midsummer-madness-nek hív, ez a szentivánéji örület. Ez az, amiért nekünk annyira kell a jó étel és ital és a csók és a szerelem és a jó alvás és a meleg és a virág és a séta és a napfény, s amiért nem kell, egyáltalában nem kell a loholás, a munkában való meggörbűlés, a hazugság, a fontoskodás, a nagyszakállú tudomány és a pergamentsárga vallás. Ezért kell nekünk mindenekfölött a béke, a nagylelkűség, a derű, a nevetés, az előítélettelenség s ezért nem kell nekünk a zshivaj, a tülekedés, a háború, a komisszág, az elv és az erőszak.

8

Az archaikus Egyiptomból különös emlékünkn maradt fenn. Huszonkét kép, amelyet ma is kártyajáték huszonkét lapjaként használnak, huszonegy darab betűvel megjelölve és megszámozva egytől huszonegyig. A huszonkét kép, a tarot, a régi egyiptomi beavatás huszonkét fokozatát jelenti. Ilyen képek ezek: a király (hatalom-vaulting ambition), a kerék (a sors kereke), a szerencse, (a körforgás), az áldozat, a nagy küszöb átlépése (a halál). A képsorozatban az utolsó, betű és szám nélkül, a bolond. A bolond, igen, betű és szám nélkül, ahogy ez az igazi bolondhoz illik, az utolsó, mint aki a játékon kívül áll, aki nem számít, csak éppen úgy meg kellett említeni, a teljesség kedvéért, mert itt van, letagadhatatlanul itt van. Az Arlequin. Még szép, hogy tudomást vettek róla. Egyiptomban még komolyan vették.

A beavatás tudása az, hogy az emberi lélek, amikor a sors összes lehetséges birodalmainak útját végigjárta, megérkezik a nullához, a betű és a számnélküliséghez, a játékon kívüli ponthoz, ahhoz, akinek az egészhez csak annyi köze van, hogy nevet rajta. Akinek az egész létezése midsummer madness. Talán csíny. Mindenesetre hallatlan tiszteletlenséggel viselkedik és képes megfricskázni a királyokat és gorombáskodni velük. Amikor Sztavrogin a tábornokkal beszélget, egyszerre csak feláll, odamegy, és ok és előzmény nélkül a fülébe harap. Amikor nagy bölcsességeket mondanak neki, a sapkáját csörgeti s amikor azt mondják neki, bármit kívánsz, teljesítem, azt válaszolja, eredj félre, ne álld el a napot.

9

Arlequin tudásáról nemcsak az egyiptomi beavatás beszél. Az evangélium lelki szegénynek nevezi őt. Boldogok a lelki szegények, hoi ptochoi to pneumati, vagyis anijé haruach. Miért áll a tarot-beavatás csúcán a bolond? Miért nincs jele, nincs száma, nincs betűje? Miért áll játékon kívül és mégis, mégis, miért a legerősebb, erősebb, mint a király, vagy a sors, vagy halál? Mert a beavatásnak bolond-fokát, a huszonkettediket, csak az az ember éri el, aki nem fél többé. Attól sem, hogy éhen hal, attól sem, hogy elhagyják, vagy megalázzák, vagy kinevetik, vagy kínozzák, vagy bezárják, vagy agyonütik. Semmi tisztelet nincsen benne a talárok és az érdemrendek és a sok pénz iránt. A bolond nem fél a szidástól és az álmoktól, a kísértetektől és a falragaszoktól és a töltött fegyverektől és nem fél attól, hogy korábban fog meghalni, mint amikor annak ideje amúgy is elkövetkezik. A tarot-beavatás legfelsőbb foka az a bolond, akit nem lehet többé semmivel megijeszteni. És Arlequin azért nem fél, mert, mint Powys mondja, a pantagrueli gyermek, aki az élet édes mámorát szégyen és reszketés nélkül élvez, abban nem hagyja magát megzavarni. Ennek a megalosaurusi gyermeknek nincs igénye úgynevezett tudományra és bölcsességre. Boldogok a szellemben szegények. Boldogok, akik szegények s ezért igényük van a szellemre, akik éheznek és szomjazzák a szellemet. Nem a tudományt és nem a bölcsességet, hanem közvetlenül és tisztán a szellemet. Azt a valamit, amiből élnek. Ami nekik adja erejét, könnyűségét, világosságát, derűjét, hevét, szenvedélyét. A szellem nem filozófia és nem elmélet. A szellem nem tudás és nem bölcsesség. A szellem a világ világossága, az a világosság, amely úgy nyilatkozik meg, mint félelemtelenség, mint gondtalanság, mint bizalom, mint szeretet, mint gyermeki kedély.

Ha valaki a szellemben szegényt, vagyis az intenzív szellemigényben élő embert látni kívánja, nézze meg Velazquez *Pablillos de Valladolid*-ját, vagy a *Don Juan d'Austria*-t, vagy a *Vallecasi gyermeket*, vagy a *Geografust*. Érdemes. Ezen az arcon fel fogja ismerni Lear bolondját és Shakespeare összes bolondját, Touchstone-ig bezárólag, Pantagruelt és Diogenészt és Till Ulenspiegelt és Hodzsa Naszreddint, sőt el fogja ismerni Rómeó és Hamlet örületét és az Athéni Timont és meg fogja érteni a létezés paradox logikáját, de azt is, hogy miért boldogok, akik intenzív szellemigényben élnek.

Ha valaki a félelemtelenséget elérte, vagyis akit többé semmivel sem lehet megijeszteni, egymagában elég ahhoz, hogy boldog legyen. Micsoda szabadság! Micsoda gondtalanság! Nem reszketni és nem aggódni, nem vacogni sem az erőszaktól, sem a fegyvertől. Ez azonban nem az egész. Arlequin nem fél, de ezenkívül állandó szellemigényben él és titkos forrásból szüntelenül kapja a gondtalanságot és a bizalmat és a derűt és a kedélyt, vagyis a szellemet. Az ilyen ember a hatalmi örület számára tökéletesen használhatatlan. Bármit mond és tesz, ab-

ból csak skandalum lesz, ahogy skandalum az, amit Hamlet és Rómeó és Timon és Pantagruel és Touchstone és Till Ulenspiegel tesz. Mindenki kínos feszélyben van. Mit kezdjen vele? Megvesse? Nevet. Megverje? Nevet. Börtönbe zárja? Nevet. Nem fél. Nem tartja be a játékszabályokat. Hogy ilyenkor reszketni illik? Játékon kívül áll, sem betű, sem szám nem jelöli. Nem ingadozik, mert lába alól minden talajt elrúgott. Teljesen átadta magát a bizonytalannak, vagy ami a lét paradox logikája szerint ugyanaz, a sziklaszilárd fundamentumon áll. Az ember csak akkor hatalom, ha semmi. Átkozott helyzet. Persze, nem Arlequin, hanem a világ számára. Szörnyűség így élni, hogy valaki minden pillanatban felállhat, ok és előzmény nélkül a főtanácsos úr fülébe haraphat. Sőt, még a püspök úr fülébe is. Szörnyű a létezésnek ez a mágikus paradoxája. Bolond. Olyan, mint a hülye, legalábbis arcáról ez látszik. Ez a szellemben szegény. De mindig nevet és gondtalan és van valami legyőzhetetlen ereje. Hülye és mégsem az. Ő a szellemben szegény és az övé a mennyeknek országa.

10

Kínai és japán tusrajzokon és fametszeteken is találkozhatni vele. Néha ott ül egyedül, mint Pablo de Valladolid és maga elé kuncog. Biztos, valamelyik magas állami, vagy egyházi méltóságra gondol és pokoli módon mulat. Néha csak úgy szundikál és ezzel azt mutatja, hogy az egész neki még vigyorgásnyit sem ér. Van úgy, hogy többen vannak együtt, kócosak és rongyosak, fejüket összedugják és hahotáznak. Az egyik a többit biztosan arra akarja rábeszélni, hogy indítsanak rohamot a trónus ellen, törjenek előre, hatoljanak egészen az Arabothig, Istent üzzék el, a világhatalmat szerezzék meg, szerezzenek mérhetetlen vagyont, állítsanak fel legyőzhetetlen hadsereget és igázzák le a csillagokat. Mialatt az egyik nagy buzgalommal e pompázatos hatalom előnyeit méltatja, a másik kettő majd megpukkad. Az egyik végre meghajlik a másik előtt és ezt mondja: Főigazgató úr! Vagy azt mondja: Elnök úr! Csak ez kellett! Homéri nevetésben törnek ki. Főméltóságú hercegség! Hogy vagy? Hogy vagy, király úr? Isten úr, hogy vagy? A hahotától fuldoklanak.

Szerényebb alakban és közelebb itt van Assisi Ferenc, a gyermek-Arlequin tündöklő csodája. Európában nem élt ember, aki a félelemtől alaposabban megszabadult volna. Soha nem volt senki, akiben mélyebben élt volna a bizalom és a gyengédség és a szellemigény és a gondtalanság és kevésbé félt volna a szegénységtől, akár a szükségtől, vagy a haláltól. Szent Ferenc szellemigényben élő ember, aki mosolyog és a madarak nyelvét érti és a halaknak prédikál. Mit prédikál? El lehet gondolni. A lelki szegénységet. A tarot huszonkettedik fokának titkát, hogy ne legyenek számok és betűk, hanem legyenek nullák és a sorsból lépjenek ki, mert akkor vagytok erősek. Mint Sophoklész mondja: csak akkor vagytok hatalom, ha nem vagytok semmi. Ne legyen sorsotok. Sors annyi, mint ütközni. Annyi, mint surlódni és küzdeni és fájni és haragudni és gyűlölni és akarni és ez a trónusért való harchoz vezet. Aki pedig a hatalmi örületbe esett, az elveszett. Szent Ferenc a halaknak Touchstone és Pantagruel filozófiáját tanítja. Mi ez a filozófia? Ha a sors megbotoz, tórd nyugodtan és ne vess. Tartsd a hátadat és mondd, hamarabb fogsz elfáradni a verésben, mint én a tűrésben. Csak üss. Amíg a sors dühében felkiált, királyokat győztem le, s ezzel a bolonddal nem bírok.

A művészet néhány nagy műve Arlequint úgy ábrázolja, mint Picasso, vagy Schumann, vagy Stravinsky, vagy egy-két helyen Velazquez. A bohóc egyedül van és csaknem üresen néz. Ez a tárgyaltalan nézés, ami a melankóliára oly jellemző, nem lát semmit, vagyis éppen a semmit látja. Nem fél. Ahhoz túlságosan bolond, vagyis lelki szegény, más szóval gondtalan és nulla. Nincs mitől félni. A melankólia mégis ott van benne, mint nevetésének paradox ellenpontja. Picasso ezt a semmibe való belemeredést több helyen megfestette, főként a *Bohóc a vörösbőben*, a *Két Arlequin*-ben és a *Három muzsikus*-ban. De csaknem minden igazi festő ragaszkodik a cirkuszhoz, ahogy Shakespeare és Molière és Arisztophanész és a többi Arlequin a színházhoz. Stravinsky a *Petruskában* írja meg ezt a melankóliával mélyen aláfestett bohócnevetést, Velazquez bolondjaiban fest néhányat, Schumann a *Karneval*-ban és a *Papillons*-ban, de a *Kreisleriana*-ban, főként azonban a *Novellettek*ben beszél róla. Schumannnak egyébként is volt valamilyen elmélete arról, hogy benne a bolond és a melankolikus együtt lakik, a két lényt magában Eusebius-nak és Florestan-nak nevezte el.

Arlequin évszaka a farsang. Karneval herceg, vagy aki ugyanaz, Dionysos ünnepe, az évnek ez a mágikus és paradox ideje, amikor az emberek bolondnak öltöznek és táncolnak és nevetnek és nagyokat esznek és isznak. Ez az a bizonyos lelket felizgató karnevál és dionysosi enthuziasmus, amikor a létezésnek mágikus paradoxíája fellobban és az utcára rohan, és az emberekből elemi módon kitör és amikor meg van engedve, hogy minden ok és előzmény nélkül egymás fölébe haraphassunk. A jelszó Arlequin jelszava: God is in his heaven – all right with the world. Míg Isten fenn él az égben, a világon nincsen semmi baj. De álarcban. Szépen leálcazva, hogy senki se lássa. S az álarc alatt ott van a melankólia, ahogy Eusebius alatt ott van Florestan és ahogy Stravinsky és Velazquez és Picasso bolondjainak arcán ott van a dermedt mosolytalanság. A létezés logikája paradox s ezért a nevetés mögött ott van a szomorúság, amelyből él és a po-jája mögött ott van a melankólia, mint a derű tüze és tápláléka. A melankólia nem félelem és nem reszketés és nem aggodalom és nem szorongás. A melankólia melankólia. Semmivel össze nem téveszthető és nincs tovább, mint titkos és kimondhatatlan név. A melankólia a bolond misztériuma. Aki nem szomorú, nem igazi bolond. Nem tud elég édes lenni és elég könnyű. Nem tud olyan lenni, mint Assisi Ferenc, vagy a kínai bolond és Pantagruel és Till Ulenspiegel. Milyen nagyszerű ez, hogy mind a kettő úgy együtt van a paradoxia varázslatában, egyszerre hahota és mély-mély szomorúság. Aki nem ismeri a melankóliát, nem lehet gondtalan, nem ugrálhat és nem gyárthat szójátékot és a hülye királyokkal nem gorombáskodhat. A melankólia teszi őt porhanyóvá. Ez teszi őt félelemnélkülivé. Ez teszi nullává. Mert csak akkor vagyok hatalom, ha nem vagyok semmi. A melankólia teszi vidámmá és gyermekké és lelki szegénnyé.

A világ legnagyobb csodája a derű. Ennél csak az a nagyobb csoda, hogy a derű a melankóliából él. Ez a létezés legelragadóbb paradoxona. Ez Arlequin legmagasabb tudása.

A tizedik huszonkettedik fokának, a csörgősapkás bolondnak titkát nem lehet megtanulni. A legmagasabb fokot elérte, felszabadult és félelemtelen. Arlequin misztériuma nem adható át, mindenkinek magának kell megszereznie, ha hozzá elég ereje és bátorsága van. S ha a szellemre elég éhes és szomjas. Sem Pantag-

ruel, sem Till Ulenspiegel, sem Hodzsa Naszreddin, sem Diogenész, sem Szent Ferenc tudását nem lehet tanítani. Miért? Mert ez a világ itt teljes egészében a hatalmi ösztön s így a birtoklás körében van. Szent Ferenc és Touchstone pedig a létezés körében él. Ez az egész világ itt III. Richárddal és az összes királyokkal és püspökökkel és tanácsosokkal együtt azért él, hogy valamije legyen, kalapja, vagy sok pénze, vagy orrában karikája. Filozófusok is, művészek is, hetérák is, leányok is. Hatalom, rang, hír, vagyon, ház, pénz, ékszer, tudás, ruha. Ezért, ha el is érnek valamit, a birtoklásban lesznek nagyok és minden birtoklás a világtrónus hatalmában való részesedés. Ezek mind a birtoklás zsenije. Arlequin pedig köp a zsenire. Ha valaki azt mondaná, hogy Arlequin ezzel szemben a létezés zsenije, ostobaságot mondana. A létezésnek nincs zsenije. Ez megkülönböztetés. Arlequin pedig köp a megkülönböztetésre. A létezés egésze mindenki számára állandóan és tökéletesen nyílt és mindenki annyit él belőle, amennyit akar. Itt nincs értelme annak, hogy nekem több van. Mindenkinek ugyanannyija van és annyit szerez, amennyit akar. Az életet nem lehet más elől elélni. Sőt, minél intenzívebben élek, az intenzív életet más számára annál hozzáférhetőbbé teszem. A lét logikája ilyen paradox. Arlequin azonnal és mindig felismerhető arról, hogy a birtoklással szemben biztos magatartása van. A magántulajdon iránt semmi érvéke sincs. Arlequin szegény. Indiában szannyaszinak mondják. Egy szál zsákrongy van rajta, övében egyetlen evőcsésze. Ezért nem lehet megijeszteni s ezért a sors hiába püföli, csak névet. Semmit sem lehet elvenni tőle, mert őt magát nem lehet elvenni. A létezés más elől nem vehető el és nem rabolható el. Arlequin egészen nyugodt, mert semmije sincs, amit elveszthet. Szent Ferenc misztikus házasságra lépett a szegénységgel. A világ a magántulajdont örültségének felsőfokán találta ki. A kínai és a japán bolondok kócosak és rongyosak, mint Diogenész és Touchstone. Soha még gazdag és hatalmas Arlequin nem volt és nem is lesz, mert, aki gazdag és hatalmas, az állandóan reszket. Nincs mulatságosabb bolond, mint az ilyen reszkető, aki zsebéből mikor egy darab fémet kivesznek, tombolni kezd és a rendőrségért kiált. Mind a birtoklás körében él, nem pedig, mint a tarot mondja, a nulla körében. Csak akkor vagyok hatalmas, ha nem vagyok semmi. A létezés ilyen paradox valami. A bolondé a tudás és a lelki szegényé a mennyek országa.

A szannyaszin, a rongyos és kócos koldus, a gondtalan és vidám bolond, akinek semmi igénye azokra a birtokokra, amelyek a többieket csábítják. Amikor Szokratész-Arlequin az athéni bazárban sétált és a sok ételt, ruhát, ékszert, selymet látta, így szólt: mennyi minden, amire nekem nincs szükségem. Jó tragédiája, hogy nem tudott Arlequin lenni, mikor mindene elveszett, felállni és az országúton füttyörészve elindulni.

Arlequin nem zseni. Nem az uralom és a tudás és a művészet zsenije mellett a létezés zsenije. A legtöbbször azt se tudja, mi a zseni, mint Don Juan d'Austria; csak bámul és nem érti, hogy a szavakkal miért komédiáznak. Ha megérti, mint Szent Ferenc, leül és mosolyog és elkezd szundikálni. Vagy ha találkozik két hozzá hasonlóval, fejét összedugja és hahotázik. Zseni! Pont olyan szó, mint király. Vagy püspök. Isten úr óméltósága. Az ilyen szavaktól az ember félni kezd. Akkor már mégis csak jobb rongyokban élni és koldulni. Míg Isten fenn él az égben, a világon nincsen semmi baj.

Hazánk, Európa

„Én, II. János Pál, Péter lengyel utóda, Róma püspöke és az egyetemes egyház pásztora, szeretetből fakadó felhívással fordulok hozzád, vén Európa! Találd meg újra önmagad, légy önmagad, fedezd fel újra gyökereidet, találj meg újra lelki egységedet!

Ha Európának sikerül megvalósítania a különböző nyilatkozatokban lefektetett, nagyszerű állításokat, mint egyetemes emberi jogok, európai biztonság és együttműködés, és sikerül megnyílnia Krisztusnak, nem kell szorongással tekinteni a jövőbe. Utat mutatnak Európa nagy személyiségei: Avilai Teréz, Benedek, Círill és Metód. Az egyház Európát akarja szolgálni, a Szentszék és a katolikus közösség tevékenységével.”

II. János Pál

UJFALUSSY JÓZSEF

ZENE ÉS EURÓPAISÁG

Először Moszkvában, 1971-ben hangzott el, majd 1972-ben Koppenhágában, a Nemzetközi Zenetudományi Társaság kongresszusán Zofia Lissa, az azóta elhunyt lengyel muzikológus professzor mondta el a felhívást olyan egyetemes zenetörténet megírására és szerkesztésére, amely lemond a megszokott Európa-központú szemléletről és az egész emberiség legkülönbözőbb népeinek, nemzeteinek, a földkerekség legkülönbözőbb országainak, tájainak zenetörténetét egyesíti hatalmas korpuszban.

A munka elkezdődött, azóta világszerte számos munkatárs és munkaközösség dolgozik a résztanulmányok megírásán, amelyekből majd össze kell állnia a nagy összefoglalásnak.

A nehézségek az első pillanattól kezdve nyilvánvalóak voltak. Számos nagy ősi, esetenként igen gazdag és kifinomult zenekultúra él ma is világszerte a színhagyomány, a személyes továbbörökítés fokán, mint általában a folklór, mint zömében a táncművészet; folytatja az élet más alkalmaitól és eszmei ágazataitól nem független művészetek életét. Ha tehát a nagy összefoglalás nem elégszik meg a különböző jellegű, múltú és jelenű zenekultúrák pusztja egymás mellé sorolásával, akkor a történetírás korszerű, komparatista módszerét kell alkalmaznia. Ez pedig mindjárt az első lépésben fölveti a kérdést: mi tette, hogy az európai zenének írott, kronológiailag és fejlődési rendben számon tartott, sajátos és valóságos története van? Más szóval: mi tette, hogy éppen az európai zenetörténeti tudatosság és lelkiismeret vethette fel, tűzhette napirendre alkalmas időben az egész emberiség zenetörténetének megírását?

A magyarázatot alighanem ugyanott kell keresnünk, ahol magyarázatot lelünk az európai kultúra más ágainak, a tudománynak, a filozófiának, a társadalmi és államformáknak, az emberi együttélés módjainak sajátosan európai fejlődésére is: a gnóthi szeauton – ismerd meg önmagadat – igényének megszületésében és ösztönző erejében. Az európai ember, akiről Szophoklész azt énekelte az Antigoné híres kórusával, hogy minden dolgok között a legfélelmesebb, mohó és csilapíthatatlan étvággyal látott neki, hogy egész világát mind teljesebben és mind gyorsabban birtokába vegye. Közben arra kényszerült, hogy újból és újból számot vessen a megtett úttal és önmagával. A thébai szfinx egykori kihívó, életbe vágó kérdésére újabb és újabb válaszokat kellett keresnie. Az egymás nyomába lépő, egymásból születő válaszok láncolata érlelődött mítoszból történelemmé, az emberi nem azonosság-tudatává, különösen fejlett és érzékeny történelmi öntudattá.

Ennek a fejlődésnek a mentén nőttek a művészetek Európában kultikus cselekményből a világ esztétikai szemléletének és elsajátításának eszközeivé és módszereivé, úgy, ahogyan a görög dráma – együtt a görög tudománnyal, matematikai és filozófiai gondolkodással – Aiszkhülosztól Euripidészig, két-három emberöltő alatt megtette az utat a kultusztól az esztétikai katharzisig. Először Európában fejlesztette az éneklő-zenélő emberi közösség a zenét bonyolultan összetett, homogén és öntörvényű közlő közeggé. Az írásbeliség megteremtése elősegítette, hogy maradandó alkotásokban öröklődjenek tovább egy-egy kor zenei öntudatának dokumentumai. A zene jellemzőit, a hangmagasságokat és az időtartamokat, a hangerőt és a színezetet, tehát a dallamot, a ritmust és az együtthangzást olyan logikusan egybevágó rendszerré szervezte, amely immár alkalmassá vált arra, hogy önállóan, saját szintaxisával más közlési módok: a gesztusok és a szavak, a mimika és a beszéd segítségéről lemondva alkossa meg különös világát. Olyat, amely belső viszonyításainak szervezett és logikus rendjével a világ jellemző összefüggéseinek, ezek dinamikájának modellje lehet, úgy, ahogyan az koronként az egyes embercsoportok szemléletében megjelenik. A hangélmények elemi idegélettani, nyugtató vagy felcsigázó, inkantatórius hatását emocionális erőforrásként állítja a művészi jelentés szolgálatába. Segítségével teszi folyamatos drámai élménnyé az összefüggések erővonalainak követését, esztétikai átélését.

Az európai zene nagy zárt alkotásai úgy formálnak cselekvénnyé, drámai történéssé egy-egy lényeges és jellemző társadalmi élethelyzetet, hogy az egyes alkotások sora nem csupán a zene saját történetévé illeszkedik össze, hanem egyúttal az emberiség belső történetének sajátos krónikája, történelmi képsora is kirajzolódik benne, az európai történelemszemlélet és történelem-élmény jellege szerint.

Minél fejlettebb ennek a történelmi öntudatnak a zenei ága is, annál inkább érzi felelősnek magát a zenében élő és gondolkodó egész emberi nem zenekultúrájáért és zenetörténetéért. És amint az európai hagyomány és történelmi példa fokozatosan megtermékenyíti a 20. századivá váló emberiség saját életmódjának és gondolkodásmódjának alakítását, úgy válik az egyben mind öntudatosabban érzékeny a maga különös zenetörténelmi tradíciója iránt.

Nem egyéb ez a folyamat, mint az európai körből kifelé áramlása annak a belső történeti folyamatnak, ahogyan Európa népei, nemzetei zenében is európaivá váltak, a maguk hagyományával gazdagították a közös zenei örökséget. Nemzeti tradíció, helyi zenei szokásrend és európai közösségi tudat mérte össze magát, amikor a múlt században a kelet-európai népek nemzeti öntudata a maga zenei garanciáit kereste. Az orosz nemzeti zene nagyjai éppúgy megmérkőztek az európai hagyománnyal, mint a magyar nemzeti zenei alkotás is, mégpedig legalább két nagy ütközetben. Az elsőt Erkel, Mosonyi és Liszt nemzedéke vívta, a másodikban Bartók, Kodály és kortársaik vitték győzelemre egyszerre az európaiság és a magyarság zenei ügyét. Éppen művészetük tette nyilvánvalóvá, hogy a kettő nem kettő; hogy az európaiság gazdagabbá, színesebbé vált a népek tava-szának nemzeti áramlataitól, és hogy a nemzeti zenék az európaiság közös nevezőjén fejthetik ki igazán legsajátabb értékeiket. Ki vonná kétségbe Schönberg, Stravinsky, Debussy, Janáček, Enescu, Bartók annyira egyénien és nemzetien más zenéjének közös európaiságát?

A jövőre nézve csak kérdéseink lehetnek. Elég erős lesz-e ez a hagyomány, hogy Európából folyamatosan kiáramolva, immár az egész emberiség sokszínű zenei hagyományainak közös nevezőjeként gazdagodjék önmaga is értékében? Vagy még inkább, hogy maga az emberiség elég erős lesz-e ahhoz, hogy hű maradjon önmagához és legjobb hagyományaihoz? Könnyen elfog a kételkedés annak láttán, hogy hogyan árad el világszerte az európaiság másik jellegzetes termékeként a kommersziális szemlélet és életmód a művészetben is. Érték-e még az európai zene filozófiai-történeti öntudat-őrző minősége egy korban, amely a használati, napi értékek szintjére degradálja, konzum-termékké silányítja eszmei értékei között a művészetet is? Megmarad-e ösztönző, erőt adó társunknak öntudatunk, méltóságunk, történelmi múltunk és jövőnk letéteményese, a nagy európai zeneművészet, vagy prostituáltan, cselédsorban tengődve kell filléres portékává válnia, narkotikumként kell-e önmaga felejtésében segítenie az embert?

Talán egyebek között a nemzetközi zenetörténet eszméje, megírásának szándéka adhat valamelyes biztatást arra nézve, hogy a zenei hagyományunkban őrzött értékek akár megszűntetve is megőrződnek, vagy éppen az emberiség egésze iránti felelőssége tudatára ébredő korban megérik majd reneszánszukat, úgy, ahogyan az antik humánus is beépült egy arra érett korszakban az európaiság alapvetésébe.

Számunk írói

Tarjányi Zoltán, a budapesti Központi Papnevelő Intézet prefektusa

Balás Béla lelkipásztor, plébános

Csengery Kristóf költő

Bálint Péter író, tanár

Hoványi János esszéíró

Ujfalussy József, a Liszt Ferenc Zeneakadémia főigazgatója

Anton G. Weiler, a történelembölcsélet professzora, Nijmegen

EURÓPAI KULTÚRA ÉS KERESZTÉNY ÜZENET A XX. SZÁZAD VÉGÉN

Bonyolult kérdéskör tárul elénk, ha megpróbálunk a mélyére hatolni azoknak az ellentétes, mégis egymásra ható erőknek, amelyeket az „európai kultúra” és a „keresztény üzenet” fogalmak jelölnek. Azonnal szemünkbe ötlük, mennyire egyetemes jelenség ez, bár a legkülönbözőbb időkben és helyeken jelentkezik, Európa különböző nemzeteinél sajátosan eltérő módon. Kultúra és Evangélium kölcsönösen átjárja és kritikusan szemléli egymást. Kölcsönhatásuk eredménye minden európai nép konkrét történetében másképpen jelentkezik.

Ennek tudatában átfogó elemzést kell adnunk, ha tájékozódni szeretnénk körül Európájában, s felmérni a XX. század végi európai kultúra evangelizációjának lehetőségeit.

I

Kezdjük vizsgálódásunkat az „európai kultúra” kifejezéssel. Ez mindig Európa történelmére utalt és utal – az Atlanti óceántól az Uralig: a különféle népek kulturális közösségére, amelyek hasonló módon fejlődtek. A mediterrán – latin és görög – világ hatott a kelta, germán és szláv népekre, de kapott is tőlük hatásokat. Mindnyájan a kereszténység hatása alá kerültek, de vissza is hatottak rá. Európa népei valamennyien megismertek a feudálisnak nevezett gazdasági, szociális, jogi és politikai-hatalmi rendszerrel.

A rendi országgyűlések öntőformájában mindnyájan kimunkálták saját politikai testületük tagjainak: a klérusnak, a nemességnek és a polgárságnak arculatát. Minden európai népre hatott a felbukkanó nacionalizmus, a reneszánsz, a reformáció és az ellenreformáció, a felvilágosodás és a modern iparosodás. Mind alapítottak teológiai, filozófiai és tudományos központokat – egyetemeket. Kontinensünk nemzetei véres háborúkat vívtak – s ezek végül is világháborúkká növekedtek. Mégis felépítettek egy kölcsönös megértésen alapuló közösséget. Sokféle nemzeti sajátosságuk ellenére megalkottak egy mély kulturális összetartozáson alapuló közösséget, mégpedig közös történelmük alapján.

Ebben a folyamatban alakult ki – majdnem a tudatalatti mélységben – az az európai lélek, amelyet határozott alapszemlélete tisztán megkülönböztet a többi világkultúra lelkétől. Az európai lélek legmarkánsabb jellemvonásai véleményem szerint a következők:

- érzékenység az ember belső értékére;
- fogékonyság a családra mint társadalmi egységre; s ennek következtében az igazságosságra, amelynek az ilyen szociális egységek között ki kell alakulnia;
- a szabadság és az önrendelkezés vágya, az egyén és a család szintjén egyaránt;
- mélységesen gyanakszik mindazon tekintélyekre, amelyek nem tisztelik ezt az alapvető szabadságot;

- ön maga sorsáért felelősséget érez: ez megmutatkozik a bensőségre irányuló munkaerőkölsben – nemcsak a saját jólétét tartja szem előtt, hanem azokét is, akik védelemre, gondoskodásra szorulnak, elsősorban a családjáét;
- megteremti a mindennapi életet átfogó szociális hálózatot, amely elősegíti a munkamegosztást és a különböző feladatok ellátását, hogy így biztosítsák a család létfenntartását;
- nyitott a transzcendenciára – ellenállhatatlan erő hajtja, hogy állandóan fölébe kerüljön léte korlátainak;
- rendíthetetlenül bízik az ész erejében, amely éppen létének anyagi problémáit segít legyőzni.

Így formálódott ki az európai lélek, amelynek kitörölhetetlen jellemzője ez a transzcendentális lendület: az észbe vetett hit, a szabadság és az igazságosság iránti érzékenység, amely az egyén és a közösség kapcsolatának irányítására hivatott.

Erre az alapra építették föl az európaiak a maguk kultúráját. A „kultúra” kifejezés még utal az erkölcsök és szokások, az eszmék és magatartásminták, az értékek és meggyőződések, az intézmények, a művészetek és tudományok, a filozófia és a vallás összetett rendszerére is. Az „európai kultúra” tehát azt a kulturális rendszert jelenti, amely kontinensünkön a történelem során, körülbelül 500-tól napjainkig kibontakozott. Az „európai kultúra” eszerint az európai emberek lelki, anyagi, intellektuális és érzelmi jellemvonásainak összessége. Az „európai kultúra” kifejezés nemcsak hatalmas művészeti, irodalmi, építészeti, zenei és színházi hagyományt jelöl, hanem mindenekelőtt az emberi lét alapvető formáit megélő életstílust: ahogyan az ember önmagát szemléli, kritikusan megítéli és erkölcsileg elköteleződik. Ide tartozik az ember önkifejezése, amelyet a megszerzett tapasztalatok hosszú hagyománya alakított ki, hogy eleget tehessen legfőbb feladatainak: meghódítsa a természetet, megszüntesse földrajzi és klimatikus kiszolgáltatottságunkat, kifejllessze a termelési módokat, beleértve a termelés közösségi megszervezését is. A demográfiai hullámvölgyek, a háborúk és a különféle erőszakok korszakában pedig „megszervezze” a túlélést. Az európai ember ebben a kultúrában fejezi ki önmagát, bár tudja, hogy ez mennyire töredékes. Saját kultúrájában ismeri meg lassan önmagát, mint egy tükörben, amely megmutatja törekvéseit, feszültségeit, egész arculatát. Ebben a kultúrában keresi kibontakozási lehetőségét, sorsának és történelmének értelmét; mindig új kifejezéseket keres, hogy túlelmelkedhessen létének történelmi és időbeli korlátaiban.

Igen nehéz meghatározni, hogy az európai kultúrának mely gyökerei utalnak a kelta, a germán, az antik világra vagy a kereszténységre.

Az azonban kétségtelen, hogy ez a kultúra mélyen átitatódott a kereszténységgel. Ez a szellemi erő áthatotta az egyéneket és a közösségeket. Az európai kereszténység egész teológiájával, filozófiájával, lelkeségével és társadalom-koncepciójával egészen sajátos világ- és emberképet mutat – bár jelentős különbségekre bukkanunk ezek sajátos alakulásában. Az európai eszményben az ember úgy jelenik meg, mint saját történelmének elidegeníthetetlen alanya, mint saját sorsának felelőse, aki alakítani, nem pedig elviselni hivatott a történelmet. Az az európai ember alkotta ezt a történelmet, akinek alapvető érzületeit az imént számbavettük. Az európai ember a „Mítosz” felől a „Logosz” irányában tett lépéseket, vagyis a racionalitás felé haladt. Ez szabadította fel őt az irreális elképzelések, a kitalált, félelmetes erők, a mágikus és illogikus végzet-tudat, a betegségek és az embertelen elnyomások szolgátsága alól. Nem a démonok, angyalok, természetfölötti erők formázzák az ember sorsát, hanem maga az ember, aki Isten képére

lett teremtvé, aki képes felismerni és eldönteni önmaga jövőjét, aki tehát saját történelmének alkotója és mestere. Ez az európai ember: a germán és szláv nemes, a római szenátor és polgár, a keresztény szerzetes meg a középkori és a modern kereskedő keveréke. Miután lerombolt minden osztálykülönbséget és hatalmat maga fölött, a XX. században végül is eljutott a „polgári kereszténységhez”. – Napjainkban éppen e típus haldoklásának vagyunk a tanúi.

II

A XX. század végéhez érkezve az európai ember elfáradt. A fölkelések, forradalmak, az elnyomás minden formájával szembeszálló háborúk elindítója, a történelem eddigi felelőse – elfáradt. Ma is arra hivatott, hogy saját történelmének kovácsa legyen, de már képtelennek érzi rá magát, hogy korunk elnyomó erőit legyőzze. Ezek az erők: a bürokrácia, a technológia, a tudomány, főleg pedig a gazdaság és a demográfiai robbanás. Részletekbe itt nem bocsátkozhatunk. Ezekről minden olvasó elég mély elemzést kaphat, ha rendszeresen figyelemmel kíséri az újságokat. Csupán azt a tényt rögzítjük le korunk nyomasztó problémái látán, hogy az európai ember, úgy tűnik, elvesztette bizalmát és bátorságát. Kiábrándító tényekkel kerül szembe, s nincs hozzá ereje, hogy kiutat találjon. Az egyén úgy érzi, hogy elnyeli a gazdasági hatalom névtelen rendszere. Lehet-e még azt mondani, hogy az ember saját történelmének ura? Nem inkább rabszolgája-e?

E fölismerés újabb kérdéshez vezet el bennünket: erőt meríthet-e az európai ember a keresztény üzenetből?

III

Ha az ember saját életét akarja élni, ha ő maga szándékozik irányítani a történelmet, ha nem akar napjaink gazdasági és ideológiai rendszereiben felszívódni, akkor meg kell védenie *személyi méltóságát*.

A személy fogalmát az európai ember a görög-római filozófiából és a zsidó-keresztény hagyományból vette át. Európában bontakozott ki ez a fogalom, amely az emberi jogok megalkotásához vezetett. Az ember azért kapott isteni erőt, törvényt, erkölcsöt, vallást, igazi személyességet, hogy uralkodni tudjon saját sorsa és a természet felett. Vagyis az ember mint személy nem más, mint a történeti ember, de csak akkor, ha nem szolgáltatja ki magát egészen sem az ideológiák kísértésének, sem annak a veszélynek, hogy mindent számokra redukáljon.

Ezen a ponton szólal meg az evangélium és a keresztény hagyomány felszabadító üzenete. Hadd utaljak az evangélium két alapvető mondatára a személy-fogalommal kapcsolatosan. Az első szerint Jézusnak Kaifás főpap ítélete miatt kellett meghalnia: „Exedit unum hominem mori pro populo. Jobb, ha egy ember hal meg a népért.” Ettől a pillanattól fogva tökéletes világossággal, Krisztus vérének tisztaságával tudjuk, hogy minden hatalom, amely egy embert feláldoz a nép javáért, az istenit öli meg. Az isteni pedig nem a rendszer, nem a hatalom, nem is a kultúra vagy a haza. Az isteni nem más, mint az élő ember.

Másik evangéliumi utalásunk: Jézus arra tanított minket, hogy ne úrként, hanem szolgaként viselkedjünk. Ez egyike a legfontosabb evangéliumi tanácsoknak, mégpedig kettős értelemben: a természet és az ember szolgálatában egyaránt. Ha a jövő helyes megoldását keressük a világszintű gazdasági és népesedé-

si problémák láttán, nekünk is a természet és az ember szolgálíként kell döntőnk és tervezőnk. Az ember csak akkor tud ember lenni, ha megteremti a maga szabadságát, s ebben nem akadályozzák meg – személyes felelősségét csak így vállalhatja magára. S a természet is csak akkor tud minket szolgálni, ha mi is tiszteletben tartjuk.

Feladatunk tehát az, hogy őrködjünk a társadalom humanizációján, vigyázunk az ember személyi méltóságára, az előírások és rendelkezések halmaza között, a bürokrácia gépezetében. Humanizálnunk kell az életet, a politikai, szakmai, ipari, irodai és egyetemi életet egyaránt – ezt jelenti korunkban a kultúra evangélizációja.

Nem könnyű feladat ez. A keresztényeknek felelősséggel kell részt vállalniuk hazájuk társadalmi életének megalkotásában, mégpedig nem valami eszményi bolygón, ahol előre meghatározott elképzelések szerint építenék fel az életet, a történeti körülményeket figyelmen kívül hagyva; hanem itt, a mi Földünkön, amelyen olyan emberek laknak, akik nemcsak saját helyzetük és sorsuk megteremtői, hanem egyúttal a történelem és az idő gyermekei is. Az a kultúra alkotta és formálta őket, amelyet ők akarnak újjáteremteni.

II. János Pál pápa leveleiből és üzeneteiből látszik: tisztában van e kérdéskörrel. Valahol ezt írja: „Az ember mindig egy sajátos kultúra szerint él, amely számára konkrét és történeti. E konkrét kultúra teremt köteléket az emberek között, ez teszi történetivé az emberi közösség létét. A kultúrákon belüli és közötti különbözőség éppen ebben a történetiségben gyökerezik . . .”

Nyilvánvaló, hogy ezt a történetiséget nem sajátíthatja ki semmilyen metafizikai okoskodás. Mindig konkrét cselekvésről van szó. A keresztények is saját történelmükbe ágyazottak, de az evangélium irányítja őket – nekik kell kidolgozniuk az emberi viszonyokat a ma és a holnap emberisége számára. Ez arra hív fel bennünket, hogy egyre inkább humanizáló és humánus kultúrát teremtsünk, egyre elevenebbé tegyük tehát az európai kultúrát. Végző soron az emberi személy léte forog kockán.

Tarjányi Zoltán fordítása

GÖMÖRI GYÖRGY

Hold van, hold nincs

Múlt éjszaka elbűjt a hold.
Kerestük a gyerekekkel, de az eget
felhőkárpit fedte és így csupán
ívlámpát találtunk hold helyett.
Kora reggel a konyhából kinéz és
„Nézd, apa, ott a hold!” kis kezével
fölmutat oda, hol szinte moccanatlan,
a virradatba nyíló messzeségben
lebeg a hold halvány szellem-alakban.

A VIGILIA BESZÉLGETÉSE.

SZÁNTÓ PIROSKÁVAL ÉS VAS ISTVÁNNAL

A festőművész és a költő találkozásai a Bibliával

Életrajzi írásaikból kitetszik, hogy a megszenvedett, első ifjúság után találtak egymásra; és a független alkotásokból össze-összevillanó hasonlóságok nemcsak az együtt töltött éveknek az adományai, hanem annak az erkölcsi, művészi és hitbéli eszmélődésnek is, amely a más és más környezetben eltöltött gyermekkortól, társadalmi, művészi és politikai mozgalmaktól elvezette őket – egymáshoz. Mérföldköve volt ennek az útnak mindegyikjük életében a Biblia is. Az, ahogyan külön-külön megélték a könyvek könyvével való találkozást, ahogyan életelveikbe, majd meg munkáikba építették ezeknek a találkozásoknak a tanulságait, az élményeit.

Vas Istvánhoz fordulok először: miként került közel a Bibliához?

– Az Ószövetségtől jutottam el az Újszövetségig. Zsidó családból származom, a nagyapám rabbi volt Bátaszéken, kohanitáknak, a papi rendből valóknak számítottunk. Az iskolai hittanórákon is tanultuk így-úgy Mózes könyveit, persze nem töviről-hegyire, csak bizonyos részleteit. Mivel a héber nyelv nem nagyon ment nekem, csak bevágtam a feladott részleteket. A nagy, élményszerű találkozás azonban kilencesztendőskoromban ért, amikor a Kommün idején leutazott Pestről a család Bátaszékre, nagyapámékhoz. Bátaszék akkor szerb megszállás alatt volt, és nagy bőségben élt Budapesthez képest. Nagyapám elvitt a bátaszéki rétekre sétálni és ott, séta közben mondani kezdte az Ótestamentum kezdő sorait: Kezdetben... Engem, akit addig csak a német frajlejn tanított imádkozgatni, gyöngye kis versikékkel, ott a bátaszéki réten, nagyapám mellett, a nagy költészet varázsa kapott el. Különösen a világ teremtése volt rám nagy hatással, meg azok a plasztikus alakok, Ábrahám, Jákob, Izsák, akiket az ószövetségi történetek föl-vonultatnak. Ma már úgy gondolom, a gondolkodásom is azzal kezdődött, hogy rajongva hallgattam, rajongva követtem nagyapám szavait. Rajongásom egészen addig tartott, amíg elért oda, hogy mi Isten kiválasztott népe vagyunk. Ez a kiválasztottság-gondolat már gyermekkoromban is riasztott. Riasztott persze később is, pedig akkor már tudtam, hogy az Ószövetség irodalmi megformálódása idején minden nép valószínűleg ezt mondta magáról, az asszírok, az egyiptomiak, csak hogy ők nem írták le magukról. A zsidók – pechükre és dicsőségükre – az Írás népe voltak.

– *Tehát nagyapai útmutatásra és iskolai kötelezettség gyanánt találkozott az Ószövetséggel. Hát az Újszövetséggel?*

– Tizennyolc éves koromban, műveltségem gyarapítására – mert az embernek ismerni kell ezt is, úgy gondoltam –, Bécsben kezdtem el olvasni az Újszövetséget. És nem vettem igazán komolyan. Kommunista és avantgardista voltam, szürrealista és kommunista meggyőződésemet erősítette az Újszövetség. Ez nem abszurdum, André Gide azt írja naplójában, hogy őt nem Marx tette szocialistává,

hanem az Evangélium. Engem nem szocialistává tett az Újszövetség, hanem megerősített a meggyőződésemben. Persze, ha nem vettem is komolyan, nagy költészetnek tartottam.

– És mikor következett be a változás, amikor már nemcsak irodalmi érték gyanánt tartotta nagyra az Újszövetséget?

– Nagyon sokára. 1933-ban Renan hatására ébredtem rá, hogy az Újszövetséget komolyan kell venni. Ebben a hitlerizmus is segített. Renan hét kötetének az olvasásába azért kezdtem bele, hogy ne kelljen odafigyelni arra, ami körülöttem történik. Gondoltam, amíg kiolvasom ezt a hatalmas művet, elmúlik körülöttem minden szörnyűség. A kereszténység, melyet Renan révén megismertem, szintén menekülést jelentett a számomra kezdetben. Menekülést egy más eszmerendszerbe, olyan valamibe, ami kiragadott abból, amit közeledni láttam.

– Egy mű, Renané, és egy rettenetesbe forduló világ – ezek külső késztetések arra, hogy komolyan foglalkozzék valaki az Újszövetséggel. De belső indítékok is szükségesek ahhoz, úgy hiszem, hogy kereszténnyé váljék az ember.

– Rájöttem, hogy történelemről van szó az Újszövetségben is, eleven ember-ről, hogy Jézus Krisztus kétségkívül létező ember, őt nem lehetett kitalálni. Amint úgy olvastam az Újszövetséget, mint történelmet, nem pedig, mint szürrealista költészetet, akkor vált komollyá számomra a tanítása.

– Mikortól épült be a költészetébe a Biblia?

– Amikor komolyan kezdtem el olvasni, és amikor lemondtam az avantgardizmusról. Ekkortól fogva egyre jobban lenyűgözött a Biblia-költészet páratlan volta. Akkor már elég jól ismertem Homéroszt, de az Ótestamentumban volt valami bárdolatlanabb, de hatalmasabb erő, ami fogva tartott. Olyan művész nincs, aki ezt, ha egyszer megismerte, kihagyná a munkáiból. A főalakok, de a mellékalakok is foglalkoztatni kezdik az embert. Persze, ugyanez van a görögöknél is, de a görög hősöket olyan szépen kidolgozták, hogy ember legyen a talpán, aki ott még valamit le tud tarolni. A Biblia ráadásul sokkal régebbi, mint a homéroszi eposzok, ezért minden művész igyekszik európai elképzelései szerint újrafoglalni a bibliai történeteket. A Biblia ugyanis hozzátartozik ugyan az európai kultúrához, de nem európai mű. – Az Újtestamentum, persze, minden szempontból más. Szent Ágostonnak igaza volt abban, hogy a kettő összetartozik, és azoknak is igazuk van, akik azt mondták, hogy az Újszövetség lényeges tanításainak szinte minden szava megtalálható az Ószövetségben. Mégis, valami egészen új az, amit az Újtestamentum ad. Irodalomnak is más. Mint ahogyan a magyar irodalom is egy egységes folyamat, beletartozik Berzsenyi, Vörösmarty és a XX. század költői is, de Adyval mégis valami teljesen új kezdődik. Mint epika, mint líra, hatalmasabb az Ótestamentum az Újtestamentumnál. Debóra éneke például, mely kimutathatóan egyik legrégebbi darabja az ószövetségi szövegeknek, hatalmas erejű költészet. Az Újszövetség azonban ehhez képest is, a görögökhöz képest is újjal van tele. Mi ez az új? Jézus alakja, az egyéniség szerepe. A szeretet. A túlemelkedés a földön. „Az én országom nem e világból való” gondolata. Az Ótestamentumban az egyéniség nem számít, a szeretet is minőségileg más kategória ott, mint az Újtestamentumban. Az Újtestamentum a szellemi magasabbrendűségét hozza el újdonságként a világirodalomba.

– A műfordítóként és könyvszerkesztőként a világirodalmi értékeket hazai művelődésünkbe plántáló Vas István úgy gondolja tehát, hogy az olvasmányok között

mint az irodalmi alapműveltség egyik legfontosabb művének, a Bibliának is szerepelnie kell?

– Amikor az Európa Kiadó elkészített egy listát azokról a művekről, amelyeket A világirodalom klasszikusai című sorozatába fölvenni szándékozott, és ezt a listát elküldték néhányunknak, reklamáltam, hogy a Biblia miért hiányzik? (Ketten reklamáltuk, rajtam kívül még Aczél György tette szóvá.) 1956 után első szerződésem az Európával egy Biblia-válogatásra kötöttem. Két vastag kötetben most fog megjelenni a negyed százada éhatározott Biblia-válogatásom. Az eredeti mű kétharmadát tartalmazza, az Ótestamentumból többet, az Újszövetségből kevesebbet hagytam. A „vizsolyi” fordítást használtam föl, de a bántó félreértések, sajtóhibák kihagyásával. Ennyire hű Károli Gáspárhoz azóta sem volt egyetlen kiadás sem, mint ez a mostani, mert, mint ismeretes, Károli szövegén minden újrakiadás alakított, változtatott.

– *Szántó Piroska biblikus fogantatású munkái láthatóbban vannak jelen a Duna-parti lakásban, mint Vas Istvánéi. A festőállványon félig kész olajfestmény, Krisztus virágvasárnapi bevonulása – Toledóba. Egy spanyolországi utazás emléke és virágvasárnap győzedelmes ünnepe él a sötét színek és vakító fehérek ellentétével ható kompozícióban. Az asztalt beborítják egy misekönyv-tervhez készült rajzok, akvarellek. Mária arany háttér előtt, paraszt-ujjú, kék ruhában fogadja az angyali üdvözlést, virágmotívumokból bukkannak elő az evangéliumi szövegekhez készített rajzok.*

– Mindent elkövettem velem az élet, hogy vallásossá tegyen. Szüleim nem voltak, a nagyanyám nevelt, s éreznem kellett, hogy fölösleges vagyok, voltaképpen teher is. Nagyanyám könyvei között az ötkötetes magyar történelem, a „Gracza” és a Pesti Napló képzőművészeti ajándékkönyvei, például az Arany-Zichy album mellett ott volt a Biblia. Az Ószövetség is, az Újszövetség is. Az olvasmányaimmal nem törődött senki, azt olvastam, amit akartam, olvastam hát a Szentírást is. Nem volt kétséges, hogy amit abban találok, az igaz, hiszen állandóan ezt hallottam: olyan igaz, mint a Szentírás. Mi, noha afféle „paraszt-zsidóknak” számítottunk – nagyapám gazdálkodó volt, földünk volt – természetesnek tartottuk, hogy a város zárdájába járjak iskolába. Ott, sajnos, elvette a kedvemet a katolikus vallástól egy csomó külsőséges forma szigorú betartása és megkövetelése, amit magam körül láttam. De az otthoni Biblia-olvasás megvizsgált és elragadott. Elkezdtem hát olvasni előlről és rendszeresen. Az Ószövetséget természetesen már nagyjából ismertem, a mesészerű és szerelmes részleteket különösen. De a rengeteg csata, dúlás, harc visszariasztott, a győzelmek is. (Mit jelent az, hogy győzelem? Legyilkolnak egy csomó embert.) A prófétákban és a zsoltároknak megéreztem a nehéz veretű, nagy költészetet, kicsit féltem tőlük, de azért gyönyörködve olvastam őket. Az Újszövetségben pedig szinte elkábított az, hogy Krisztus nemcsak egy néppel, hanem az emberek egyéni bajaival is törődik, de mennyire! Meglátja Zakeust a fügefán, feltámasztja a halott kislányt, szóval mindig szakít időt arra, hogy az éppen bajban lévő, névtelen asszonyon vagy a gutaütött emberen segítsen – az ő országa nem e világból való – de mindegy –, a világi bajon is segíteni akar. Hogy Isten akarata nélkül egy verebecske sem hullhat le? Micsoda boldogság ezt tudni! Hát akkor van valaki, aki velem, személy szerint velem is törődik, csak hinne kell benne, engem is szeret, s ha ez így van, nekem is könnyebb szeretni a felebarátaimat, ha esetleg bántanak, az sem számít. Van szeretet és van, aki segít elviselni, ha nem szeretnek, valaki, aki maga a szeretet, aki engem is megváltott. Az ítélő, a pokolra vető Jézust akkor sem tudtam, ma sem tudom igazán elképzelni. Mint gyermekkoromban, most is az elnéző,

megbocsátó Krisztust látom élesebben. (Vas István közbeszól: Piroska olyan, mint Szent Ágoston anyja, anima naturaliter Christiana, őt a természete predestinálta a kereszténységre.)

– *Érdekes ezt kettejüktől hallani. Ugyanis szállong egy mendemonda, mely szerint Szántó Piroskát, az illegális kommunistát, Rajk László harcostársát Vas István vezette el a valláshoz.*

– Pista vezetett rá, hogy merjem vállalni tudatosan azt, ami az első biblia-olvasásaim óta titokban, de igen erősen élt bennem, és amiről senkinek sem beszéltem addig, amíg őt meg nem ismertem. Ő még a szabályokat is szükségesnek tekintette, azt mondta: tartják az embert. „Megkötő szabálynak” nevezi ezt egyik versében. És azt is együtt „fedeztük fel”, hogy annak a rengeteg szörnyűségnek, ami velünk, szeretteinkkel, világunkkal történt, előbb-utóbb a hit megadja a magyarázatát.

– *Az egyházművészettel hogyan kötött szövetséget a képzőművész Szántó Piroska?*

– Csak azt mondtátok, hogy a Biblia a könyvek könyve, de azt nem, hogy a témák témája. Nem hiszem, hogy akadna festő, akit nem vonzana egy-egy bibliai téma. Hacsak nem mesterségesen fojtja el magában –, elég baj az neki. Nem látam én érettségiig komoly képzőművészetet Félégyházán, csak a templomban meg a zárdában. Igen élesen emlékszem egy Szent Mihály szoborra, lángoltak a szárnyai. Később Szentendre jött, ami igazán egyházművészeti kincstár, az ikonokkal tündöklő pestiskeresztől kezdve, a templomkapu csudálatos vasvirágain át, a kis fogadalmi szobrokig és az ikonosztázokig. De hát a magyar egyházművészet, az igazi, az nemcsak az itt-ott megmaradt építészeti emlékekben, hanem az útszéli feszületekben jelenik meg nekem leginkább. Láttam például Szigliget környékén egy olyan korpuszt, amelyik hajszálla olyan volt, mint a helybeli kovács, nagyon magyar testű, nagyon népi Krisztus volt. Hát elkezdtem keresni és megfesteni az útszéli vagy egy-egy szőlőgarád menti feszületeken ábrázolt Krisztusokat. Tizennégyet állítottam ki ezekből a munkáimból a Múcsarnokban, 1970-ben. Akkor még nem volt sem általános, sem divat a Krisztus-ábrázolás az akkori magyar festészetben, és furcsán reagált rá a közönség. Volt, aki vallásgyalázásnak tartotta ezeket a képeimet, és volt, aki azért orrolt meg, mert – szerinte – vallási propagandát fejtettem ki. Olyanok is voltak, akik megértették. Ez persze azóta megváltozott, mindenki csinálja, és senki sem ütközik meg rajta.

– *És van egy legendás bajóti keresztútja, valamint egy oktató célra készített diáfilmsorozata, mely a Bibliát ismerteti képekben.*

– A bajóti keresztútnál abból indultam ki, hogy ha Krisztus feltámadott, márpedig feltámadott, akkor Bajóton is feltámadott. Hát akkor a bajóti asszonyok követik a keresztútján, és Veronika a „ritka” kendőjét tartja oda neki, hogy letörölje a verejtékét. (A bajóti népszokás szerint egy évig ritka kendőt – csipkekendőt – viseltek a fiatalasszonyok.) Az utolsó pillanatban még láttam egy magyar falut viseleteivel, népszokásaival, azt próbáltam rögzíteni a bajóti keresztúton. Az csak természetes, hogy a művész a maga korában ábrázolja a bibliai jeleneteket, korabeli ruhákban az Evangélium szereplőit, nem értem, miért fogadják olykor ellenségesen, ha a ma művésze is így tesz. A gyerek-bibliasorozatnál kicsit gátolt, hogy volt egy vezetőm, aki előírta és megbeszélte velem az éppen sorra kerülő textust. Mivel gyermekeknek készült a sorozat, bizonyos általánosan elfogadott külső formákat meg kellett tartani.

– Ismét előkerültek a szabályok és a normák, melyek szellemi mozgásában zavarják a művészt, az embert. Milyen katolikusnak tartja magát Szántó Piroska?

– De hiszen én nem vagyok katolikus. Választott vallásom a református. De ahogy Pista azt mondja magáról, hogy ő rossz katolikus, sajnos, én sem vagyok jó református, mert egyedül a nagypénteki Úrvacsora az, amit sosem mulasztok el. Pedig szoktam templomba járni, szeretek. Nekem mindegy, hogy kereszt, csilag vagy akár kakas van a torony tetején. Azt, amit keresek, ami megnyugtat, azt minden templomban megtalálom. De erről sohasem vitatkozunk Pistával. Már csak ezért is örülök neki minden áldott nap, hogy elvett feleségül.

AZ ÖKUMENIZMUS KÉT TERMÉKENY ÉVTIZEDE

Előző számunkban Cserháti József felvázolta a keresztény egységmozgalom jelenlegi állását. Bármilyen sokféle nézet kavargó is az ökumenikus törekvések körül, azt mindenki elismeri, hogy a keresztények egységéről szóló zsinati határozat egészen új szemléletet hozott a katolikus egyház életébe. Nemcsak belekapcsolódott az ökumenikus törekvésekbe, hanem azok legállhatatosabb mozgatójává is lett. Ünnepi nyitányként a Zsinat 1965. december 7-i ülésén a pápa (s ezzel egyidejűleg Konstantinápolyban Athenagoras pátriárka) nyilatkozatot olvasott fel: sajnálják a sértő kifejezéseket, alaptalan vádakot, kifogásolható eljárásokat, amelyek az egyházszakadás idején mindkét oldalon meghatározták az eseményeket, s visszavonják az 1054-ben kölcsönösen kimondott kiközösítést, amely mindmáig gátolta a közeledést.

Az ökumenikus munkát a zsinat idején megalakított Keresztény Egységtitkárság irányítja. Részből az ökumenikus szemléletet igyekszik kialakítani a katolikus egyházon belül, részben párbeszédet kezd a többi egyházakkal.

I. A keleti egyházakkal hivatalos egyházi kapcsolat alakult ki (a protestánsokkal szakértők, teológusok bizottságaiban és ülésein folyik az érintkezés). Ennek oka, hogy ezek az egyházak ugyanazokat a szentségeket tartják érvényesnek, mint a katolikusok (beleértve az Eukarisztia, a papi és a püspöki rend szentségét). A keleti egyházakat két csoportba oszthatjuk: az ősi keleti egyházak nem fogadták el a Kalcedoni zsinat (451) határozatait, s ezzel elváltak a többi keresztényektől. Ide tartozik az Örmény, a Szír, a Kopt és az Etióp Ortodox Egyház. Bár ezekkel az egyházakkal másfél ezer éve megszakadt a kapcsolat, mégis mindnyájan örömmel fogadták el a meghívást a zsinatra és küldték el megfigyelőiket. Azóta a legmagasabb szinten jöttek létre találkozók a Szentszékekkel: mindegyik pátriárka ellátogatott Rómába, viszonzásul pedig az Egységtitkárság elnöke fölkereste őket. Ezek a találkozások elősegítették egymás mélyebb megértését, s lehetővé tették a tanbeli eltérések megtárgyalását. A Kalcedoni zsinat a megtestesülés dogmáját fogalmazta meg (Jézus Krisztus Isten és ember egy személyben). A megbeszélések során kiderült, hogy ők ugyanúgy gondolkoznak a megtestesülésről, csak hitüket más formában fejezik ki. 1973-ban a kopt ortodox pátriárka, 1984-ben pedig a Szír ortodox pátriárka adott ki a pápával közös nyilatkozatot, amelyben a niceai zsinat alapján vallják meg közös hitüket a megtestesülésben.

II. A bizánci ortodox egyházakkal is látogatások és találkozók keretében mélyült el a kapcsolat. Az 1964-ben Rodosz szigetén megtartott pánortodox konferencia határozata szerint a különböző ortodox egyházak annyira eltérnek egymástól, hogy Róma inkább az egyes egyházakkal keresse az érintkezést. Így indult el „a szeretet párbeszéde”, ahogyan Athenagoras konstantinápolyi pátriárka megfogalmazta. (1967-ben VI. Pál pápa meglátogatta őt Konstantinápolyban, s ő még ugyanebben az évben viszonzta a látogatást.) 1975-ben az ortodox egyhá-

zak megérettnek látták az időt arra, hogy teológiai kérdésekről is tárgyaljanak: megkezdődjék „az igazság párbeszéde” is. VI. Pál pápa a Sixtus kápolnában fogadta az Ökumenikus Pátriárka küldöttségét, s megcsókolta a küldöttség vezetőjének lábát, annak jeléül, hogy pápaságát egyszerűen alávető szolgálatnak tartja. A tényleges tanácskozások 1980-ban kezdődtek meg, először az egyház és az Eukarisztia misztériumáról, majd a hitről, a szentségekről és az egységről. Kitértek már a harmadik témakört is: a papság, az egyház szentségi felépítése és az apostoli utódlás.

III. A *reformáció egyházaival* az Egységtitkárság elsősorban nemzetközi szinten kezdeményezett párbeszédet.

1. A *Lutheránus Világszövetséggel* 1967-ben indult el a teológiai párbeszéd Az evangélium és az egyház címmel. Az ötéves munka eredményét a Málta-jelentés foglalja össze. Főleg a hit által való megigazulás és a szentírás-szenzitivitás kérdéseiben történt jelentős közeledés, de a pápai primátust is „az egység szolgálataként” értékelték. Az 1973-ban újjáalakult bizottság az Eukarisztiával foglalkozott. 1978-ban kiadott „közös tanúságtételük” három ötödét a közösen elfogadott hitvallás alkotja. A másik, kisebb rész „közös feladatokként” a még fennálló eltéréseket foglalja össze. 1977-ben kezdték elemezni a papi szolgálatot. Az 1981-ben kiadott záródokumentum a papság teológiájában hozott eredményt – a püspöki szolgálat terén még sok nyitott kérdés vár megoldásra. – Ezzel párhuzamosan az Egyesült Államokban 1965 óta rendszeresen folyik az ökumenikus teológiai párbeszéd. Közös kutatásaik jelentős eredményekhez vezettek, s megjelölik a további közeledés lehetőségét a világegyház számára is.

Két jubileum is alkalmat adott a közeledésre. 1980-ban az Ágostai Hitvallásra emlékezve a Szentatya kijelentette: az évek óta tartó intenzív párbeszéd feltárta, milyen kiterjedtek és szilárdak keresztény hitünk közös alapjai. A pápa felhívott mindenkit: „Krisztus, az evangélium, az ősegyház, az egyházatyák és az egyetemes zsinatok iránti hűségben kutassák és fedezzék fel újra azt az apostoli örökséget, amely mindnyájunkat összeköt e testvéreinkkel.” – Luther Márton születésének 500. évfordulója alkalmából, 1983-ban pedig a Szentatya kijelentette: ez „jó alkalom arra, hogy őszintén és keresztény szeretettel értékeljük a reformáció történeti eseményeit”.

2. A *Református Világszövetséggel* csak 1970-ben kezdődött el a párbeszéd. Tízévi munkájuk eredményét közös nyilatkozatban foglalták össze, s megküldték a Református Világszövetségnek és a katolikus püspöki konferenciának. Az újjáalakított bizottság 1984-ben kezdte meg munkáját „Az egyház egysége mai világunkban” címmel.

3. Az *anglikán közösséggel* a párbeszéd 1966-ban kezdődött, Ramsey Canterbury-i érsek római látogatása után. A közös bizottság (ARCIC) az Eukarisztia, a papi szolgálat és a pápai tekintély vizsgálatát tűzte ki céljául. Többszörös átdolgozás után 1982-re készültek el munkájukkal. A végleges szöveget a bizottság megküldte az egyes egyházaknak: vizsgálják meg, hogy a dokumentumok hitelesen fejezik-e ki az ő hitüket. – II. János Pál pápa angliai látogatása alkalmával közös nyilatkozatot adtak ki Runcie Canterbury-i érsekkel. Ennek nyomán új vegyesbizottságot (ARCIC-2.) állítottak fel, hogy vizsgálja meg a még fennálló tanbeli eltéréseket, s tanulmányozza azokat a nehézségeket, amelyek még akadályozzák egymás papságának kölcsönös elismerését, s tegyenek konkrét javaslatokat arra, hogy a hitbeli egység megteremtése után hogyan jöhet létre a teljes egyházi egység.

4. A *Metodista Világtanácscsal* 1967-ben indult el a párbeszéd. Az egység szempontjából lényeges témákat vették sorra: a keresztények a mai világban, az Euka-

risztia, a papi szolgálat, a Szentlélek, az egyház. 1983-ban, tizenhét évi intenzív munka után juthattak el addig a megállapításig, hogy most már nem csupán egymás kölcsönös megismerésére és megértésére törekszenek, hanem a teljes egyházi közösséget keresik a hitben és a szentségi életben. Természetesnek kell tartanunk, hogy még mindig hosszú út van hátra, míg a hivatalos egyesülés létrejöhet.

5. A *pünkösdistákkal* 1972-ben kezdődött párbeszéd. Itt azonban nem intézményes egyházi közösség vált partnerünkkel, hanem a nem-katolikus pünkösdista mozgalmak vezetői. A megvitatásra kerülő teológiai témák is eltértek a többiekétől, hiszen a pünkösdisták tagadják az egyház intézményes jellegét. Arról kezdtek tanácskozni, hogy a Szentlélek milyen szerepet játszik a keresztyén életben. A párbeszéd azonban így sem maradt haszontalan.

6. A *Baptista Világszövetséggel* 1984 nyarán jött létre kapcsolat. Az elsődleges cél egymás kölcsönös megismerése: milyen hasonlóságok és különbségek vannak a hitben, az egyházak életében, a lelkipásztori tevékenységben és a missziós munkában.

IV. A kétoldalú párbeszéd mellett fontosak a *sokoldalú* együttműködések is. Elsőként az Egyházak Világtanácsa (vagy helyesebben: az Egyházak Ökumenikus Tanácsa) jelentkezett 1965-ben. Az 1983-ban Vancouverben megrendezett hatodik világkongresszuson már jelentős szerepet játszottak a katolikus teológusok is. Közreműködtek abban a bizottságban is, amely tizenöt évig tartó munka után a világkonferencia elé terjesztette az úgynevezett Lima-dokumentumot. Ez óriási lépést jelent előre az egység útján, hiszen célja az, hogy elsegítsen az apostoli hit közös megfogalmazásához. Jelenleg világszerte, így hazánkban is, elmélyülten tanulmányozzák a különböző egyházak teológusai ezt az írást (ismertetésére következő számaink egyikében visszatérünk).

Az Egységtitkárság céljául tűzte ki azt is, hogy mozgósítsa az egész egyházat az ökumenizmus érdekében, hiszen az egyházi közvéleményben és az egyesek gondolkodásában is ledönthetetlennek látszó falakat kell áttörni ahhoz, hogy az ökumenikus szellem általános elfogadásra találjon. 1967-ben kiadták az Ökumenikus direktóriumot, sürgetve az ökumenikus bizottságok megalakítását, a közös imádságot, egymás kölcsönös megismerését. Az 1975-ben kiadott dokumentum az együttműködésnek sok lehetséges – és számos országban máig kihasználatlan – formáját sorolja fel. Itt csak kettőt említünk: Közel másfél száz országban folyik vagy elkészült a Biblia közös protestáns-katolikus fordítása és kiadása. – Több mint huszonöt ország püspöki kara pedig tagja lett az Egyházak Ökumenikus Nemzeti Tanácsának.

Az Egyházak Ökumenikus Tanácsa már 1937-ben megalakult. Első elnöke, a nemrég elhunyt W. A Visser't Hooft mondta egyszer: „Nemcsak a szkeptikus világ, hanem a keresztyének milliói is csak akkor vesznek bennünket komolyan, ha az Egyházak Ökumenikus Tanácsa és a Katolikus Egyház közösen fog beszélni és cselekedni Krisztus nevében. Ezzel új reményt hozhatunk a világba, amelyet az értelmetlenség, az önpusztítás, az erőszak és a nyomor fenyeget.”

L. L.

Felhívjuk kedves Olvasóink figyelmét, hogy a VIGILIA KÖNYVEK sorozat 5. kiadványa megjelent.

DSIDA JENŐ: ÚT A KÁLVÁRIÁRA

A kötet a költő válogatott versein kívül könyvben eddig kiadatlan elbeszéléseit, vallomásait, kritikáit, útirajzait és hátrahagyott verseit is tartalmazza. Ára: 90.- Ft.

SZENVEDŐ ÉS MEGÚJULÓ EGYHÁZ: FÜLÖP-SZIGETEK

55 millió ember; több, mint 7000 sziget a Csendes óceánban, Kínától délre; elmaradottság, diktatúra – ez a Fülöp-szigetek. 1564–1898 között spanyol gyarmat. Kultúrája ma is szinte azonos Latin-Amerikáéval. A népesség kilenc tizede katolikus. 1898–1946 között amerikai megszállás alatt áll. Az angol azóta hivatalos nyelv. 1946 óta az ország független köztársaság. Az USA jelenlétére „csak” a gazdasági befolyás és a katonai támaszpontok figyelmeztetnek.

A népszaporulat igen nagy. 2000-re 80–81 milliós népességre számítanak. A lakosság egy tizede az ötven elismert nemzeti kisebbség egyikének tagja. Zömük törzsközösségben, primitív körülmények között él. Egyik-másik törzs ma is fejevadász. Mindanao szigete és az ország déli részének lakosságából 2,5–3 millióan muzulmánok. Húsz éve harcban állnak a kormánnyal.

Telekkönyv, birtokpapírok csak a legújabbban vannak ebben az országban. Jogászok logika szerint emiatt a legtöbb földnek nincs gazdája, eladható. Vevő a szűk hazai gazdag réteg vagy a külföldi hitelező. Az eredmény: a törzsek egyik vidékről a másikra űzése és a nincstelenek szaporodása. A föld nélküli mezőgazdasági bér munkások száma 1903–1946 között 20 ezer főről 1,6 millióra, 1976-ig pedig 3,5 millióra nőtt. A városok irdatlanra puffadnak. Manila lakossága több, mint 8 millió. A betelepülők a külvárosok embertelen viskórengetegében laknak. Jelentős részük munkanélküli. Az össznépesség fele az abszolút szegénységi szint alatt él.

A „közrendet”, a munkafegyelmet s a politikai „nyugalmat” szélsőséges diktatúra biztosítja. A külföldi tőke becsalogatására a munkaadónak szinte teljhatalma van. A sztrájk tilos. Külön díjazás nélküli munka vásár- és ünnepnapokon is elrendelhető. Nőket és gyermekeket szabad alacsonyabb munkabérért foglalkoztatni. A munkarend biztosítására a (magán) munkaadó fegyveres őrséget alkalmazhat. 1981 óta ezek a fegyveresek több sztrájkkísérletet fojtottak vérbe.

1972–1981 között a diktatúrát „rendkívüli állapot” formájában legalizálták. Ekkor kezdődött a széles körű katonai nevelés és a katonaság bevetése rendőri feladatokra, a politikai ellenzékkel szemben. A „feladatok” néha valódi hadműveletekké válnak. Egy, a muzulmán országrész ellen vezetett „büntető akciónak” 20 ezer polgári halottja volt. A politikai foglyok száma ismeretlen. A foglyok gyakran évekig várhatnak a formális vádemelésre. Eközben – a Fülöp-szigetek katolikus püspöki kara és az Amnesty International adatai szerint – a letartóztatottakat módszeresen brutálisan kínozzák, hogy terhelő vallomásokat tudjanak kicsikarni. Talán ennél is szörnyűbb a nem tetsző személyek egyre gyakoribb elrablása, kínzása, meggyilkolása. Az amerikai Newsweek cikkírója az országot „a félelem szigeté”-nek nevezi.

Az egyháznak hagyományosan jelentős politikai szerepe van. A spanyolok elleni függetlenségi harc vezetői papok voltak. Jelenleg az egyház az egyedüli, az egész társadalmat átfogó és a diktatúrával szemben álló intézmény. Ez az erőssége, de ugyanez konfliktusok forrása is. A papság egyszemélyben közösségvezető, értelmiségi tanácsadó és a közösség politikai képviselője. Ilyen minőségben könnyen nevezhető „ellenzékinek” vagy akár „felforgatónak”. Néhányan közülük börtönben vannak. Van, akit megöltek, néhányan eltűntek. Egyesek az utolsó pillanatban a gerillákhoz menekültek.

A Fülöp-szigetek egyháza szenvedő egyház. Vértanúinak száma egyre nő. Hosszú ideig az arisztokrácia, a feudalizmus, a fennálló rend órének tartották. Jelenleg a „társadalom lelkiismerete”, amelynek az államhoz való viszonyát „kritikus együttműködésként” szokták meghatározni. A Fülöp-szigetek katolikus egyháza mindenesetre nagy erőpróba előtt áll. Ebben támaszkodhat intézményeire: 286 óvodára, 591 elemi és 921 középiskolára, 159 főiskolára és 12 egyetemre, összesen több, mint egymillió főiskolai és egyetemi hallgatóval. Az egyház 21 rádió-tévé állomást, három országos folyóiratot és igen nagy számú helyi lapot irányít. Az egyházi egészségügyi és szociális hálózatot 161 kórház, 166 orvosi rendelő, 6 leprásokat ápoló központ, 76 árvaház és 18 öregotthon alkotja. Mindehhez azonban csak 4500 pap, 450 szerzetes testvér és mintegy 7000 szerzetes nővér van az országban, akiket a lekipásztori munka is lefoglal.

Az első lépés mindenesetre sikeres: a lekipásztorkodás személyi feltételei biztosítva vannak. Az elmúlt évtizedben a papok száma évente 90 fővel nőtt. Napjainkban a növekedés rohamosan gyorsul – a seminaristák száma eléri az aktív papságét. A világban ma mintegy 800 fülöp-szigeti misszionárius dolgozik. Mindez azért lehetséges, mert otthon a papok és szerzetesek, valamint 1500 főállású hitoktató mellett a legtöbb plébánián dolgozik önkéntes lekipásztori munkatárs, aki igeliturgiát vezet, közösségi programokat szervez, kis közösségek élén áll, diakónusi feladatokat végez. A világiak részvételének legújabb formája a missziós felkészítés. Eddig fél tucat világi missziós dolgozik az országban s ugyanannyian – a világegyházért érzett felelősség jegyében – Afrikában, Ázsiában, Amerikában.

Az erőpróba második lépése az 1978-ban kezdett közösség szervezési program. Ennek számszerű eredménye 2000 új bázisközösség, összesen mintegy 100 ezer családdal. Felismerték, hogy a keresztény szeretet megvalósításának legtermészetesebb és legalkalmasabb intézményei a hívek közvetlen, élő közösségei. Terjed az a nézet, hogy ez az „egyház egyik új formája”. Labayen püspök egy 1985. évi nyilatkozata szerint a keresztény kis közösségek megjelenése „olyan mélyen fogja alakítani az egyházat, mint a monasztikus rendek, például a Szent Benedek-rend növekedése az V. századtól az egész középkoron át, vagy mint a jézuiták és az egyéb apostoli rendek a XVI. századtól mostanáig”. Tavaly a 11. Papnevelési Konferencia előkészületeként a kispapok körében közvéleménykutatást végeztek. Zömük az egyházat elsősorban közvetlen közösségként akarja megvalósítani; a pap első feladatának pedig kis közösségek életrehívását és az egyházközségen belüli közösségi kapcsolatok erősítését tekinti. A több, mint száz főből álló püspöki kar felfogását a keresztény kis közösségekről jól kifejezi egy 1981. húsvéti körlevél. A pásztorlevél fejezetei a következők: 1. Válságban élünk. 2. A keresztény kis közösség kicsiben megvalósuló egyház. 3. Az egyház helyesli a kis közösségeket. 4. A keresztény kis közösségek az igazságért és az emberi méltóságért, azaz evangéliumi értékekért dolgoznak. 5. A keresztény kis közösségek az evangéliummal összhangban szabadságra törekcsenek. 6. Akik szembefordulnak a keresztény kis közösségekkel, Krisztussal fordulnak szembe. 7. Bátorítás: vessétek hiteteket Krisztusba! Queveda püspök II. János Pál pápa fülöp-szigeti beszédeit idézi, amikor kis közösségek létesítésére biztat, majd azt mondja, hogy ezután „csak azok mondhatják a keresztény kis közösségeket Krisztus és az egyház tanításától való eltérésnek, akik nem értenek hozzá, vagy akik visszautasítják a hitet”.

A kormány ismételten kifejezte, hogy „a keresztény bázisközösségeket veszélyesebbnek tartja, mint a kommunistákat”. A politikai és hatalmi rendszer hamis hírek terjesztésével és erőszakos eszközökkel is gyengíteni próbálja a közössége-

ket. „Az intézményesített zaklatás és a katonai elnyomás közepette a keresztény bázisközösségek prófétai egyházzá fejlődnek – írja Labayen püspök. – Fennállásuk két-három évtizede óta a vértanúk gazdag vetését nyújtják.”

A Fülöp-szigetek katolicizmusa elindult azon az úton, amelyen feudális és klerikális egyházból a felelős keresztények egyházává fejlődik. Ebben a változásban a gazdasági és a politikai elnyomottság nem akadályt jelentett, hanem az eszmélés, a keresztény elkötelezettség forrásává vált.

T. M.

HIT ÉS ÉLET

BESZÉLGETÉS – EGYÜTTLÉT ISTENNEL

Tanulságos volna felismerni, ki mit tart lényegesnek a keresztény életben. Ki mivel vádolja magát a gyóntatószékben: mit érez bűnnek, mulasztásnak? Életeszményünk éretlenségét jelzi, hogy – talán részben éppen a kezdeti iránymutatást tartalmazó lelkítükrök nyomán – alig féltucatnyi feladatért tartja magát felelősnek, elszámoltathatónak a legtöbb keresztény. Ezek között azonban valamilyen formában biztosan szerepel az Isten-kapcsolat ápolása, az első a tíz mózesi parancsolat közül. Elhanyagolja a hitét az, aki nem, vagy csak hébe-korba jár szentmisére; laza Isten-kapcsolatra vall, ha valaki nemigen imádkozik, esetleg csak bajba kerülve fohászkodik segítségért.

Mi az imádság? Hol a helye az életünkben? Mikor, mit és hogyan imádkozunk? Kisgyermek-korunk óta foglalkoztatnak ezek a kérdések. Szép keresztény hagyomány például az étkezés előtti és utáni ima. Hívó családokban a kisgyerekek szüleiktől tanulják meg. De egyre ritkábbak az otthoni közös étkezések. Munkahelyen, napköziben, vendéglőben pedig aligha vetünk ma már keresztet. Feltűnést keltő, de legalábbis indiszkrét volna benső életünk titkát a nyilvánosság elé teregetni. Így aztán, katolikus családoknál is, vendégségek alkalmával némi kínos feszengés támad: kezdjük imával az étkezést vagy ne?

Papi társaságban is találkozunk hasonlóval: összejövétel, előadás, értekezlet vagy beszélgetés közben megkondul a déli harangszó. Mocorgás támad. Főleg az idősebbek egypercnyi szünetet tartanak, hogy elmondják az Úrangyalát. A fiatalabbaknak mintha már nemigen jutna eszébe. Kinek van igaza? Aki ragaszkodik hozzá, hogy a harangszóra elmondassék az arra rendelt imádság, vagy aki rugalmasan későbbre hagyja, vagy talán annak, aki régen elhagyta már? Sokan még elemibb kérdéseket vetnek föl: kell-e, mennyit és mit kell imádkozni reg-

gel, amikor az ember álmos, kapkod, rohan? Mikor imádkozunk a nap folyamán? Lefekvéskor-e, hiszen akkor többnyire elalszunk ima közben. Melyik a nap legalkalmasabb időpontja, alkalma az imádságra?

Folytathatjuk a gondolatsort a közös imákkal. Nagyszüleink kötött imaformái, a rózsafüzér és a litániák napjainkra sokat veszítettek népszerűségükből. A fiatalabbak talán nem kevesebbet, de mást imádkoznak. Jó tíz éve a magyar kereszténységben is elindult a spontán, egyéni imádkozás. A fiatalok összejöttek imádkozni, de nem kötött szövegeket mondtak, hanem saját érzelmeiket, élményeiket, vágyaikat, kéréseiket fogalmazták meg, hangosan, egyénien a többiek előtt. Körbejárt az égő gyertya, a taizéi kövecske vagy egy keresztt, s akinek a kezébe került, az hangos imába kezdett. Felszabadító élményt adott ez – alkalmat arra, hogy ki-ki önmagát adva, mégis a közösséggel együtt szólhasson Istenhez. – Aztán a hátrányok is jelentkeztek azokban a csoportokban, amelyek kizárólagossá tették ezt az imaformát: szentimentálissá, egyénieskedővé válhatott időnként ez az ima, afféle produkcióvá, magamutogatássá. A csoportok megéreztek: bármilyen hasznos is a spontán ima, nem nélkülözhetjük az egyház közös, objektív áramban folyó hatalmas liturgikus imáját – s elterjedt a közös vesperás, esetleg laudes.

Énekekkel is imádkoztunk, imádkozunk, gitárral vagy anélkül. Sokakat megmozgattak ezek a lelkes, őszinte szívből fakadt ima-dalok. De akadt, aki művészi szempontból hígnak érezte szövegüket, dallamukat, mások pedig ráéreztek arra, hogy ez csak a hangulatteremtő kezdet – csonka marad, ha nincs elmélyültebb folytatása. Elindult a gregorián tanulása, terjedőben vannak a Kis magyar uzuális énekei, s egyre többfelé csendülnek fel a taizéi közösség dallamai: meditatív, gregoriánszerű rövid énekek, amelyek alkalmasak a figyelem fenntartására, az elmélkedő-imádkozó közösség összefogására hosszabb ideig is.

Melyik az igazibb? A liturgikus, vagy egyáltalán a közös ima, vagy pedig az egyéni imádságok? S ha az egyéniek – akkor a mások által írt szövegek, a századok során kialakított szertartások vagy pedig saját vallomásaink? A fiatalok ösztönszerűen talán az utóbbira szavaznának, de mintha az örök-emberi-isteni liturgikus ima időtállóbbnak s ezért korszerűbbnek bizonyulna egyéni szavunknál, bármilyen őszinte és jámbor legyen is az. De tovább kérdezhetünk: hangos szóval-énekekkel imádkozunk-e vagy csöndben? Legyen-e szervezett rendje, szerkesztett forgatókönyve imádságos összejöveteleinknek, vagy bízzuk a Lélekre, az egyéni, spontán ötletre a dolgok alakulását?

A zsinatnak mindenki számára legfoghatóbb eredménye kétségtelenül a szentmise reformja volt. Ma már senkinek sem jut eszébe, hogy valami jámbor imádsággal foglalja el magát a templomban, miközben a pap mondja a misét. Ma már tényleg kuriózumnak számít az átváltoztatás csendjében az olvasó csörgése, vagy az a lekipásztor, aki különböző szándékokra különböző imákat mondat mise közben. Egyre kevesebben méricskélnek már, hogy milyen minimális ottléttel „érvényes még” a misehallgatásuk. Ma természetesnek érezzük, hogy a mise: közös áldozatunk, amely mindnyájunk tevékeny részvételét kívánja. Mégis: mennyi a zavaró mozgás egy-egy mise alatt: a mindig elkésők, a mise alatt ügyes-bajos dolgokat intézők, a templomba éppen csak bekukkantó kíváncsiak vagy turisták. Főleg városokban milyen bátortalan, gyakran össze-vissza a közösnek hirdetett éneklés (képzettebb, áhitatosabb, több művészi érzékkel és tudással megáldott kántorok segíthetnének ezen?!). De ha minden jól sikerült is: olajozottan, sokak bevonásával futott végig a közös szertartás – vajon helyet kapott-e benne a zsinat által előírt szent csend, az egyéni, bensőséges összeszedettség néhány pillanata legalább a szentáldozás után?

Átgondolásra és megbeszélésre, egyéni és közös megfontolásra való kérdések ezek: hogyan alakítsuk egyéni és közös imaéletünket, hogy az valóban közelebb vigyen minket Krisztushoz, s hozzásegíthessen ahhoz is, hogy megjelenjen közöttünk Ő, akinek a nevében összejöttünk.

*

Az ima beszélgetés Istennel – talán ezt a meghatározást ismerjük a legtöbben. De tudunk-e valójában még (vagy már?) beszélgetni? Milyen könnyen megragadnak beszélgetéseink az élet felszínén – a napi politika és sport, a munkahelyi és családi pletykák, a viccek és anekdoták fecsegés-szintjén, legjobb esetben is az eszmecsereknél, ahol gondolatainkat, tudásunkat, tapasztalatainkat osztjuk meg egymással, egymás okulására (nemritkán lepipálására!), közös céljaink elérésére. Hányszor tekintjük hallgatóságnak beszélgető partnerünket: terjedelmes előadásba fogunk életünkről, rögeszméinkről, vagy legalábbis örülünk, hogy végre kipanaszkodhatjuk magunkat a másíknak.

Az igazi beszélgetés célja: a kölcsönös közlés és közeledés. Feltáruló vallomásunkban ajándékozzuk meg a másíkat legbenső életünk féltve őrzött titkaival. Olyanokat bízunk rá, ami nem tartoznék senkire. Személyiségünk darabjainak ez a megosztása, cseréje hoz bennünket egyre közelebb egymáshoz. Az ilyen beszélgetés az együttlét csöndje felé tart. Idővel elhallgatunk, nem azért, mert kifogytunk a szóból, hanem mert a szavak már nem alkalmasak mondanivalónk hordozására: ajándékba adott önmagamát nem tudják többé közvetíteni. Weöres Sándor szava e meghitt együttlétekre érvényes igazán: A szó csak kerete a csöndnek, a beszéd a hallgatásnak.

Imánk ősforrása és mintája Krisztus, az Atya örök szava az emberhez. Benne jött közel az emberhez Isten, s benne nyílt föl Isten teljes befogadására az ember. Jézus gyakran buzdítja tanítványait az imádságra: forduljanak bizalommal az Atyához, aki gondoskodik minden szükségünkről (bár talán egészen másképpen, mint ők képzelik vagy remélik!). Isten irgalmában bizakodva kérhetünk bocsánatot is bűneinkért, s jóságának láttán méltán adhatunk neki hálát. Jézus maga azonban tökéletes egységben él Atyjával. Szüntelen és teljes egybetartozásuk cselekedeteiben nyilvánul meg: az Atyának való feltétlen engedelmesség irányítja minden mozdulatát. Ennek az egységnek zavartalan, boldog órái azok, amelyeket magányosan Isten imádságában tölt el. Ebben a meghitt, rejtett együttlétben készül fel nyilvános működésére, s később is ebbe vonul vissza az éjszakai csendjében, a munkával és emberekkel zsúfolt nappalok után. Beszél az Atyáról, s tanítgatja hallgatóit, hogyan kell élniük Isten jelenlétének tudatában. De szavai imájából indulnak ki s abba térnek vissza. És eljön az idő, amikor együtt imádkozik tanítványaival.

Az imádságnak két, többnyire egymásra következő szakasza lehet. Az első az Istennel folytatott beszélgetés. Keresztvetéssel, a Szentháromság nevében szoktuk kezdeni imánkat. Megszokott mozdulat, talán automatizmussá kopott. Valójában a keresztény ima alapállását jelzi: nem én kezdem az imát, nem én szólítom meg először a Magasságbelit. Ő a kezdeményező a kapcsolatunkban. Ő, aki a Szeretetet a Szentháromság egységében, aki akarta, hogy legyünk, hogy szeretetének részesévé válhassunk. Ha imába kezdek, csupán belekapcsolódom a szeretetnek ebbe az öröktől tartó párbeszédébe, amely létünk alapja s beteljesülő boldogságunk reménye.

E beszélgetés során Isten elé tárom ügyemet: átgondolom az életemet, mindazt, amit tettem s ami velem történt. Osztályozom az eseményeket hatásuk, er-

kölcsi minőségük szerint. A jelenből aztán a jövő felé fordulok, s feltárom előtte vágyaimat, terveimet, elképzeléseimet is. Bűnbánat és köszönet, kérés és elhatározás fonódik össze ilyenkor.

Ennek a fajta imádságnak feltétele: nem maradhat monológ, magamban-motyogás, a gondolatok-érzelmek lassan elnyugvó kavargása. Nem torzíthatom Istent bálvánnyá, aki kénytelen szó nélkül végighallgatni jogos vagy jogtalan panaszaimat, önző, egyoldalú előítéleteimet. Életem elősorolása csak akkor válik imává, ha ki tudok lépni magamból, fölemelkedem Isten túlvilági magasságába, s az Ő szempontjai szerint próbálom átértékelni, újrarendezni a velem történeteket. Ha ez elmarad, rabja maradtam önző, saját nézőpontomra kisarkított, tehát szükségszerűen torz vagy egyoldalú életszemléletemnek – panaszom nem vált imává. De ha Isten szemével nézem végig az életem, akkor konfliktusok, sikerek és kudarcok, látszólagos értékek és semmiségek egyszer csak más megvilágításba kerülnek, s a kegyelem fényében látom meg igazi értelmüket: helyüket az én életemben és Isten terveiben.

Hányféle széken és képzelt dicsőség
hálójában evickélünk, pedig
napra kellene teregetnünk
mindazt, mi rejteni való.

(Pilinszky János: Milyen felemás)

Csak úgy tudom feltárni magam, ha befogadom őt, csak úgy láthatom meg igazi magam, ha az Ő jelenléte világítja át bensőmet. Az imádság nem pszichológiai relaxáció, a lelki higiéné hatékony eszköze, hanem közeledés Istenhez, aki Krisztusban nekünk adta magát, s aki új, Krisztus szerinti emberré formál bennünket, hogy neki adottan, szeretetében éljünk.

Ez a feltárukozás azonban nemcsak abban segít, hogy tisztábban lássam igazi, tökéletesebb, mert Isten szerinti önmagam, hanem megteremtí vele a csöndes együttlét, a kontempláció lehetőségét is. Az imádságban elmélyülő ember idővel kevésnek érzi, hogy Isten elé tárja s előtte elrendezze az életét. Egyre kevésbé magával akar törődni, egyre inkább Istennel. A szeretet egyesülésre vágyik – a lélek már Őreá akar figyelni egészen, magáról megfeledkező, elragadtatott szeretettel. Hátrahagyná már életének ügyes-bajos dolgait, hogy elcsöndesedve egészen elmerüljön Isten szemléletében, a szerelmes elragadtatásával gyönyörködve benne. Ehhez azonban el kell csöndesítenie a bensejében kavargó érzelmeket és gondolatokat, amelyek kitöltik benső világát. Ennek az imádságos magatartásnak szentírási előképe Mária, a Szűzanya, aki „szívében forgatta” a Fiától hallottakat; s a másik Mária, Márta testvére, aki „a jobbik részt választotta”, amikor házimunkáról s a vendégséggel együttjáró szorgoskodásról megfeledezve odakuporodott Jézus mellé, hogy egész lényével reá figyeljen.

Az egyre inkább Istenbe feledkező imáról, a figyelmes csönd imájáról a misztikusok élménye igazíthat el a leghitelesebben. Tőlük tudjuk azt is, hogy ez a várakozó, Istenre figyelő csönd milyen erőfeszítést kívánhat, hiszen a transzcendens Isten örök misztériuma előtt áll az ember. Az érzékek éjszakájáról, a sivatagi magány élményéről, hónapokig, évekig tartó, választalannak tűnő várakozásról adnak hírt ezek az imádkozók. Fogat összeszorító, kemény próbatételnek, hasztalan keresésnek látszhatnak ezek az időszakok. A misztikusok tapasztalata mégis arra tanít, hogy ez a látszólagos egyedüllét valójában Isten jelenlétével teljes, hogy éppen a magunkra hagyottság leple alatt ölelt magához Az, akire vágyódunk.

Irodalom

Szunyogh Szabolcs

Bibliai mesék

A Biblia a hívő ember számára Isten szava, hitének és erkölcsi magatartásának normája, de vallásos jelentőségén túl az európai kultúra egyik forrása is, ezért ismerete nélkül érthetetlen a képzőművészet, az irodalom vagy a zene számtalan remekműve. A Biblia önmagában is a világ-irodalom kiemelkedő alkotása, az egyetemes emberi kultúra szerves része.

A szerző az Ószövetség könyveiből kiválaszt jellegzetes epizódokat, és ezeket szórakoztató történet formájában mutatja be az olvasónak. Hasonló módszert alkalmaznak más jelentős irodalmi alkotások megismertetésére is a szélesebb közönség, elsősorban a gyermekek és az ifjúság számára. Az ilyen munkáknak, legyenek azok a világirodalmi alkotások, vagy a Biblia leegyszerűsített, olvasmányos formái, tartalmukban és szellemükben egyaránt tükrözniük kell az alapművet. Szunyogh Szabolcs nem érez ilyen kötelezettséget, és mint címe is kifejezi, átfogalmazza, „újrameséli” a Bibliát, cselekményét sokszor megváltoztatva vagy kitalált epizódokkal élénkítve.

A Szentírásban járatos olvasónak első látásra feltűnik a bibliai történetek cselekményének önkényes változtatása vagy költött részletekkel való bővítése. Függetlenül attól, hogy ilyen eljárás mennyire jogosulatlan, az egyéni meseszöveg egyáltalán nem áll összhangban a bibliai elbeszélés természetével. Az Ószövetség történetei a népi elbeszélő hagyományból nőttek ki. Felépítésük általában rövid és áttekinthető, cselekményük pedig a lényegre szo-

rítkozik. Bár ábrázolásmódjuk szemléletes, kerülnek minden olyan elbeszélő elemet, amely a mondanivalóról elvonná a figyelmet. Céljuk egyértelműen valamilyen vallási és erkölcsi igazság tanítása. Szunyogh Szabolcs olyan epizódokat és párbeszédet sző a cselekmény fonalába, amelyek nem találhatók a Biblia szövegében, viszont feloldják az eredeti elbeszélést, mely néha teljesen eltűnik a költött részek között. Példaként említhető a vízözön hosszú bevezetője: Isten a földön járva tanulmányozza az emberi bűnöket; vagy a bábéli torony-építésnek körülményes, fantáziadús leírása, az építkezést a helyszínen megtekintő Isten tapasztalatainak sorolgtatásával. A szerző több ízben új elbeszéléseket teremt a bibliai események összekapcsolásával vagy szétválasztásával. A bibliai történetek ilyen mérvű felhígítása azért is elmarasztalható, mert az olvasók többsége feltehetően ennek a könyvnek kapcsán találkozik először az Ószövetség történeteivel, és nem tudja megkülönböztetni a Szentírás eredeti szavait az „újrameselő” szerző által kitalált részletektől.

A Biblia vallásos mű, eseményeit és szereplőit mindig a hit motiválja. Az őstörténetet az a felismerés hatja át, hogy Isten az embert az üdvösségre teremtette és az üdvösségre való meghívottságát még bűnbeesése ellenére sem veszítheti el, mert Isten ismételten megbocsát, és újra megszólítja az emberiséget. A Bibliai mesék kétségtelen nem hittankönyvnek készült – és ezt nem is várja tőle senki –, de az emelke-

dett isteneszme és az ember erkölcsi felelőssége mégiscsak a szentírási történetek lényegéhez tartozik. A szerző lehetőleg kerülje a vallás-erkölcsi motivációkat, vagy nagyon tömpítotan szövi a cselekménybe, de gyakran maga talál ki helyettük más motivációt. A teremtés célját például ebben látja: a magános Isten keresett valakit, akivel beszélgethet. A megteremtett első emberhez így szól Isten: „Édes fiam! Végre valaki, akivel beszélgethetek!” (7. old.); Gábrriel angyalnak pedig ezt mondja: „Csak azért teremtettelek, mert nem szeretek magamban beszélgetni” (41. old.). A Bibliai mesék Jób történetével zárul, amelynek utolsó mondatában Isten ismét így beszél: „Én pedig örülök, hogy találkoztam Jóbbal, mert végre nem vagyok már többé egyedül, mint valamikor réges-régen a teremtés kezdetén” (219. old.). A Bibliában nyoma sincs a magában unatkozó és a teremtményekben beszélgető partnert kereső Istennek.

Az említett idézetek fényt vetnek a Bibliai mesék legkifogásolhatóbb vonására: meghamisítja, sőt megcsúfolja az ószövetségi isteneszme emelkedettségét. Izrael az egyetlen, szent és személyes Istent tisztelte, a teremtés és a történelem Urát. Ha az Ószövetség használ is antropomorf kifejezéseket Istennel kapcsolatban, mindig tisztán marad szentsége és világlelettsége. A Bibliai mesékben Isten így kedélyes, de ugyanakkor türelmetlenkedő, kapkodó, szeszélyes és sértődékeny „emberke” vonásaiban jelenik meg (például Izsák feláldozásakor Isten és az angyalok izgatott tanácskozása 39–43. old.), aki ugyan teremtetője a világnak, mégis rászorul teremtményeire. Idézzünk néhány kijelentést Istentől: „csak úgy sürgött-forgott, boldog volt, mint egy jószág nagyapó karácsonykor” (7. old.); „teljesen belezavarodott az izgalomba” (41. old.); „Mit képzelsz ez? – háborgott (Isten) a (frigy)ládában” (139. old.); így szól Gábrriel angyalhoz: „Nem akarok beleszólni a dolгодba, de én úgy agyonvágnam ezt a Baltazár királyt, hogy arról koldulna” (172. old.); „naná, az kéne még csak – dörmögött Isten” (161. old.).

Meg kell említeni a könyv nyelvezetét is. A szerző – talán hogy az elbeszéléseket közelebb hozza az olvasókhoz – kifejezéseket kölcsönöz a fiatalok beszédében használt zsargonból, mint például: Jákob „lehúzott még hét évet a szolgálatban” (56. old.), „menjetek a csudába” mondta a fáraó (95. old.), „nem varrhattam a nyakukba olyan izzasztó munkát” (98. old.). Eltekintve attól, hogy az ilyen kifejezések méltatlanok a Bibliához, alkalmazásuk semmi esetre sem válik javára a szép magyar beszédnek, amelynek sajnálatos romlását napról napra tapasztalhatjuk, éppen az ifjúság körében.

Összegezve az elmondottakat, Szunyogh Szabolcs munkája nem alkalmas egy világ-irodalmi alkotás, jelen esetben a Biblia ismeretének terjesztésére, de a Szentírás történeteinek „újramesélt” formája ezenkívül a hívő ember meggyőződését is sérti. Az Ószövetség a zsidók és keresztények számára szent könyv, amelyet a hívők Isten kinyilatkoztatott szavának kijáró tisztelettel vesznek kezükbe. Ezt a ténnyt Szunyogh Szabolcsnak is figyelembe kellett volna vennie, amikor a Bibliai mesék című könyve megírására vállalkozott.

Rózsa Huba

***

Szunyogh Szabolcsnak azt a szándékát, hogy könyvével a Biblia megismertetését célozta meg, szívemből helyeslem. A Szentírásban való jártasság ma már hozzátartozik az általános műveltséghez. Milyen kínos kultúrbotrány kavardott, amikor valamelyik tárcaíró egy-egy országos napilapban *Lóthról* vélte, hogy sóbálvánnyá változott; vagy amikor az irodalmi hetilap vezető munkatársa *Jézusnak* tulajdonította, hogy száraz lábbal kelt át a Vörös-tengeren; vagy amikor a képes kulturális hetilap ismert cikkírója azt állította, hogy húsvét után *negyven* napra esik pünkösöd ünnepe.

Érthető tehát, miért volt megjelenésekor olyan kelendő a *Bibliai mesék* című könyv: hiányt pótol az ifjúság körében. De elcsodálkoztam –, ejnye, milyen gyorsan túl-
adnak rajta, akik megvették! A Múzeum körúti ökönyvesek böngészdéiben már antikvár áron – 30 forintért! – hozzá lehet jutni, miközben a szomszédos könyvesboltokban a gyanútlanok még mindig 42 forintot adtak ki az újért...

Ahogy kezembe vettem, mindjárt megvilágosodott előttem, miért az olvasók csalódottsága. Bizony, aki elolvassa Szunyogh Szabolcs „újramesélt” ótestamentumi történeteit – úgymond –: „egyszerűsített, meg-személyesített, olykor némiképp megszelídített formában”, inkább az író ismeri meg, mintsem a Könyvek Könyvét. Ha szeretnénk, hogy gyermekeink igazán élvezzék az operákat, a zenei műveltség pallérozása mellett egy-egy remekmű történetét is megismerendő – kezükbe adhatjuk Tótfalusi István *Operamesék* című könyvét. Ha Shakespeare világával, a hatalmas gondolatok és szenvedélyek színpadával óhajt valaki ismerkedni, tessék, ott van Vas István remek fordításában Charles és Mary Lamb *Shakespeare mesék* című könyve. Ám, ha a világirodalom legtöbb nyelvre lefordított művét, a Bibliát próbálja közkinccsé tenni, gyermekek számára, egy magyarországi ifjúsági könyvkiadó, ugyan miért sikerül félre a dolog?! Miért kényszerültek a lelkesí csendesnap résztvevői Kecskeméten arra, hogy nyilatkozatban jelentsék ki: „... Szunyogh Szabolcs *Bibliai mesék* című, közelmúltban megjelent kiadványát nem ajánlhatják gyülekezeti tagok használatára” (Reformátusok Lapja, 1984. X. 28.).

Azért, mert az „újrameselésből” az eredeti történetek „denaturálása”, az ismeretközlésből pedig „dezinformálás” vált. Amit az író a Biblia szereplőinek jellemével tesz, az nem csupán felszíni „meghibásodás”, hanem velejéig való „romlás”! Különösen szemetszűrő az a nyegle, vállveregető tiszteletlenség, amivel Istent illeti. A Mindenség Urát afféle habókos ószeres

bácsikának ábrázolja, aki sok teremtményének válláig sem ér föl jóság és bölcsesség dolgában.

Ami a szerkesztést illeti, a szerző – megvallott szándéka szerint – a gyermeteg, játékos Ádámtól egy nagy gondolati ívet iparkodik kifeszíteni Jób-ig, akit a szenvedés meg az Istennel való perlekedés avat felnőtté. Ez érdekes és sajátos meggondolás lehetne, ha az író nem eklektikusan, hanem a Biblia komplex mondanivalóját figyelembe véve fonná a mesefüzért. Csak-hogy a kerek-egy-egész MŰ dirib-darabokra szakad: heherésző adomák, anekdoták egyvelegévé bomlik. Sorra veszi az Élet Könyvében előtalálható szeretkezeseket, bujálkodásokat, házasságtöréseket. – Nyolc éven felülieknek, nyolcvanezres példányszámban kiadott könyvben! Ha már a szerzőnek nem jutott eszébe, vajon a felelős szerkesztő, vagy más illetékes mért nem gondolt arra, hogy az a felnőttes, üzekvő vidámkodás a Bibliát amolyan budapesti Káma Szutrává torzította. Az erkölcsi felelősség nyomokban is alig fedezhető föl a *Bibliai mesék* lapjain. Meghirdetője pedig, az emberi együttélés örök törvényeit garantáló Jahve: az ördögmesékből átköltött Nyári Mikulássá, egy Szunyogh Szabolcs által fabrikált ellenszenves figurává torzul.

A szerző azért megpróbálja elfogadhatóvá ügyeskedni az elfogadhatatlant. Ennek érdekében aztán fölös mennyiségben használja a hangulatfestő elemeket, a ríktő, tiritarka kifejezéseket. Mutatóban egyetlen mondatot írok le a szerző „echt” belvárosi provincializmusának stílussajátságaként: – „Nem mész innen, sicc, sicc! – mondta Jónás a bálnának” (160).

Gárdonyi Géza életművéből kiiktatta a *Gőre Gábor leveleit*, pedig az a könyv csak a magyar parasztot csúfolta ki. Szunyogh Szabolcs – aki egyébként jótollú és jószándékú íróember – meddig lesz büszke a *Bibliai mesékre*? Gondolom, addig, amíg meg nem győződik róla: más nevetni valamin és megint más kinevetni Valakit!...

Hegyi-Füstös István

A jel etikája

„– A mi könyvünk mesekönyv. Nem rövidítése tehát a Bibliának, hanem *újramesélése*.” – írta a Móra Kiadó a könyvet ismerető fülszövegben. A meghatározás logikailag szabatos. Mégsem biztos, hogy az újramesélés legjobb szándékú gesztusa mindenáron mesét eredményez. Az újramesélés: átültetés, adaptálás, költői képpel – *fordítás*. Egy jelrendszer átültetése egy másikra. Az ültetés – elvileg – jól sikerülhet.

A világ könyv-, zeneirodalma, képzőművészete igen sok sikeres átültetést, adaptációt ismer. Szisziphoszt, Orfeuszt és Euridikét, Oidiposzt számtalan változatban átirták az ókoriak, a reneszánszbeliek, a klasszikusok, az egzisztencialisták. Az igazán értékes átiratok, parafrázisok mindig valamely stíluskövetkezetesség révén jöttek létre. A jó eredeti műhöz egy jó átiró is kellett. A két művészi minőség szorzata alakította ki Liszt, Chopin, Bartók átiratait, parafrázisait. Nélkülözhetetlen azonban a gondolathoz, a szöveg eredeti jelentéséhez ragaszkodó hűség is. Az olvasat – személyes. Annyi olvasata lehet egy műnek, amennyi az olvasója. Lehet azt is gondolni, hogy az olvasott könyv számárság. Nem etikus azonban a szubjektív véleményt álobjektív ismertetésként megírni. Ha valaki jelentősen átalakít (joga van hozzá), akkor jeleznie kell, hogy mást mond, egyéni értelmezésben. A *Bibliai mesék* legfőbb hibája, hogy nem igazi olvasmány, hanem voltaképpen egy *olvasat* – annak megjelölése nélkül, hogy a szerző mivel és miért vitatkozik az eredeti mű gondolatvilágában.

Ezt a hibát talán érthetővé teszi a szerző személyes közlése: a kiadó kérése az volt, hogy az újramesélés „közvetítse a Bibliában levő erkölcsi és kulturális tartalmat, de megfosztva vallási jellegétől. Ez volt a lecke.” – E kérés részben jogos, részben nem! Addig még érthető, hogy az állami vállalat nem hittankönyvet óhajt kiadni. (Ez nyilvánvaló.) Viszont korrekt, népszerűsítő gyerekkönyvet ugyan miért kell eleve megcsonkítani? A „vallási jelleg” –

akárhogy értelmezzük, még nem jelent valáspropagandát, és ma már senki sem fogja a Biblia gyerekváltozatát „klerikális agitációnak” tartani... Hozzáteszem: a Biblia *autentikus, hiteles* megismerése használ mind az általános műveltségre vágyó tanulóknak, mind a történelmi önismeretet kívánó felnőtteknek. Ez a haszon emberi, kulturális haszon, függetlenül attól, hogy valaki a „vallásos jellegre” is figyel benne vagy sem. Egyébként a pedagógiai korszerűsítést akaró művelődéspolitikai reform számára már rég nem kérdés az, hogy „megengedjük”-e, vagy akarjuk-e a Biblia megismertetését. Shakespeare kell, Bach kell, Thomas Mann és Ady Endre kell – nyilvánvaló, hogy a Biblia is kell. Azért is kell, hogy az idézeteket megértjük. De nemcsak azért, hanem önmagáért, minden embert megérintő értékeiért.

A *Bibliai mesék* egy részében (mindenekelőtt az elején) gördülékeny, jól kerekített szerkesztést találunk. Az olyan egyéni betoldások, amelyek Szunyogh személyes motívumai, kezdetben szerencsés megerősítői a lényegi gondolatnak, sőt, XX. századi tudattartalommal, utólagosan felismert racionális elemekkel segítenek az értelmezésben. (Például Ábel és Káin jelenetében a növénytermelő és állattenyésztő kultúrák kifejtése.)

A könyv bizonyos pontjain azonban olyan elemekkel találkozunk, amelyek az eredeti mű gyökeres átértékelésével, prekonceptuális logikával és keverék, erőszakolt stílussal megváltoztatták az eredetileg szellemesen, jó ritmussal elindított mese-sorozatot.

„A jel azonban itt is kétértelmű: a felszínen marad, de azért kitartóan mélységnek álcázza magát: megértetni akar (ami dicséretes), de ezzel egyidejűleg: természetesnek tünteti fel magát (ami csalás), egyszerűre akarván tudatos és ösztönös, mesterkelt és keresetlen, művi és természetes lenni. Mindez a jel erkölcsiségéhez vezet el bennünket. Mert bármilyen dicséretes is az olyan előadás, amelynek az a célja, hogy élesebb fényben láttassa a világot, alattomos bűn összekeverni a jelet a jelöllettel.” (Roland Barthes: *Mitológiák*. 36. p.)

Hát lehet a jelnek etikája? Roland Barthes szinte megmelegíti könyve lapjait, amikor a „jel erkölcsiségéről” beszél. Barthes arról beszél, amiről a század elején Babits is meg Lukács György is: az „írástudók” felelőségéről. S néha árulásáról. A jel éppúgy felel jelentéséért, mint az a beszélő, aki egy távollevőt jellemez. Alkotásról lévén szó, a mű jelentésének egyik legfontosabb közege a stílus.

A *Bibliai mesék* emberképét, istenképét is a stílus határozza meg. Nézzük meg, miként? Vegyük szemügyre a „főszereplő”, Isten tulajdonságait, stílusjegyeit. Ez az a vízvázlat, amely szinte kifordítja a történet gerincét, szétrepeszti a hangulatát. Íme, ilyen az Isten a szerző stílusában: „ijesztgette magát”; „megsértődött”; „Vidéken szomorkodott egy ládában”; „értetlenkedett”; „irigy”; „büszke”; „beletúrt a szakállába”; „mérgesen a levegőbe ütött”.

A stílustörés következménye az a jelenség, amit Barthes a jel erkölcsiségének megsértésében látott. Ha összerosódik, felcserélődik a jel és a jelölt (valamint a *Bibliai mesék* főhőseként a „jelölő”) jelentéviszonya, akkor a *stílustörés* már nem esztétikai, hanem *etikai következménnyel* jár. Megfordul ugyanis a világkép. Szunyognál a Jób-viselte szenvedés nem az ember próbatétele, hanem az Isten gyengesége. Nem azt látja, hogy Jób megtisztul a szenvedésben és alázata példát ad környezetének is. Szunyognál Jób és az érte közbenjáró angyal szinte „megneveli” az indulatos és kegyetlenkedő Istent, aki mennyei hatóságként az emberekkel mint fehér egerekkel kísérletezik... Az író valósággal bűnösnek nyilvánítja – az Istent.

A jel erkölcsisége vagy etikátlansága láncreakcióként indít ellenmozgásokat. Megváltozik az események immanens – belső – logikája, s a torzított jelentés képben áll össze az olvasó tudatában. A szerző műveletlennek mutatkozik biblikus kérdésekben – Mózes kőtáblái kapcsán hol a Sínai, hol meg Sion hegyét említi, amelyből látszik (amint azt személyes beszélgetésben is megerősítette), hogy nincs tudomása arról, hány száz kilométer távolság van földrajzilag is e két hegy között, nem is szólva

a jelképek különbségéről. Számára Sínai és Sion ugyanaz...

Ennél nagyobb baj az, amikor ismételtén átút a szövegén egy – a dolgokat visszájára fordító – előítélet. Hiába követné az események, a history dramaturgiáját a Biblia, Szunyogh Szabolcs önkényesen átalakítja sztorivá: a sátán és az Isten „fogadásának” tétje lesz Jób. Ez a fejezet, amely a megaláztatásból az alázatig emeli az ember-moddell, Szunyognál a „Biblia legateistább részévé” lesz. Mi ez? Paródia? Gúnyolódik az író egy többezer éves szenvedéstörténettel? A szerző mondja el, hogy számára Isten nagyon ellenszenves. Személyes előítélete magánügy. Ám abban a pillanatban, mihelyst a szerző 80 000 példányban közzétételre vállalkozik (s éppen gyerekeknek, akik többnyire nem ismerik az eredetit) ez a vállalkozás nem minősül magánügynek, az előítélet ugyanis átalakított, torzított átírást eredményezett.

Egyetlen átírás sem hazudhat! Mércénk lehet Trencsényi-Waldapfel, Graves, Kerényi Károly és Thomas Mann – ami a tudományos hitelt illeti. Művészileg Anouilh, Sartre, Bulgakov és egy sor XX. századi alkotó kínál jó példát a parafrázisra, átírássra. Igenám, mondhatnánk, de ezek mind remekművek. S nem méltánytalanság számonkérni a legelsőket teljesítményét a középmezőnyben indulókon? Úgy vélem, nem ilyen egyszerű a képlet. Nem pusztán a képességeken múlik a minőség! A középkori parasztok, vagy a csiksomlyói barátok sem voltak zsenik – viszont volt bennük (művészi? emberi?) *alázat*, egy-egy passió színrevitelekor. A sikerületlenség fő oka lehet a rosszul kevert rétegnyelvi halmaz és az előítélet. Bár a forma már csak következmény.

Az emberiség nagy eszméi, művészi és etikai kincsei pótolhatatlan értékek. Az írók, pedagógusok, a mindenkori közvetítők küldetése használható megőrzésükre, továbbadásukra szól – ezerszeres felelőséggel a gyerekek előtt. Ha működik ez a felelősség és az értékközvetítés, az már túl van a „*jel etikáján*”, az már az „*etika jele*” maga.

Deme Tamás

Ruffy Péter

A türelem ösvényein

Ötven éven át írt újságot – írja könyve előszavában Ruffy Péter, de a kötetbe gyűjtött riportokat és vallomásokat az első másfél évtized: 1935–1940 és az 1970–1983 közötti esztendőik munkáiból válogatta; az előbbieket a Brassói Lapokban, az utóbbiak nagyrészt a Magyar Nemzetben jelentek meg (a Márton Áron erdélyi püspök szomorú-szép emlékezete éppen a Vigiliában). Meglehet, csupán a csoportosítás és a válogatás, meg a kötetértékesítés teszi, de úgy tűnik fel, hogy Ruffy Péter újságművészi (engedtessek meg, hogy vele kapcsolatban ezt a szót használjam) munkássága az utóbbi években két pólus körül helyezhető el.

Az egyik pólus sorozatcím volt a Magyar Nemzetben: *Utazás az anyanyelv körül*. Ruffy Péter ugyan nemcsak magyarul tud magyarul, hanem erdélyi magyarul is, azaz sok szép, ritkán használt szót, mondatot ismer és használ. Ezek az írásai egyébként nemcsak az anyanyelvvel foglalkoznak, hanem azokkal is, akik beszélnek, csiszolják vagy rontják, akik éltetik s akik már (vagy már-már) elfelejtik. Írásaiban Ruffy Péter nem nyelvészkedik, hanem emberi-nemzeti problémákat tár föl; megfontoltan, olykor kissé borongósan, néha mintegy önmagát is biztatva, keserűségtől óva. És alázatosan, nem a meghunyászkodás, hanem az önadaadás, az önzetlenség, a szolgálat értelmében. (Érdemes ebből a szempontból elolvasni Az Ómagyar Mária-siralom odüsszeája című remek írását.)

Az újabb írások másik pólusa: emberek és cselekedetek. Napjaink magyar újságírásában egyre gyakrabban szerepel az ember csupán mint interjúalany: az újságíró kérdez, az ember válaszol. Ruffy Péter ha kérdez is, inkább beszélgetőtárs; szinte már gyóntató, lelki társ, aki belelát a szívekbe és a lelkekbe, aki nem szavakat, mondatokat hall, hanem emberi szív dobbanását, szem rebbenését, kéz alig látható rezdülését, néma sóhaját. Ismeri, jól ismeri

azt, akiről ír; legyen Kossuth vagy Széchenyi, legyen az irodalmi múzeum értéktörzsgondozója, a Farkasréti templom tervezője és lelkésze, Haraszi Sándor, vagy lett legyen riportjainak mintegy szerzőtársa az az Illyés Gyula, akit tisztelt és szívből szeretett, s akit megrendítő fájdalommal búcsúztatott el.

„Az írás nem arra való, hogy játsszunk vele; ez arra való eszköz, hogy kimondjuk általa az igazat.” Ezt a mondatot 1954-ben írta Ruffy Péter. De ezt írta mindig, minden időben, minden munkájában. Azokban az első riportokban is, amelyeket a könyv elejére válogatott, 1935 és 1940 között írott munkáiból. Meglepőek ezek a korai írások. Ha különbséget keresgélünk a régebbi és az újabb írások között, legfőképpen azt lelem: mozgékonyabbak voltak, de ugyanazzal a megértéssel és ugyanazzal a szenvedéllyel íródtak. S talán még valami: a történelem lüktet bennük. Erdélyben íródtak ezek a riportok. Ki mindenkiel találkozott Ruffy Péter! Például a menekülő orosz miniszterelnökkel. Egy spleenes angollal. Szingapuri maláj diákkal. Lindbergh-gel. Déry Tiborral, Tamási Áronnal, Hunyady Sándorral, Janovics Jenővel. Egy törzsvendéggel, akit az a legenda övezett, hogy – ő leplezte le Redl ezredet. Ruffy Péter ügyesen szövi a szavakat: az igazi mondandót úgy rejte közéjük, hogy a figyelmes olvasó a tárgyilagos mondatokból kiáltásként hallja meg az igazságot. Ha kell: a vádat. Ilyen mondatokat ír: „Nyolc vagon új rémhír érkezett” (1939. szeptember 7.). „Ezekben a napokban a lapokat nem közírók és riporterek, hanem főhadiszállások írják” (ugyanakkor). „Tulajdonképpen egy könnyről, egy mosolyról akartam írni. Tulajdonképpen a békéről. De nem lehet. Egyszerűen azért, mert... Kimondjam?” (ugyanaznap.) Az sem mindegy ám, hogy egy riportert mit hall meg, amikor választ kap egy kérdésére. „... a hatalom mulandó, az igazság örök” – hallotta Ruffy 1936-ban egy maláj diáktól. „Kipling jut eszembe” – írja e beszélgetés végefelé – „aki művész volt, és elfelejtette, hogy az írás kötelez. Az igazság mellett kötelez.” Lindbergh-től ezt hallja: „A politikáról

nem szoktak beszélni. A politikát csinálják” (1938). Hunyady Sándorról írja: „Átnéz harcokon, mert mindig azt kereste az életben, ami emberi, ami megmarad” (1939 – de Ruffy ars poeticája is ilyesmi lehet). „A kisebbségi kérdés csak a kisebbséget érdekli” – mondja egy brit: ifj. Seton-Watson. „Kérem, világviszonylatban fontos az, hogy Erdélyben hány magyar vagy szász iskola áll fenn?” – ezt is Seton-Watson mondja, 1939 nyarán. De azt is: „A legszebb eszmény az igazság. A legnagyobb hit az emberi jog.”

Számomra a legmeglepőbb az a mélységesen megdöbbentő cikksorozat, amely 1935–36-ban íródott. Karácsonyi találkozóra szólították a magyar és a román nyelvterületek irodalmának élgárdáját. A terv megíúsult: „Bukarest nem adott engedélyt Biharfürednek” – írta 1935. december 30-án Ruffy Péter a Brassói Lapokban. S azt is, nyíltan, kendőzetlenül, miért nem utazhatott oda Babits. „Biharfüred helyett a kisebbségi polgár találkozik a numerusszal és sok nyelvizsgálóval. Álmod, várak, nyilatkozatok között ennyi az igazság. Ennyi és ne hazudjunk tovább!” És: „A hidakat pillérre verik és nem szavakra.” Mit valósít meg a gyakorlat? És mit fog elfojtani a politika? Ízekre szedi Heinrich Zillich 1936-ban közreadott, történelem-hamisító regényét. „Azon nem csodálkozunk – írja –, és nem találunk benne semmi kivetnivalót, hogy a könyv szerzőjét nemzetének szenvedélyes szeretete fűti át.” Így folytatja: „Azok a részek azonban, melyekben a szerző a magyarságot mint szolgánepet, a magyar asszonyokat mint káromkodó gyalázkodókat állítja a hatalmas német nyelvterület olvasóközönsége elé, méltán felháborítóak.” Tamási Áront hallgatja: „Nem a világ rontotta el az embereket, hanem az emberek rontották el a világot.” „Szégyen önt el, szinte félni kezdek, mennyit tudtak azok, akik előttünk éltek” – fejezi be 1940-ben beszélgetését Lakatos István zeneíróval. Eftimiut hallgatja: „Egy nép fejlődésében az író viszi a szerepet, nem a politikus.”

Együtt írom Ruffy Péterrel: „Nekünk is vállalni kell a szellemet, amelynek jelképe minden időben a könyv.” Például ez a könyv.

Zay László

Hetényi Varga Károly

Akiket üldöztek az igazságért

A gyűjtemény az első magyar publikáció, amely széles körű áttekintésre törekszik: képet kíván nyújtani arról, hogy keresztény egyházi személyek, javarészt katolikus papok, szerzetesek, apácák milyen szerepet vállaltak az embertelenség, a faszizmus ellen vívott harcban. A szerző könyve első részében tizenkét portrét közöl mártírhaltalt halt papokról, szerzetesekről és olyan nagyszerű férfiakról, asszonyokról, akik önként és bátran vállalták a kockázatot, az üldöztetést, a börtönt, deportálást. Majd könyve második felében tömör, adatszerű életrajzi összefoglalókat közöl százharmincnyolc egyházi személyről, akik bizonyíthatóan, aktívan részt vettek a vallási alapon szerveződő ellenállásban.

Elismerésre méltó munka a Hetényi Varga Károlyé, de – mint maga is hangsúlyozza – csupán első lépés. Hiszen a rövid biográfiák nyilvánvalóan csak támpontok a további kutatáshoz. De a terjedelmesebb és dokumentált életrajzok is számos ismeretlen ösvényt jeleznek a történészek számára. Így például már az első életrajzból, az 1944 decemberében Dachauba deportált Benkő István plébános portréjából kiderül, hogy mindmáig csak a dachau magyar papok számát sikerült megállapítani: tizenhárman voltak! Az, hogy összesen hány magyar egyházi személy került német lágerbe, homályban maradt. Vagy a Dunaparton 1944 decemberében mártírhaltalt halt Salkaházi Sári szociális testvér sorának rekonstruálása során nyilvánvaló, hogy Sára testvér nagyszerű személyes tulajdonságait egy szervezet, a Szociális Testvérek Társasága keretében fejlesztette ki, de e szerzetesrend tevékenységéről a közvélemény alig hallott. A német származású Bauer József bonyhádi apátplébános a harmincas évek végén magyarosítja Pór-ra nevét és 1942-ben *Hűséggel a Hazához* néven Volksbund-ellenes mozgalmat szervez a német anyanyelvű magyarok körében. *Die Donau* címen német nyelvű katolikus

antifasiszta hetilapot alapított és szerkesztett; személyes visszaemlékezés tanúskodik arról, hogy 1944 tavaszán megszervezte a bonyhádi hívek között az élelemgyűjtést a gettóba hurcolt zsidóknak, és ha a kosarakat, edényeket cipelő asszonyokat a csendőrök nem engedték be, reverendában maga hordta az élelmet a nélkülözőknek. Ervin Gábor esztergomi áldozópap 1944 márciusában sárga csillagot varrt reverendájára és így vonult végig a város utcáin. 1944 novemberében és decemberében Veszprémben is, Sopronban is papok és kispapok vettek részt fasisztaellenes tüntetéseken. Folytathatnánk a példákat, minden egyes portré, életrajz dráma, hősköltemény.

A szerző szerény, visszafogott; személytelenségre törekszik. Látszólag csak dokumentálásra szorítkozik, valójában elemi erejű akarát fűti munkájában. Mint hívő katolikus kötelességének érzi, hogy felhívja a figyelmet egy kevésbé ismert tényre: a válságos időkben sok pap viselkedett hivatásához méltóan. Történelmi méltánytalanság tehát, hogy kiállításukról az elmúlt évtizedekben alig esett említés. Ez egyben azt is jelenti, hogy történetelmírásunkból, az ellenállás krónikájából hiányzik a nem tömegmértű (Európában mintegy négyezer pap fizetett életével aktív antifasiszmusáért), mégis jelentős keresztény papi ellenállás története, s így maga a fogalom sem él a köztudatban. E mulasztás korrekcióját tekinti Hetényi Varga Károly egyik feladatának. Ám elkerüli e történelmi rehabilitáció gyakori zavaró túlzásait: az apologetikát, a kritikátlanságot.

A hívő katolikus bátran szembenéz a gyötrő kérdéssel: elegen voltak-e az igazak, eleget vállalt-e a papság? Mint írja, a hívők tudni akarják, voltak-e pásztorok, akik vé-

delmére keltek a rájuk bízott nyájnak, amikor farkasok tizedelték? Kollektív lelkiismeretvizsgálatának elkötelezettségét bizonyítja, hogy lényegénél ragadja meg a kérdést. Eleget tesz-e hivatásának az a pap, aki megelégszik az imádsággal és a hívek lelki üdvének ápolásával, amikor iszonyú, istentelen eszmék az emberiség megrontásával és elpusztításával fenyegetnek? Összeegyeztethető-e a hit a cinkos hallgatással, a közönnyel, a megalkuvással? Kereszténynek hiheti-e magát az a hívő, aki egy kegyetlen, embertelen újpogányság tobzódását a hit szféráján kívül eső, őt nem érintő „politikának” minősíti?

A válasz egyértelmű és az evangélium szellemét idézi: „Amit a legkisebb testvéreim közül eggyel is tettetek, velem tettetek.” (Mt 25, 40) S a kritika is kemény, ostorozó. Azok a papok, szerzetesek, akik „a felebaráti szeretetet hősi fokon gyakorolták”, általában nem részesültek kellő támogatásban, nem építhettek társaik szolidaritására, előjáróik biztatására, sőt „olykor hamarabb kerültek összeütközésbe saját hivatalbeli feletteseikkel, mint valódi ellenfelükkel. Embermentő, ellenálló tevékenységükhöz nem ritkán előbb találtak segítő partnert a munkásmozgalom sorai-
ban, mint saját hittestvéreik között.”

A szerző az igazság, a teljes igazság feltárására törekszik. Munkája elmélyült történész-kutató vizsgáldása, és nem kimódolt hagiográfia szerkesztésére irányuló kísérlet. Ügybuzgósága és kritikus szelleme módszertanilag is tanulságos egész ellenállási irodalmunk számára. A maga területén pedig dicséretes kezdeményezés, amely folytatásra vár.

(Ecclesia, 1985)

Vásárhelyi Miklós

1985. novemberi számunkban Geoffrey Wansell írását közzeltük Teréz anyáról. Az írás fordítója, Tóth Judit, nem azonos az olvasóink által jól ismert és becsült Tóth Judit írónnal. Mi ennek nyilvánvalóvá tételét elmulasztottuk. Ezért Tóth Judit író bocsánatát és olvasóink elnézését kérjük.

A szerkesztőség

RÉSUMÉ

L'étude de Béla Fila évoque le souvenir de Romano Guardini né il y a 100 ans. L'extrait du journal très intéressant d'un curé de campagne: comment il a fait construire sa nouvelle paroisse. Edit Erdödy analyse l'œuvre d'Iván Mándy; son étude est suivie d'un récit de l'écrivain. Un roman de Béla Hamvas, intitulé: Karneval, a paru récemment de la succession de l'écrivain. Péter Bálint et János Hoványi se penchent sur la méthode de création et l'univers intellectuel de Hamvas. L'Entretien de Vigilia a pour partenaires cette fois: le poète István Vas et la peintre Piroska Szántó. József Ujfalussy et le professeur A. G. Weiler développent leur idées sur le patrimoine cultural, artistique et idéologique de l'Europe. La rubrique Eglise Mondiale Vivante présente l'Eglise de Philippines, et où en est l'oecuménisme d'aujourd'hui.

INHALT

Béla Fila widmet einen Essay dem vor hundert Jahren geborenen Romano Guardini. Auszüge aus dem Tagebuch eines Dorfpfarrers über den Aufbau seines neuen Pfarrhauses. Edit Erdödy analysiert das Lebenswerk von Iván Mándy; ihrer Studie folgt eine Erzählung des Autors. Vor kurzem ist aus dem Nachlass von Béla Hamvas der Roman Karneval erschienen; mit der schöpferischen Methode und Gedankenwelt von Béla Hamvas befasst sich Péter Bálint und János Hoványi. Als Meditation bringen wir den Essay Arlequin von Béla Hamvas. Gesprächspartner sind diesmal der Dichter István Vas und seine Gattin, die Malerin Piroska Szántó. Über das kulturelle, ideelle und künstlerische Erbe Europas äussern József Ujfalussy und A. G. Weiler ihre Gedanken. Die Spalte Lebende Weltkirche präsentiert den gegenwärtigen Stand des Ökumenismus und die Kirche der Philippinen.

CONTENTS

The essay by Béla Fila is in commemoration of Romano Guardini, who was born a hundred years ago. – The next article is an interesting and colourful selection from the diary of a village vicar, in which he records the building of his new vicarage. – Edit Erdödy analyses the œuvres of the writer Iván Mándy; her essay is followed by one of the author's short stories. – From among the posthumous papers of Béla Hamvas, a novel with the title Karneval has been published recently. Péter Bálint and János Hoványi discuss the working method and the world of thought of the author. – As subject of meditation, we publish the essay Arlequin by Béla Hamvas. – The interlocutors of Vigilia in the following article are the poet István Vas and the painter Piroska Szántó. – József Ujfalussy and professor A. G. Weiler express their views on the cultural, ideological and artistic heritage of Europe. – In the column „The Living Universal Church”, the situation of the œcumenical movement is reviewed and a description is given of the Church in the Philippines.

